

Univerzita Karlova
Přírodovědecká fakulta

Demografie

Bc. Lenka Tovarová

Odklad plodnosti v České republice a ve vybraných evropských zemích
v období 1990–2015

Fertility postponement in the Czech Republic and selected European countries
in the period 1990–2015

Diplomová práce

Vedoucí závěrečné práce: RNDr. Olga Kurtinová, Ph.D.

Praha, 2017

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci zpracovala samostatně, pod vedením školitelky RNDr. Olgy Kurtinové, Ph.D., a že jsem uvedla všechny použité informační zdroje a literaturu. Tato práce ani její podstatná část nebyla předložena k získání jiného nebo stejného akademického titulu.

V Praze dne 24. 4. 2017

.....

Na tomto místě bych ráda poděkovala své vedoucí práce paní RNDr. Olze Kurtinové, Ph.D. a konzultantce Mgr. Tereze Pachlové za odborné vedení této práce, rady, připomínky a zejména za trpělivost. Děkuji také své celé rodině, především manželovi Adamovi za podporu a důvěru.

Odklad plodnosti v České republice a ve vybraných evropských zemích v období 1990–2015

Abstrakt

Od druhé poloviny 20. století můžeme sledovat v evropských zemích trend odkladu plodnosti do vyššího věku žen. Zásadním pro tuto práci je zjistit, zda existuje po roce 1990 až do současnosti rozdíl v odkladu plodnosti mezi vybranými zeměmi východní (Česká republika, Slovensko, Polsko) a západní (Německo a Rakousko) Evropy. Cílem práce je nalézt souvislost mezi nastavením rodinné politiky, úrovní plodnosti starších žen a názory respondentů. V první části práce jsou nastíněny základní teorie vysvětlující odsun mateřství. Uvedeny jsou také následky, které se k pozdnímu mateřství vážou. Práce se dotýká i tématu rodinné politiky, která má také na pozdější mateřství vliv. Představeny jsou některé základní nástroje rodinné politiky, které jsou mezi vybranými zeměmi porovnávány. V druhé části se práce zaměřuje na popis demografických ukazatelů, které dokládají pozdější časování mateřství. Hlavním nástrojem analýzy práce je logistická regrese, která vysvětluje názory respondentů na otázky související s harmonizací rodiny a zaměstnání pomocí vybraných vysvětlovaných proměnných z šetření ISSP 2012. Ukázalo se, že v zemích, kde jsou vhodně nastavené nástroje rodinné politiky zaměřené na harmonizaci rodiny a zaměstnání, nalézáme i vyšší úroveň plodnosti starších žen. Zároveň se však nepodařilo najít souvislost mezi nastavením rodinné politiky, úrovní plodnosti starších žen a názory respondentů na otázky týkající se pozdního mateřství a zaměstnanosti žen.

Klíčová slova: plodnost starších žen, odklad plodnosti, sladění pracovního a rodinného života, rodinná politika, výběrové šetření, logistická regrese, evropské země

Fertility postponement in the Czech republic and selected European countries in the period 1990–2015

Abstract

We have been able to observe the trend of shifting of maternity to later periods of life in European countries since the second half of the 20th century. However crucial for this thesis is to determine whether there have been disparity in delaying of maternity between selected Eastern European (Czech Republic, Slovakia, Poland) and Western European (Germany and Austria) countries since 1990 till present. The goal of this work is to find the relationship among setting of family policies, fertility rate of older women and respondents' views. In the first part of this thesis are outlined basic theories explaining postponing of maternity. There are also listed consequences related to the late maternity. The thesis touches a topic of family policies which influence the phenomenon of late maternity. It presents several fundamental tools of family policies and compares them among selected countries. The second part focuses on a description of demographic indicators that demonstrate the shift in timing of maternity. The main analysis in this thesis is a logistic regression, which explains respondent's views on issues related to a harmonization of family and employment by selected explanatory variables from ISSP survey 2012. It turns out that in countries with appropriately implemented family policies focused on harmonization of family and work life shows higher fertility rate of older women. However relationship among setting of family policies, fertility rate of older women, respondents' views on delaying maternity and women employment rate wasn't confirmed.

Keywords: older women fertility, fertility postponement, reconciliation of work and family life, family policy, survey, logistic regression, European countries

Obsah

Přehled použitých zkratk	7
Seznam obrázků	9
1 Úvod	12
2 Teoretická východiska odkladu plodnosti a jeho následky	14
2.1 Teoretické příčiny poklesu a odkladu plodnosti	14
2.1.1 Druhý demografický přechod.....	14
2.1.2 Diferenciace plodnosti dle McDonalda.....	16
2.1.3 Preferenční teorie dle Hakim	18
2.1.4 Posun životních startů	20
2.2 Možné následky odkladu plodnosti do vyššího věku ženy	21
2.2.1 Snížení konečné plodnosti.....	21
2.2.2 Nárůst bezdětnosti a neplodnosti.....	22
2.2.3 Nárůst rizika samovolné potratovosti, předčasného porodu a vývojových vad dítěte	23
3 Výzkumné otázky, metody a zdroje dat	25
3.1 Cíle práce a výzkumné otázky	25
3.2 Zdroje dat	26
3.3 Metodika práce.....	27
4 Rodinná politika evropských zemí	32
4.1 Základní typologie zemí dle rodinné politiky	33
4.2 Vliv Evropské unie.....	34
4.3 Rodinná politika ve vybraných evropských zemích po roce 2010.....	35
5 Vývoj vybraných demografických ukazatelů plodnosti od 90. let 20. století	45

5.1 Vývoj úhrnné plodnosti.....	45
5.2 Vývoj průměrného věku matky při porodu.....	47
5.2.1 Dekompozice změny průměrného věku ženy při narození dítěte	50
5.3 Vývoj měr plodnosti podle věku.....	53
5.3.1 Vývoj měr plodnosti dle věku a pořadí	56
5.3.2 Vývoj měr plodnosti starších žen.....	59
6 Názory z výběrového šetření ISSP	61
6.1 Vztah matky s dítětem.....	62
6.2 Zaměstnanost žen.....	65
7 Závěr	74
Seznam použité literatury.....	77
Seznam použitých datových zdrojů	83
Přílohy.....	86

Přehled použitých zkratk

ČR	Česká republika
ČSÚ	Český statistický úřad
EU	Evropská unie
HDP	Hrubý domácí produkt
ISSP	The International Social Survey Programme
MPSV	Ministerstvo práce a sociálních věcí České republiky
OECD	Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj
SSSR	Svaz sovětských socialistických republik
USA	Spojené státy americké

Seznam obrázků

Obr. 1: Počty týdnů placené dovolené v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím, vybrané země, 2015	37
Obr. 2: Veřejné výdaje na podporu rodin k HDP, vybrané země, 2011, v %	38
Obr. 3: Veřejné výdaje na vzdělání a péči o děti v raném věku k HDP, vybrané země, 2013, v %	38
Obr. 4: Míra účasti předškolních dětí na formální péči o děti, vybrané země, 2014, v %	39
Obr. 5: Míry zaměstnaných žen na částečný úvazek, vybrané země, 2015, v %	40
Obr. 6: Podíl zaměstnaných žen, které mají alespoň nějakou možnost nastavení vlastní pracovní doby, vybrané země, 2015, v %	41
Obr. 7: Podíl zaměstnaných žen, které pracují z domova, vybrané země, 2015, v %	41
Obr. 8: Procenta mužů na rodičovské dovolené, vybrané země, 2013, v %	42
Obr. 9: Kdo by měl z rodičů čerpat rodičovskou dovolenou, pokud oba rodiče mají stejnou pracovní situaci? Výsledky z průzkumu OECD, vybrané země, 2012, v %	43
Obr. 10: Vývoj úhrnné plodnosti, vybrané země, 1990–2015	46
Obr. 11: Průměrný věk žen při narození dítěte, vybrané země, 1990–2015	48
Obr. 12: Průměrný věk žen při narození prvního dítěte, vybrané země, 1990–2015	49
Obr. 13: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, ČR, 1996–2015	51
Obr. 14: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Slovensko, 2000–2015	51
Obr. 15: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Polsko, 1996–2015	52
Obr. 16: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Rakousko, 1990–2015	52
Obr. 17: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Německo, 2010–2015	53
Obr. 18: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných zemích, 1990	54
Obr. 19: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných zemích, 2000	54
Obr. 20: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných zemích, 2015	55

Obr. 21: Míry plodnosti žen podle věku při narození prvního dítěte ve vybraných zemích, 2000.....	56
Obr. 22: Míry plodnosti žen podle věku při narození prvního dítěte ve vybraných zemích, 2015.....	57
Obr. 23: Míry plodnosti žen podle věku při narození druhého dítěte ve vybraných zemích, 2000.....	58
Obr. 24: Míry plodnosti žen podle věku při narození druhého dítěte ve vybraných zemích, 2015.....	58
Obr. 25: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 35–49 let, vybrané země, 1990–2015	60
Obr. 26: Vývoj souhlasu s otázkou:“ To, co ženy vážně chtějí je domov a děti“, vybrané země, 1994, 2002, 2012	62
Obr. 27: Vývoj souhlasu s otázkou: „Pracující matka může mít stejně vřelý vztah s dítětem jako nepracující matka“, vybrané země, 1994, 2002, 2012.....	64
Obr. 28: Celková zaměstnanost žen ve věku 15 až 64 let z celkového počtu žijících žen, vybrané země, 1993–2015, v %	66
Obr. 29: Vývoj souhlasu s otázkou: „Rodinný život trpí, když je žena zaměstnaná na plný úvazek“, vybrané země, 1994, 2002, 2012.....	66
Obr. 30: Vývoj souhlasu s otázkou: „Předškolní děti pracujících matek trpí“, vybrané země, 1994, 2002, 2012.....	68

Seznam tabulek

Tab. 1: Struktura výběrového souboru ISSP, 2012.....	31
Tab. 2: Úhrnná plodnost podle pořadí narození ve vybraných zemích, 2000, 2015.....	47
Tab. 3: Průměrný věk při narození dítěte podle pořadí, vybrané země, 2015.....	50
Tab. 4: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „To, co žena chce je domov a děti“, výběrové šetření, vybrané země, 2012.....	63
Tab. 5: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „Pracující matka může mít stejně vřelý vztah s dítětem jako nepracující matka“, výběrové šetření, vybrané země, 2012.....	65
Tab. 6: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „Rodinný život trpí, když má žena plný úvazek“, výběrové šetření, vybrané země, 2012.....	67
Tab. 7: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „Předškolní dítě pracující matky trpí“, výběrové šetření, vybrané země, 2012.....	69
Tab. 8: Procentuální zastoupení odpovědí na otázku „Měla by žena pracovat, když má dítě v předškolním věku? Popř. na jaký úvazek?“ Vybrané země, 1994, 2002, 2012.....	70
Tab. 9: Model logistické regrese pro zvolení plného úvazku na otázku: „Měla by žena pracovat, když má dítě v předškolním věku? Popř. na jaký úvazek?“, výběrové šetření, vybrané země, 2012.....	70
Tab. 10: Procentuální zastoupení odpovědí na otázku: „Měla by žena pracovat, když má malé dítě ve škole? Popř. na jaký úvazek?“ Vybrané země, 1994, 2002, 2012.....	72
Tab. 11: Model logistické regrese pro zvolení plného úvazku na otázku: „Měla by žena pracovat, když má malé dítě ve škole? Popř. na jaký úvazek?“ výběrové šetření, vybrané země, 2012.....	72

Kapitola 1

Úvod

Odklad plodnosti do vyššího věku žen je nepopíratelným trendem, který sledujeme od druhé poloviny 20. století postupně v celé Evropě. Fenomén odsunu mateřství se stal typickým především pro současnou západní společnost. Začíná se dostávat do hovorů nejenom laické, ale i odborné společnosti. Právě i stále větší pozornost společnosti věnovaná odkladu plodnosti se stala motivací pro výběr tohoto tématu diplomové práce.

Existuje mnoho teoretických konceptů, které se snaží zjistit, proč stále více žen mateřství odsouvá. Jedná se například o koncept druhého demografického přechodu, ten odsun mateřství do vyššího věku spojuje s měnícím se prokreačním chováním celé Evropy od 60. let 20. století. Zvyšující se věk matek při porodu je dle Dirka van de Kaa (1997) doprovázen poklesem úhrnné plodnosti, sňatečnosti a naopak nárůstem úhrnné rozvodovosti, nesezdaných soužití a také vyšší mírou mimomanželské plodnosti. Tyto popsané změny, a tedy i odsun mateřství, jsou vysvětlovány nárůstem individualismu a změnou hodnotových měřítek populace. Jiné teorie odsun mateřství vidí v důsledku vyšších nákladů s dítětem spojených, které převyšují výsledný přínos z dítěte (teorie racionální volby), strachu rodičů z budoucnosti (teorie averzního rizika), odklonu od materialismu (teorie postmaterialistických hodnot) nebo genderové nerovnosti v osobním a profesním životě (teorie genderové nerovnosti).

Zásadní jsou také následky odsunu plodnosti do vyššího věku ženy. Jedním z nich je pokles úrovně plodnosti. Snižování úrovně plodnosti a poklesu konečné plodnosti je v současné odborné literatuře věnována značná pozornost a prostor, a to i z důvodu, že nízká intenzita plodnosti může znatelně ovlivnit i další odvětví, jakým je například i celkový hospodářský vývoj země¹. I proto je v posledních letech kladem velký důraz na nastavení rodinné politiky. Její vhodné nastavení dokáže stimulovat plodnost jak v nižším, tak i ve vyšším věku ženy. V posledních letech jsou stále více důležité také nástroje rodinné politiky pro skloubení rodinného a pracovního života.

Cílem této práce je najít souvislost mezi nastavením rodinné politiky, úrovní plodnosti starších žen a názory populace (v tomto případě respondentů, charakterizující populaci dané země). Předpokladem předkládané práce je, že v zemích, kde je rodinná politika nastavena příznivěji, především v tom smyslu, že neopomíjí nástroje pro harmonizaci rodiny a zaměstnání, je plodnost starších žen vyšší. Následně pak i v těchto zemích nalezneme tolerantnější a méně konzervativní názory respondentů na otázky týkající se pozdního mateřství a zaměstnanosti žen.

---

¹ Např. skrze populační stárnutí.

Předmětem analýzy se v této práci stává Česká republika a její sousední státy, tj. Rakousko, Německo, Slovensko a Polsko. Země jsou vybrány na základě geografické blízkosti a zároveň na základě rozdílného politického zřízení v druhé polovině 20. století. Vytvořeny jsou tak dvě skupiny zemí, země postkomunistické (Česká republika, Slovensko a Polsko) a země západní Evropy (Německo a Rakousko). Kromě územního vymezení je pro práci důležité i vymezení časové. S ohledem na pád komunistického režimu v roce 1989 v zemích bývalého východního bloku, je počátečním zkoumaným rokem zvolen rok 1990. Koncovým rokem je pak rok 2015. Nutné je ještě podotknout, že s ohledem na odbornou lékařskou literaturu, je jako minimální věk starších žen určen věk 35 let (Dadak, Lasnik, 1984)².

Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a analytickou. V teoretické části, v druhé kapitole nazvané „Teoretická východiska odkladu plodnosti“, nalezneme představení několika teoretických konceptů, které odůvodňují odsun plodnosti do vyššího věku. Uvedeny jsou také možné následky odkladu plodnosti do vyššího věku žen, mezi které patří např. snižování konečné plodnosti, nárůst bezdětnosti a neplodnosti a další zdravotní rizika pro matku i dítě. V kapitole 3 „Výzkumné otázky, metody a zdroje dat“, jak název napovídá, jsou podrobněji rozebrány cíle a předpoklady práce. Dále jsou představeny metody a postupy analýzy dat a v závěru i zdroje těchto dat. Následně práce uvádí i charakteristiky rodinných politik v jednotlivých zemích, a to v kapitole 4 nazvané „Rodinná politika evropských zemí“. Představena je základní typologie zemí dle rodinné politiky. Popsán je i vliv Evropské unie na rodinné politiky evropských zemí a v poslední podkapitole jsou představeny některé nástroje rodinné politiky v mezinárodním srovnání.

V analytické části, přesněji v kapitole 5 nazvané „Vývoj vybraných demografických ukazatelů plodnosti od 90. let 20. století“, je zkoumán vývoj demografických ukazatelů, na kterých můžeme odsun plodnosti pozorovat. Dále v kapitole 6 nazvané „Názory z výběrového šetření ISSP“ jsou pomocí regresní analýzy zkoumány otázky mapující názory respondentů z výběrového šetření ISSP. Poslední kapitola „Závěr“ je věnována celkovému zhodnocení a shrnutí práce.

---

² Náhled na ženy starší se mění jak kulturně, tak i časově. Například během 70. let 20. století, kdy plodnost, nejenom v tehdejší České republice dosahovala velmi vysokých hodnot a průměrný věk žen při porodu byl naopak velmi nízký, by za starší matku mohla být považována i žena třicetiletá.

Kapitola 2

Teoretická východiska odkladu plodnosti a jeho následky

Následující kapitola se skládá ze dvou podkapitol. V první podkapitole 2.1 jsou představeny hlavní teoretické koncepty, které odsun mateřství do vyššího věku popisují a vysvětlují. A v druhé podkapitole 2.2 jsou nastíněny i možné následky, které se mohou vázat s odsunem mateřství do vyššího věku žen.

2.1 Teoretické příčiny poklesu a odkladu plodnosti

Odsun mateřství do vyššího věku žen je prokazatelný fakt. Tento trend dokazuje především ukazatel průměrného věku matek a průměrného věku matek při narození prvního dítěte³. Tato podkapitola se věnuje teoretickým východiskům odkladu plodnosti. Teoretických konceptů a teorií týkajících se odkladu plodnosti nalezneme v literatuře několik. Ty zásadnější jsou v práci popsány dále.

2.1.1 Druhý demografický přechod

Druhý demografický přechod popisuje změny nastalé v Evropě od poloviny šedesátých let 20. století. V Evropě se od té doby mění rodinné a prokreační chování. Dochází k snižování úrovně plodnosti a následnému poklesu sňatečnosti, v literatuře bývají tyto změny označovány jako druhý demografický přechod. Tento přechod, dle Rychtaříkové (2001), zasáhl nejdříve země severní Evropy a ostatní země následovaly. V postkomunistických zemích došlo k druhému demografickému přechodu až po rozpadu SSSR.

Ačkoli byl koncept druhého demografického přechodu prvně publikován Dirkem van de Kaa a Ronem Lesthaeghem již v roce 1986, do širšího povědomí se dostal o rok později, kdy van de Kaa (1987) publikoval článek *Europe's Second Demographic Transition*. Podle autorů můžeme zaznamenat určitou posloupnost demografických změn při druhém demografickém přechodu následovně (van de Kaa, 1997)⁴:

1) pokles úhrnné plodnosti díky poklesu plodnosti ve vyšším věku,

---

³ Detailnějším vývojem průměrného věku matek v České republice a v sousedních zemích se dále zabývá podkapitola 5.2.

⁴ Výše popsané charakteristiky vystihují proměny reprodukčního chování tak, jak proběhly ve státech západní a severní Evropy.

- 2) snižuje se počet předmanželských koncepcí, a tím i počty manželství uzavřených na základě těhotenství snoubenky,
- 3) pokračuje snižování sňatkového věku,
- 4) odklad rození dětí v manželství, klesá plodnost mladých žen,
- 5) roste intenzita rozvodovosti,
- 6) sňatky se odkládají do vyššího věku, následkem je růst počtu nesezdaných soužití a zvyšuje se průměrný věk při sňatku,
- 7) nesezdaná soužití se stávají častějšími, zvyšuje se podíl narozených mimo manželství, narůstá průměrný věk při narození prvního dítěte,
- 8) legalizují se interrupce a sterilizace (snižování počtů nechtěných těhotenství),
- 9) nesezdaná soužití jsou stále častější, častěji ho začínají volit i rozvedení a ovdovělí,
- 10) nesezdaná soužití se stávají stále více atraktivní, jsou alternativní formou vedle legálního sňatku, roste mimomanželská plodnost,
- 11) úhrnná plodnost se stabilizuje na velmi nízkých hodnotách,
- 12) úhrnná plodnost lehce vzrůstá v důsledku rození „odložených“ dětí, roste plodnost nižšího pořadí a průměrný věk při narození prvního dítěte,
- 13) nedochází k realizaci všech odložených porodů,
- 14) roste dobrovolná bezdětnost,
- 15) kohortní plodnost se stabilizuje pod úrovní prosté reprodukce (počet dcer je menší než počet matek).

Těchto patnáct bodů se snaží zachytit časovou posloupnost změn, které měly souvislost s druhým demografickým přechodem v západních zemích. Pro shrnutí pak v roce 2002 uvádí van de Kaa šest stěžejních bodů týkajících se změn v demografických ukazatelích, které jsou pro druhý demografický přechod typické:

- 1) pokles úhrnné plodnosti, snižování kohortní plodnosti (v důsledku odkládání narození),
- 2) pokles (úhrnné) prvosňatečnosti, nárůst průměrného věku při sňatku,
- 3) nárůst úhrnné rozvodovosti,
- 4) nárůst počtu nesezdaných soužití,
- 5) nárůst mimomanželské plodnosti,
- 6) častější využívání antikoncepčních metod.

Můžeme sledovat, že odklad plodnosti do vyššího věku je zde dáván do souvislosti s dalšími demografickými procesy (především s poklesem úhrnné plodnosti), které pak tvoří celý koncept druhého demografického přechodu.

Výše uvedené posloupnosti demografických změn však dle van de Kaa (1997) nejsou obecně platné krok po kroku ve všech zemích, může dojít i k určitému přizpůsobení této posloupnosti. To potvrzuje i Sobotka (2003), který posloupnost demografických změn, která je sestavena Dirk van de Kaa (1997), popisuje pouze jen jako „ideální“. Ke kritikům mezinárodní unifikace patří například i Zdeněk Pavlík (1997), který konstatuje, že teorie druhého demografického přechodu je platná pouze pro západoevropské země.

Dalším autorem, který na koncept druhého demografického přechodu zareagoval kriticky, jmenujme Davida Colemana. Coleman (2004) upozorňuje, že druhý demografický přechod je jen určitým pokračováním prvního demografického přechodu a nazývá ho spíše druhotným.

To potvrzuje i Cliquet (1991), ten také výše popsané změny druhého demografického přechodu vnímá jako pokračování přechodu prvního. Dle Colemana (2004) k výraznému snížení úrovně úhrnné plodnosti nedochází poprvé, uvádí například hospodářskou krizi ve třicátých letech v Evropě. S tím souhlasí i Rychtaříková (1996), která popisuje snížení intenzity plodnosti v České republice spíše jako reakci na nastalé vnější podmínky.

Coleman (2004) dále uvádí, že pokud chápeme nastalé změny, které popisuje van de Kaa (1997), jako demografický přechod, nemá být označován jako druhý, ale spíše čtvrtý nebo pátý. Tento názor zdůvodňuje velkými změnami, které už v lidské historii proběhly. Celkově také polemizuje nad označením přechodu jako „demografického“. Zdůrazňuje, že se přechod nevěnuje kromě plodnosti, sňatečnosti a rozvodovosti dalším demografickým procesům, tedy úmrtnosti, migraci ani populačnímu růstu. Polemizuje i nad označením teorie jako „přechodu“. Přechod spíše chápe jako něco nezvratného, což odporuje charakteru výše popsaného druhého demografického přechodu od van de Kaa (1997). I přes výše zmíněné jsou dle Colemana (2004) změny popisované v druhém demografickém přechodu důležité a celkově oceňuje teorii jako cennou, ale chybně označenou jako druhý demografický přechod. Výše zmíněná kritika druhého demografického přechodu ale nezabránila, aby teorie druhého demografického přechodu byla vnímána jako teorie stěžejní a všeobecně přijímaná vědeckou a akademickou obcí. A to i přes to, že demografické změny pouze popisuje, ale nevysvětluje.

2.1.2 Diferenciace plodnosti dle McDonalda

Jako další teoretické východisko, které se snaží vysvětlit rozdílnost úrovně plodnosti ve vyspělých zemích (a s tím i spojený odsun mateřství do vyššího věku), jsou dále uvedeny čtyři teorie, které ve své práci uvádí McDonald (2002).

1) Teorie racionální volby

V této teorii hraje roli především přínos dítěte pro jeho rodiče a současně jeho ekonomická zátěž. Lidé se k založení rodiny uchylují, až když přínosy s dítětem spojené převáží nad náklady vynaložené na narození a výchovu dítěte (a to častěji může být až ve vyšším věku). Náklady můžeme finančně vyčíslit, ne však přínosy. Náklady, které lze vyčíslit, je možné ještě dále rozdělit na náklady přímé a nepřímé. Nepřímý náklad je v podstatě finanční ztráta, která je vyvolána mateřskou, popř. rodičovskou dovolenou, či jinou ztrátou týkající se možného zisku v souvislosti s narozením a výchovou dítěte. Přímé náklady jsou pak všechny finanční výdaje, které člověk do dítěte investuje. Tyto náklady může stát z části snižovat, například skrz daňovou politiku nebo formou různých sociálních přídavků. Aby došlo k navýšení úrovně plodnosti, měla by se, dle této teorie, politika daného státu zaměřit především na snižování přímých nákladů formou finančních úlev. Také by se měla zaměřit na snížení nákladů nepřímých, především skrze harmonizaci rodiny a kariéry, například nabídnout ženě rychlejší návrat do zaměstnání za pomoci široké nabídky předškolních zařízení nebo možnosti částečných úvazků. Dále McDonald (2004) konstatuje, že s dítětem vyššího pořadí se snižují přímé i nepřímé náklady, které jsou nejvyšší

s příchodem prvního dítěte. K snižování přímých nákladů dochází rychleji, než u těch nepřímých⁵.

Jako jednoho z hlavních zastánců a propagátorů teorie racionální volby jmenujme ekonoma Garyho S. Beckera (1997), který ve své teorii chápe dítě jako druh zboží. Jako zboží je považováno vše a páry si společně volí, pro jaké zboží se rozhodnou. Pro výběr je důležité porovnání nákladů a výnosů, které rodiče z dítěte mají. Dodává také, že se zvyšujícím se finančním zajištěním rodičů stoupají i finanční náklady na dítě vynaložené. Neplatí tak, že čím je pár bohatší, tím více má dětí.

2) Teorie averzního rizika

Teorie averzního rizika se zaměřuje především na pocity rodičů a jejich obavy z budoucnosti. Tato teorie vychází z předchozí teorie racionální volby, stejně jako v ní samé, musí přínos převýšit nad náklady, které však zahrnují i aspekt budoucnosti. Budoucnost se tak stala základem této teorie. McDonald hovoří o mnoha socioekonomických a psychologických nejistotách, které mohou vést k poklesu úrovně plodnosti. Výše zmíněné nejistoty nemůže jedinec nijak sám ovlivnit, může však ovlivnit svůj vlastní budoucí vývoj i za předpokladu nejisté budoucnosti. Lidé, se tak více obrací ke kariéře, která s sebou přináší, v případě pozitivního vývoje, vyšší zisk a stabilitu a člověk se o sebe dokáže sám postarat. Založit rodinu s sebou nese jisté ohrožení, lidé totiž dopředu nedokáží odhadnout náklady a výnosy spojené s narozením dítěte. Z tohoto důvodu pak může docházet k odkladu plodnosti do vyššího věku žen neboť se rodiče mnohdy rozhodnou spíše dítě prozatím nemít.

Teorii averzního rizika můžeme například vysvětlovat odklad plodnosti žen v 90. letech v postkomunistických zemích. Ženy vnímaly ekonomickou nejistotu spojenou například se zvyšováním cen bydlení, změnou úrokových sazeb a nejistotou v zaměstnání. Před riziky, která mohly plynout ze založení rodiny, daly raději přednost například spoření, vzdělání a kariéře (McDonald, 2004). Philipov et al. (2006) ale spíše v tomto případě hovoří o sociální anomii, do které se společnost během měnícího se politického systému dostává, staré sociální normy už neplatí a nové se teprve tvoří. Lidé v postkomunistických zemích se tedy museli nejdříve zorientovat v novém sociálním prostředí (dávali přednost zabezpečení sebe sama), a proto u nich docházelo ke snížení intenzity plodnosti. Úlohou státu, resp. rodinné politiky, by se tak měla stát snaha o nastavení vhodného prorodinného a stabilního prostředí.

3) Teorie postmaterialistických hodnot

Dle této teorie je typický odklon od materialismu k duchovnu a duchovním potřebám lidí. Tato teorie je spojována s druhým demografickým přechodem, který z části i vysvětluje, a také s Ronaldem Inglehartem (1977) a jeho tichou revolucí. Tichá revoluce dle něj započala v západních zemích po druhé světové válce a je charakterizována změnou lidských hodnot a orientací ve smyslu přechodu od materialistických hodnot k hodnotám postmaterialistickým (hodnoty seberealizace, kvality života, pospolitosti). To vše je zapříčiněno dosažením určité ekonomické úrovně, po které následuje přesun k hodnotám postmaterialistickým.

---

⁵ Rodiny s dítětem vyššího pořadí snižují přímé náklady například děděním některých věcí po starším dítěti, např. oblečení či hračky.

Hamplová (2003) udává, že dle této teorie má liberálnější populace nižší úroveň plodnosti než konzervativnější. Dle šetření, které McDonald (2004) ve svém článku zkoumá, však přechod k postmaterialistickým hodnotám nemá na úroveň plodnosti tak zásadní vliv.

4) Teorie genderové nerovnosti

Dle této teorie záleží především na genderové rovnosti či nerovnosti, a to ve vzdělání, zaměstnání i v rodině. Existují dva typy genderové rovnosti. První se týká rovnosti v rodině a druhý ve veřejné sféře (vzdělání, zaměstnání atd.). K vyšší genderové rovnoprávnosti častěji dochází ve veřejné sféře, kde se žena dokáže plně rovnat mužům. Zhoršená situace je však na poli rodinném, kde je situace značně genderově nevyrovnaná v neprospěch ženy. Pro ženu je velmi složité nalézt harmonii mezi těmito dvěma úrovněmi, bývá proto nucena vybrat si mezi realizací sama sebe nebo věnováním se rodině. Žena, která ale mnohdy vložila mnoho úsilí v rámci vzdělávání do svého postavení v osobním životě, často odkládá plnění rodinných rolí na pozdější dobu.

Tam, kde se role v rodině dostávají do protikladu s rolí ve veřejném prostoru, klesá úroveň plodnosti. Typickým příkladem jsou země, kde nalézáme genderovou nerovnost v rodině a genderovou rovnost v institucích zaměřených na jedince (ve veřejném prostoru). Ženy, pokud mají možnost, vyrovnat se mužům v osobních institucích, využijí toho i za cenu odsunu plodnosti. Příkladem těchto zemí je například Německo a Rakousko. Zde i přes vyrovnané šance na pracovním trhu ubývá čas a možnosti realizace se v rodinném životě (tzv. neměl by se kdo o děti starat).

Důležitá také je i participace mužů na rodinném životě. Z výzkumu Eurostatu, z roku 2005, popisovaném Nešporovou (2007) plyne, že v zemích, kde jsou ženy zaměstnány, muži neposkytují dostatečnou podporu v rodinných povinnostech a neexistuje dostatečná podpora rodinné politiky, intenzita plodnosti klesá. Naopak tam, kde se podaří harmonizovat zaměstnání ženy s rodinou a dochází k převedení určitých rodinných záležitostí na muže, sledujeme nárůst úrovně plodnosti. To potvrzuje i McDonald (2004), po větší participaci mužů na poli rodiny můžeme očekávat zvýšení hodnot plodnosti žen.

2.1.3 Preferenční teorie dle Hakim

Britská socioložka Catherine Hakim (2000, 2006) předkládá preferenční teorii, která navazuje na teorii genderové nerovnosti. Preferenční teorie je založena primárně na preferencích žen. Ženy se dle Hakim samy rozhodují na míře participace v zaměstnání a v rodině. Moderní společnost a doba umožňuje ženám se svobodně rozhodovat o vlastním životě a otěhotnění, a to díky rozšíření antikoncepce a zrovnoprávnění mužů a žen ve společnosti. Dle Hakim rozdělujeme tři typy žen: prvním typem je žena orientovaná na kariéru a zaměstnání, druhým typem je žena orientovaná na rodinu a domácnost. Posledním typem žen je kombinace předchozích dvou typů, jedná se o tzv. adaptivní ženy. Této nejpočetnější skupině žen (cca 60 % všech žen) se preference v průběhu života mění. Tuto typologii žen dává následně Hakim i do souvislosti s poklesem úrovně plodnosti. Ženy odsouvají plodnost do vyššího věku a intenzita plodnosti se snižuje, a to především na základě rozšířených možností kontroly plodnosti (antikoncepce) v kombinaci s vlastní seberealizací na poli kariéry

Ani tato teorie se nevyhnula kritice. Jmenujme především výše zmiňovaného McDonalda (2000). Dle něj se snaží Hakim nalézt pouze ideální typy žen a přehnaně se snaží o universalismus. McDonald upozorňuje, že snižující se intenzita plodnosti neovlivňuje individuální preference, ale především ty celospolečenské. V zaměstnání a v jiných oborech již rovnoprávnost pohlaví v mnohých zemích dosáhla svého vrcholu, v rovině rodinné však tento pokrok nepostupuje tak rychle. Rovnost pohlaví v rodině tedy McDonald shledává jako zásadní pro zvýšení úrovně plodnosti.

Dále Hakim (2003) rozděluje tři modely rodinného uspořádání podle dělby péče o děti a domácnost. Prvním je model segregující (konzervativní). Tento model podporuje genderové stereotypy v pohledu na mužské a ženské role. Muž je brán jako patriarcha a hlavní živitel rodiny, žena naopak jako ta, co se stará o rodinný krb a není zaměstnaná. Druhý je model egalitářský. Jedná se o opačný případ než u předchozího modelu. Role mezi partnery jsou vyrovnané, jak v zaměstnání, tak v rodině. Posledním je model kompromisní, kdy je žena stejně jako muž zaměstnaná, obvykle ale na méně placené pozici. Mělo by jí tedy zbývat více času na rodinu a domácnost, o kterou pečuje.

Jak uvádí Nešporová (2007), v postkomunistických zemích se nejvíce podporuje konzervativní model. A nezdá se, že by v blízké budoucnosti došlo k nějaké změně. Mladá generace v bývalých komunistických zemích totiž stále sdílí stejné názory jako jejich rodiče a prarodiče. Tedy, že muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost. Naopak v západní Evropě můžeme častěji nacházet model egalitářský.

Pro příznivý populační vývoj je tedy nutné ženě umožnit sladění pracovního a rodinného života. To se například podařilo v komunistických zemích, kde byly vysoké míry porodnosti a zároveň i zaměstnanosti žen. Plodnost byla mimo jiné stimulována i velkou podporou státu. Jednalo se o štědrě financované mateřské dovolené, platily se přídatky na děti a dávaly se slevy na daních z příjmu podle počtu vyživovaných dětí (Mlčoch, 2009). Tehdejší režim k těmto opatřením donutil dlouhodobý nedostatek pracovních sil. Proto se jako řešení ukázalo stimulovat plodnost a zároveň ženám umožnit skloubit rodinu a zaměstnání (Bartáková, Sirovátka, 2008). Jednalo se o jakousi formu zrovnoprávnění.

Po pádu komunismu se situace změnila. Jak uvádí Kuchařová (2006), u mnoha zaměstnavatelů, po roce 1990 až do současnosti, nalézáme diskriminaci žen v plodném věku nebo s malými dětmi. Ženy odchodem na mateřskou a následně na rodičovskou dovolenou ztrácí dle zaměstnavatele dostatečnou kvalifikaci a po návratu z rodičovské dovolené mohou nastat častější absence dané například dětskou nemocností. Reakcí na tuto nestabilitu na trhu práce je právě odsun mateřství do pozdějšího věku. Na druhou stranu ale musíme podotknout, že v poslední době dochází k nárůstu počtu firem, které projevují zájem o poskytování služeb, které zahrnují péči o děti svých zaměstnanců. Především je k tomu vede dřívější možnost zapojení kvalifikovaných zaměstnankyň do pracovního procesu po mateřské dovolené. Tyto ženy si pak firma udrží a nedochází k odchodu zkušených a nadaných zaměstnankyň. Vyhnou se tak i zaškolování nových zaměstnanců, a tím se zvyšuje úspora firmy (finance na zaškolování jsou ušetřeny). Tato výše zmíněná opatření umožňují vyšší zapojení matek na trhu práce (Sezemský, 2008).

2.1.4 Posun životních startů

Jako další koncept zabývající se odkladem plodnosti jmenujme Posun životních startů, který v roce 2002 formuloval Hans-Peter Kohler, Francesco C. Billari a Jose Antonio Ortega. Autoři odsun mateřství do vyššího věku vidí jako samostatný proces, který zároveň probíhá s prvním a druhým demografickým přechodem. Dávají tak také do souvislosti snižující plodnost žen a odsun mateřství do vyššího věku.

Jako jeden z důvodů odsunu mateřství do vyššího věku uvádějí změny ekonomické a sociální. Ženy, resp. páry, jsou výše zmíněnými změnami nuceny racionálně nahlédnout na časování plodnosti. Nastalé nejistoty ekonomické a sociální vedou k nárůstu nejistoty v populaci dospělých a dochází tak k odkladu plodnosti do vyššího věku. Silné změny ekonomické a sociální nalézáme například v 90. letech v postkomunistických zemích. Jak uvádí Kocourková (2002), tyto změny spojené s přechodem k tržní ekonomice měly za následek změnu reprodukčních vzorců a měly vliv i na časování plodnosti. Během tohoto období docházelo i k omezování státní podpory a u lidí se projevoval strach z budoucnosti a určitá nejistota. Rychtaříková (1996) také potvrzuje zvyšující se nejistotu, ekonomickou a sociální, nestabilitu trhu práce a následnou nezaměstnanost. Docházelo také ke zhoršení příjmové situace rodin a bytových podmínek. Rabušic (2007) tuto změnu označuje jako vlnu ekonomické deregulace. Pro tuto vlnu je typická velká konkurence a menší jistota práce. Lidé se snaží minimalizovat rizika⁶, aby se nedostávali pod stále větší tlak. Z této situace může mladým lidem pomoci stát a rodinná politika, která jim bude oporou při založení rodiny.

Kohler, Billari a Ortega (2002) dodávají, že s rozšířením nejistoty ve společnosti souvisí i větší rozšiřování antikoncepčních metod v populaci⁷. Ženy, nejenom kvůli nejistotě ve společnosti, záměrně ovlivňují a odkládají svoje otěhotnění. Více dostupné nejsou pouze antikoncepční metody ale i možnosti legálního ukončení těhotenství. V této době je tak pro ženy mnohem jednodušší odkládat rození dětí. Ženám se v moderní společnosti otevírají nové možnosti, proto je pro ně snazší korigovat si plodnost sami podle sebe a nastalé situace. Jak uvádí Kocourková (2002), po pádu komunistického režimu se ženám otevírají široké možnosti ve studiu, kariéře, cestování atd. A ženy jich začínají využívat, i za cenu odkladu plodnosti.

Z dalších důvodů, proč dochází k odkladu plodnosti mladých lidí, které popisují Kohler, Billari a Ortega (2002), jmenujme i vysoké nároky kladené na mladé lidi v dnešní moderní době. Pro získání zaměstnání, kariéry a určitého postavení jsou mnohé ženy nuceny studovat vysoké školy. Dále navazuje Kreynefeld (2000), která uvádí, že posun rození dětí do vyššího věku u vysokoškoláček je dán delší dobou studia těchto žen. Ženy před porodem dítěte chtějí dosáhnout určitého pracovního umístění, a to s sebou následně přináší i nižší konečnou plodnost⁸. Čím déle, dle Kohlera, Billariho a Ortegy (2002), žena studuje, tím déle trvá, než se posune do tzv. ekonomické nezávislosti, která je pro mnohé z žen stěžejní při rozhodování o založení rodiny. Dle Kreynefeld (2000), vysokoškoláčky obtížněji kombinují náročnější profesi a výchovu dětí. Dítě pro ně obecně znamená nejenom ztrátu výdělku⁹, ale i překážku v jejich kariéře.

⁶ Tento názor koresponduje s Teorií averzního rizika popisovaného McDonalodem v kapitole 2.1.2.

⁷ Dokončení druhé antikoncepční revoluce.

⁸ K tomu vede zkrácený interval pro rození dětí.

⁹ Viz teorie racionální volby v kapitole 2.1.2 Diferenciace plodnosti dle McDonalda.

Na odklad plodnosti mají dále dle Kohlera, Billariho a Ortegy (2002) také vliv sociální interakce. Časování plodnosti se tak neodehrává jen na úrovni jednotlivce. Dále také upozorňují na snižující se možnost otěhotnění žen, které porod odkládají do vyššího věku. Jedná se tedy o omezení žen z biologického pohledu¹⁰.

Tyto výše popsané faktory se týkají rozvinutých států, a to především států evropských. V těchto teoriích se spojují faktory ekonomické, sociální, demografické i biologické. Jedná se o širokou paletu příčin a vysvětlení odsunu plodnosti a nízké úrovně plodnosti.

2.2 Možné následky odkladu plodnosti do vyššího věku ženy

Odsun mateřství do vyššího věku žen s sebou nese i určité následky. Jmenujme například snížení konečné plodnosti, nárůst bezdětnosti, mnohé nemoci matky i dítěte a vyšší riziko samovolného potratu. Navíc, jak udává Billari et al. (2007), se po 35. roce života ženy výrazně snižuje schopnost otěhotnět. Mnohé ženy pak řeší tento problém umělým oplodněním. Následující podkapitola se všem těmto následkům spojeným s odkladem plodnosti věnuje.

2.2.1 Snížení konečné plodnosti

Konečná plodnost udává průměrný počet živě narozených dětí na jednu ženu sledované generace za neexistence úmrtnosti žen během celého reprodukčního období (Kalibová, 2001)¹¹. Ukazatel tak není tolik ovlivňován náhlými výkyvy jako úhrnná plodnost, jedná se o stabilnější ukazatel (ČSÚ, 2013). To uvádějí i Kohler, Billari a Ortega (2002), ti hovoří o možném zkrácení úrovně úhrnné plodnosti, která je oproti konečné plodnosti více náchylná na rychle se měnící prostředí a změny ve společnosti (například se jedná o různá rodinná a legislativní opatření).

S tvrzením, že s posunem věku matek při porodu klesá konečná plodnost, se ztotožňují mnozí autoři, například Toulemon (2002). Ten popisuje, že pozdější časování rodičovství je spojeno s nižší konečnou plodností. K tomuto vede zvýšení neplodnosti s vyšším věkem ženy a zkrácení fertilního období ženy.

Důležité je však oddělit věk matek při narození prvního dítěte a dítěte dalšího v pořadí. Záleží tedy na tom, zda se jedná o odklad porodu prvního nebo dalšího dítěte v pořadí. Pokud by se jednalo pouze o odsun porodu dítěte druhého a vyššího pořadí, nemusí docházet ke snížení konečné plodnosti. To potvrzují i Frejka a Sobotka (2008), jako příklad uvádějí ženy, které svoje dítě porodí v nižším věku (kdy ještě nejsou ohroženy neplodností) a dítě dalšího pořadí mohou porodit až ve věku vyšším. Jiná situace dle McDonalda (2002) nastává v případě, kdy se posouvá věk žen i při porodu prvního dítěte. U těchto žen pak můžeme sledovat výrazné snižování intenzity rození dětí vyššího pořadí. To potvrzuje i Palonciová (2011), která také tvrdí, že čím později žena porodí dítě prvního pořadí, tím se šance na porod druhého dítěte výrazně snižuje. S tím souhlasí i Rychtaříková (2003) a Hamplová (2001), jež uvádějí, že s posunem mateřství do vyššího věku souvisí nejenom porod prvního dítěte, ale i dětí vyššího pořadí.

¹⁰ Okolnosti tohoto faktoru jsou dále rozebrány v kapitole 2.2.2 této práce Nárůst bezdětnosti a neplodnosti.

¹¹ Longitudinální pojetí.

Rabušic (2007) navrhuje dvě možnosti, jak zvýšit úroveň plodnosti žen¹². První je právě správně namotivovat ženy, aby porod prvního dítěte neodkládaly do vyššího věku. Tím by se nezkracovalo období reprodukce a ženy by tak mohly mít více dětí. To potvrzují i výše jmenovaní autoři. Druhou možností, dle Rabušice (2007), je vytvoření vhodných podmínek pro rození dětí vyššího pořadí i v pozdějším věku (nemusí se tak ovlivňovat věk prvního porodu, jak je uvedeno v první možnosti).

2.2.2 Nárůst bezdětnosti a neplodnosti

Odsun mateřství do vyššího věku žen s sebou nese i riziko bezdětnosti, a to zčásti i té nechtěné. Ženy třeba dítě chtějí mít, odsouvají ho však až do vyššího věku¹³. To ale mnohdy vede právě ke ztížené možnosti otěhotnět a případně i k bezdětnosti. Nechtěná bezdětnost je tedy z části dána právě snižující se schopností žen ve vyšším věku otěhotnět. To potvrzuje i Rabušic (2007), dle něj trend odkládání realizace plodnosti do vyššího věku doprovází i nárůst intenzity bezdětnosti. Nejprve se jedná o zvýšení bezdětnosti u nižších věkových kategorií žen, na které však navazuje zvyšování bezdětnosti i ve vyšším věku žen. S tím souhlasí i Hašková (2009), ženy dle ní odkládají plodnost do vyššího věku, a proto u mladších věkových skupin žen roste bezdětnost. Ženy v těchto mladších věkových kategoriích stále počítají, že dojde k naplnění jejich fertálních plánů. U části z nich k tomuto ale nedojde a na konci reprodukčního období končí bezdětné, i přes vrozenou, biologickou potřebu mít děti.

Nově se ukazuje, že nejenom věk ženy, ale i muže, má zásadní vliv na možnost ženy otěhotnět. Věk ženy zůstává ale nadále zásadnější. U mužů jako důvod převládá především snižující se kvalita spermií (snižující se mobilita spermií) a snižující se objem spermatu (Kidd et al., 2001). U žen se snižuje možnost otěhotnět především z důvodu stárnutí vaječníků. Dokonce pravděpodobnost porodit dítě u čtyřicetiletých a starších žen je velmi malá a u žen čtyřiačtyřicetiletých a starších je šance téměř nulová (Kocourková, Burcin, 2012). To potvrzuje i Řežábek v knize *Asistovaná reprodukce* (2008). Tvrdí, že se zásadně snižuje plodnost v závislosti na věku ženy. Při pravidelném pohlavním styku je pravděpodobnost otěhotnět u třicetiletých žen přibližně dvacet až pětadvacet procent¹⁴ a u žen starších pětatřiceti se pravděpodobnost otěhotnění snižuje na pouhých patnáct procent a dále prudce klesá. Dodává, že ve 42 letech má žena de facto nulovou šanci otěhotnět. Z tohoto vyplývá, že i přes veškerý posun ve vědě a medicíně je i nadále mateřství limitováno dosaženým věkem a jak potvrzuje i Clark (2006), schopnost otěhotnět se po 35. věku ženy snižuje. Možností, jak plodnost stimulovat i ve vyšším věku je několik, přes lékařskou medikaci, až po chirurgické zásahy, především umělé oplodnění. Pravděpodobnost otěhotnění se pak několikanásobně zvyšuje.

V posledních letech stále více žen využívá možností asistované reprodukce. Jedná se o obor, jehož cílem je oplodnit ženu pomocí technik mimo tělo ženy (Řežábek, 2008). Jak uvádí Burcin a Kocourková (2012), nejenom v České republice se zvyšuje procento dětí narozených s pomocí asistované reprodukce. Jmenujme například výzkumu Cleary – Goldman et al. (2005), kteří sledují vzorek amerických žen nad 35 let. Dochází k závěru, že u těchto žen se zvyšuje

¹² Zaměřeno především na české ženy, ale lze vztáhnout i na ostatní země.

¹³ K odkladu rodičovství do vyššího věku, nejenom mladé lidi, vede především absence vhodného partnera, nevhodná bytová situace, nevhodné zaměstnání nebo celkový nedostatek financí (Hašková, 2009).

¹⁴ Jedná se o procentuální vyjádření za jeden menstruační cyklus.

pravděpodobnost využití asistované reprodukce. Důležité je ale zdůraznit, že se zvyšujícím se věkem ženy klesá úspěšnost asistované reprodukce. I na stránkách Ústavu zdravotnických informací a statistiky ČR můžeme nalézt, že jedním ze základních předpokladů pro úspěšné provedení asistované reprodukce je právě věk ženy. Z tohoto důvodu bývá často věk žen podstupující asistovanou reprodukci omezen legislativně. Například dle zákona z roku 2011 (č. 373/2011 Sb.) smí v České republice asistovanou reprodukci podstoupit žena ve věku od 18 do 49 let. V mezinárodním srovnání je tedy nutné zohlednit i často odlišný přístup zemí k tématu asistované reprodukce a k možnému legislativnímu omezení horní hranice věku ženy, která tento zákrok podstupuje. Dále počet dětí narozených po umělém oplodnění v mezinárodním srovnání ovlivňuje i příspěvek zdravotních pojišťoven, a to ve dvou směrech. Zaprvé se důležitým jeví, do jakého věku ženy je příspěvek ženám poskytován a dále jak velká vůbec participace zdravotních pojišťoven je¹⁵.

Dle Rabušice (2007), je pro část žen bezdětnost dobrovolným rozhodnutím. Je tedy důležité rozdělit bezdětnost na chtěnou (záměrnou) a nechtěnou. Některým ženám jednoduše nezačnou tiktat pomyslné biologické hodiny a ony ani s vyšším věkem nemusí pocítit potřebu porodit a vychovat dítě (Hašková, 2009). Jak ale dodává Morell (1994), pokud si žena zvolí bezdětnost, je to vnímáno jako zvláštní a neženské. Hašková (2009) také potvrzuje tlak společnosti, který je na starší bezdětné ženy vyvíjený. Názory na vyšší věku, ve kterém je žena stále bezdětná, se sice posouvá a liberalizuje¹⁶, ale na bezdětné čtyřicátnice se stále nahlíží se skepsí. Důležité je také dle Nešporové (2006) dodat, že k nárůstu dobrovolné bezdětnosti může vést i snižování významu dítěte¹⁷ (ten se u mladších generací skutečně snižuje). To tvrdí i Hamplová (2001), ženy dávají větší přednost vlastní kariéře a seberealizaci, odsouvají mateřství do vyššího věku, a to z důvodu nižší hodnoty dítěte.

2.2.3 Nárůst rizika samovolné potratovosti, předčasného porodu a vývojových vad dítěte

Jako další negativní následek odkladu plodnosti jmenujme riziko předčasného porodu a samovolných potratů. Dle Pařízka (2015) je pro samovolný potrat charakteristický žádný vnější zásah (na rozdíl od potratu umělého). A objevuje se u žen až do druhého trimestru těhotenství.

Vyšší pravděpodobnost samovolného potratu ve vyšším věku ženy potvrzují i mnozí autoři. Jmenujme například americké autory Jane Cleary-Goldman et al. (2005) nebo Márii Milner (1992), ti zkoumali souvislost mezi samovolnou potratovostí a věkem amerických žen. Cleary-Goldman et al. (2005) ve svém článku nachází významný vliv mezi věkem matky nad čtyřicet let a rizikem samovolného potratu. Milner (1992) navíc uvádí, že samovolný potrat hrozí ženám nad čtyřicet let třikrát častěji než ženám třicetiletým.

Stejně jako s pozdním mateřstvím souvisí riziko samovolného potratu, souvisí s ním i vyšší riziko předčasného porodu. To potvrzuje i analýza Astolfiho a Zonty (1999), kteří nachází

---

¹⁵ V České republice je postup takový, že zdravotní pojišťovny hradí 3 cykly ženám do 39 let. V případě, že v prvních dvou cyklech bude přeneseno pouze jedno embryo, tak zdravotní pojišťovny přispívají i na čtvrtý cyklus (Zákon č. 200/2015).

¹⁶ V dnešní společnosti se již na bezdětné třicetileté ženy nenahlíží jako něco neobvyklého.

¹⁷ V porovnání postkomunistických zemí východní Evropy si Česká republika drží nejvyšší hodnoty ve významu dítěte pro smysl života.

souvislost mezi pokročilým věkem matky a rizikem předčasného porodu u italských žen. S vyšším věkem matky se tedy zvyšuje riziko předčasného porodu. To dále potvrzuje i Milner (1992). Dle jeho výzkumu se potvrzuje zvyšující se riziko předčasného porodu u žen nad čtyřicet let. Tuto souvislost potvrzuje i Chen. Ten ve svém článku z roku 2008 porovnává výši rizika u teenagerů a žen starších čtyřiceti let v USA. I on se s předchozími autory shoduje, že věk ženy nad 40 let s sebou přináší vyšší riziko předčasného porodu¹⁸. Vyšší pravděpodobnost předčasného porodu u starších žen potvrzuje i český autor Trča (2009). Riziková se pro něj jeví věková skupina žen nad 35 let, ještě rizikovější pak po 40. roku života. Uvádí zvýšené riziko jak předčasného porodu, tak i potratu a perinatální úmrtnosti.

Výše zmínění autoři potvrzují i možnost výskytu vývojových vad dítěte spojených s vyšším věkem matky. Například Cleary – Goldman et al. (2005) uvádějí, že u žen starších 35 let hrozí vyšší pravděpodobnost vrozené vývojové vady nebo jiné anomálie dítěte. Děti narozené ženám nad 40 let mají i vyšší riziko dalších chromozomálních onemocnění¹⁹, to potvrzuje dále i Milner (1992). Výskyt vrozených vad dětí u žen starších 35 let, především pak po 40. roce života, potvrzuje i Trča (2009). To stejně tak potvrzuje i Hassold a Hunt (2009), dle nich jsou větším rizikem chromozomálních onemocnění dítěte ohroženy právě starší ženy, po 40. věku ženy je procento těchto onemocnění dítěte až třicetiprocentní. Kromě vad chromozomálních jmenujme výskyt srdečních vad, vad mužského pohlavního ústrojí a kraniosyntózu (Reefhuis, Honein, 2004).

---

¹⁸ Nutno dodat, že i teenageri jsou ohroženi možností předčasného porodu.

¹⁹ Jedná se například o zvýšený výskyt Downova syndromu.

Kapitola 3

Výzkumné otázky, metody a zdroje dat

V následující kapitole jsou, s ohledem na teoretickou část práce, nejprve shrnuty cíle, hypotézy a předpoklady předkládané práce. Následuje podrobný popis zdrojů dat a v závěru kapitoly jsou popsány veškeré metodologické postupy práce s daty.

3.1 Cíle práce a výzkumné otázky

Odsun plodnosti do vyššího věku žen je nepopíratelným faktem, a to ve všech vyspělých zemích. Tento fenomén potvrzuje především nárůst průměrného věku žen při porodu, posun specifických měr plodnosti do vyššího věku atd. Odsun plodnosti však nemá ve všech zemích stejný průběh. Pro tuto diplomovou práci je ke komparaci vybráno pět zemí v čele s Českou republikou. Jako ostatní byly zvoleny země s Českou republikou sousedící, tedy Slovensko, Německo, Rakousko a Polsko. Německo a Rakousko jako zástupci reprezentují západní Evropu a země zbývající reprezentují země bývalého komunistického bloku. Dle poznatků v teoretické části práce lze očekávat, že odsun plodnosti bude v západní a východní Evropě probíhat rozdílně. Dlouhé roky komunistického režimu zapříčinily, že u těchto evropských postkomunistických zemí došlo k pozdějšímu nástupu druhého demografického přechodu. Rozvoj individualizmu a změna hodnot zde probíhala o několik desítek let později než u zemí západní Evropy.

Jako první cíl si práce klade nalézt diferenciaci mezi zeměmi západní a východní Evropy v přístupu k rodinné politice, vývojem vybraných demografických ukazatelů plodnosti a zároveň názory respondentů týkající se harmonizace rodiny a zaměstnání. Jako druhý cíl si práce vytyčuje nalézt určité souvislosti mezi přístupem jednotlivých států a jejich vlád k rodinné politice, vybranými demografickými ukazateli a názory respondentů.

Jak již také bylo v teoretické části práce zmíněno, převládá v postkomunistických zemích konzervativní rodinné uspořádání, to znamená, že žena je stále vnímána jako pečovatelka o domácnost a muž jako hlavní živitel (Nešporová, 2007). Pro ženu je tak daleko složitější realizovat se v profesním životě. Naopak v zemích západní Evropy, přesněji v Německu a Rakousku, platí stejné vyrovnané šance na pracovním trhu pro muže i ženy. Jedná se o tak zvané egalitářské rodinné uspořádání. Předpokladem tedy je, že příznivěji nastavená rodinná politika bude v zemích západní Evropy. Základem jejich rodinných politik je totiž právě snaha o harmonizaci rodiny a zaměstnání, a ta jak se ukazuje, je zásadní pro navyšování plodnosti starších žen. Lze tak zároveň očekávat, že plodnost starších žen v zemích západní Evropy bude

vyšší než v zemích Evropy východní. A to i z důvodu, že v zemích bývalého komunistického bloku započal odsun mateřství žen později, oproti zemím Evropy západní (pozdější nástup druhého demografického přechodu).

Vývoj demografických ukazatelů a současná rodinná politika je jedna věc, druhou jsou však skutečné názory dané populace. Harmonizace rodiny a zaměstnání se zdá být jako stěžejní předpoklad pro navyšování plodnosti žen a pro stimulaci plodnosti i ve vyšším věku žen. Práce se proto v analytické části věnuje právě otázkám tohoto charakteru. Dle mnohých teorií a názorů odborníků (Kuchařová, 2006; Nešporová, 2007) se dá očekávat, že v západních zemích budou převládat liberálnější názory na mateřství a kariéru.

Finálním předpokladem této práce tedy je, že v zemích, kde je příznivěji nastavena rodinná politika, a to především z pohledu harmonizace rodiny a zaměstnání, nalezneme i vyšší úroveň plodnosti starších žen (35+). V těchto zemích pak můžeme sledovat i liberálnější názory respondentů na otázky týkající se pozdního mateřství, zaměstnanosti žen i harmonizace rodiny se zaměstnáním. Země s vyšší intenzitou plodnosti u žen starších by měly reprezentovat země západní Evropy. Naopak v zemích bývalého komunistického bloku by měla být situace odlišná, charakterizovaná nižší úrovní plodností ve vyšším věku ženy, s rodinnou politikou neumožňující tak široké možnosti pro skloubení pracovního a rodinného života, a také s konzervativnějšími názory na zaměstnanost žen a matek.

Do logistické regrese v analytické části práce vstupují kromě proměnné země i další nezávisle proměnné jako je věková kategorie, počet dětí, vzdělání a partnerství. Na základě těchto proměnných tak je možné určit i další případné širší podmíněnosti v odpovědích respondentů na dané otázky.

3.2 Zdroje dat

Jako první zdroj dat je využita databáze Eurostatu. Eurostat je jedním z předních poskytovatelů kvalitních statistik týkajících se celé Evropy, ale i jejích regionů. Z této databáze jsou využívána data týkající se především plodnosti u vybraných zemí, přesněji se jedná o data z tabulky Ukazatelé plodnosti (Fertility indicators) a tabulky Míry plodnosti dle věku (Fertility rates by age). Výstupy těchto dat jsou prezentovány v kapitole 5. Dále je v kapitole 5 využívána tabulka Živě narozených podle věku matky a pořadí (Live births by mother's age and birth order) a tabulka Populace k 1. 1. podle pohlaví v pětiletých věkových intervalech (Population on 1 January by five years age group and sex). Data z těchto tabulek jsou využita k výpočtu průměrného věku žen při porodu dle pořadí, který posloužil pro výpočet dekompozice časování plodnosti. V kapitole 6 jsou pak využita data týkající se zaměstnanosti a vzdělanosti žen. Pro graf týkající se zaměstnanosti žen je využita tabulka Zaměstnanost (Employment and activity by sex and age).

Jako další zdroj dat je využita databáze Organizace pro hospodářskou spolupráci a rozvoj (OECD). Pro potřeby diplomové práce jsou využívána data z oddílu 3 - Veřejné politiky pro rodiny s dětmi a oddílu 2 - Postavení rodin na trhu práce. Data o rodinách jsou dostupná skrze databázi rodiny. Tato databáze v současné době zahrnuje 70 ukazatelů a vznikla díky silné poptávce po mezinárodní srovnatelnosti zemí z pohledu rodin. Databáze sdružuje informace z různých národních a mezinárodních databází.

Jako poslední zdroj je využit výzkumný program International Social Survey (ISSP). Jedná se o jeden z nejrozsáhlejších kontinuálních výzkumných programů v současné době, který se zaměřuje na zkoumání postojů a hodnot (Krejčí, 2006). Srovnání je možné časové i mezinárodní. ISSP vzniklo již v roce 1984 a v současné chvíli je do něho zapojeno již 48 zemí z celého světa. Sběr dat se provádí jako pravděpodobný výběr ze vzorku celé populace u starších 18 let. Sběr dat se realizuje skrze standardizovaný rozhovor tazatele s respondentem. Výzkumy se uskutečňují každoročně, vždy na určité zvolené téma. Tyto témata se po čase znova opakují (Krejčí, 2006). Kvůli porovnatelnosti podle sociodemografických charakteristik obsahuje každý model ještě navíc sadu takovýchto standardizovaných otázek (např. věk, pohlaví, vzdělání, národnost, socioekonomický status či politickou příslušnost). Pro hlavní analýzu této práce jsou využity otázky týkající se harmonizace rodiny a zaměstnání žen, a to z let 2012 (pro potřeby logistické regrese) a dále z let 1994 a 2002 (pro znázornění vývoje hodnotových orientací respondentů v čase), z okruhu otázek Rodina a měnící se genderové role.

3.3 Metodika práce

Pro potřeby práce je využit ukazatel úhrnné plodnosti ($úp$). Úhrnná plodnost udává počet dětí, které by se narodily jedné ženě během reprodukčního období, kdyby se míry plodnosti neměnily po dobu zhruba 35 let. V transverzálním pojetí se tak měří intenzita plodnosti ve fiktivní generaci, jejíž řád je složen z reálných měr plodnosti 35 generací (Kalibová, 2001). Výpočet znázorňuje následující vzorec.

$$úp = \sum_{x=15}^{49} f_x = \sum_{x=15}^{49} \frac{N_x^v}{P_x^{\text{ženy}}},$$

kde f_x jsou míry plodnosti žen ve fertlním věku (15–49 let), které vyjadřují poměr počtu živě narozených dětí ženám ve věku x ke střednímu stavu žen ve věku x (Kalibová, 2001).

V práci jsou stěžejní především míry plodnosti starších žen (35+), je zde tedy omezen věkový interval (35 až 49 let), dle následujícího vzorce.

$$f_{35+} = \sum_{x=35}^{49} \frac{N_x^v}{P_x^{\text{ženy}}}$$

Míry plodnosti je možné i různě specifikovat, například pro potřeby této práce jsou počítány míry plodnosti podle pořadí narozeného dítěte (i).

$$f_x^{(i)} = \sum_{x=15}^{49} \frac{N_x^{v(i)}}{P_x^{\text{ženy}}}$$

Jako další data z databáze Eurostat jsou využita data o průměrném věku žen, a to jak při narození prvního, tak i dítěte dalšího v pořadí (i). Výpočet vychází z výpočtu měr plodnosti podle věku.

$$\bar{x} = \frac{\sum x_s \times f_{x,(i)}}{\sum f_{x,(i)}},$$

kde x_s je střed věkového intervalu.

S výpočtem průměrného věku při porodu se váže i další série výpočtů. Provedena je dekompozice změny průměrného věku ženy při narození dítěte, a to dle Sivkové a Hulíkové Tesárkové (2012). Ta má za úkol zobrazit rozdíl průměrného věku žen mezi rokem t a $t+h$ mezi efekt časování a struktury.

$$\Delta \bar{x}(t, t+h) = \sum_i \left(\frac{\bar{u}p_i^{t+h} + \bar{u}p_i^t}{2} \right) \times (\bar{x}_i^{t+h} - \bar{x}_i^t) + \sum_i \frac{\bar{x}_i^{t+h} + \bar{x}_i^t}{2} \times \left(\frac{\bar{u}p_i^{t+h}}{\bar{u}p_i^t} - 1 \right)$$

První část vzorce zobrazuje efekt časování (změna průměrného věku žen zapříčiněná skutečným zvyšováním věku matek, a to bez souvislosti na pořadí narozeného dítěte). Druhá část vzorce zobrazuje efekt struktury (změna průměrného věku žen zapříčiněná změnou struktury plodnosti podle pořadí narozeného dítěte).

Pro analýzu dat z výběrového šetření ISSP je využita multinomická logistická regrese, protože závisle proměnná má více kategorií. Jak popisuje Řeháková (2000) ve svém článku *Nebojte se logistické regrese*, je cílem regrese nalézt co nejlepší model, který bude popisovat vztah mezi závislou (vysvětlovanou) a souborem nezávislých (vysvětlujících) proměnných. V případě, že je vysvětlovaná proměnná spojitá, volí se metoda lineární regrese, pokud není spojitá, používá se model logistické regrese, jako v případě této diplomové práce.

Výstupem logistické regrese je poměr šancí, tedy podíl dvou šancí, které jsou definované jako pravděpodobnost jedné možnosti ku druhé. Základem je zvolení si referenční kategorie, vůči které jsou ostatní kategorie/možnosti porovnávány. Poměr šancí pak udává, kolikrát je šance daného jevu rozdílná oproti referenční kategorii (Řeháková, 2000). Zjišťováno je, jak se liší názory respondentů dle vybraných demografických charakteristik a jednotlivých zemí. Signifikance testovaných hypotéz je zjišťována na 5% hladině významnosti. Pro roztřídění a kategorizování dat je využit statistický program SAS 9.4 a následně je v tomto programu provedena logistická regrese.

Jako zdroj dat pro logistickou regresi posloužilo výběrového šetření ISSP, přesněji okruh otázek Rodina a mění se genderové role z roku 2012. Z nich se postupně vybralo následujících šest otázek týkajících se harmonizace rodiny a zaměstnání.

1. „To, co žena chce je domov a děti.“
2. „Pracující matka může mít stejně vřelý vztah s dítětem jako nepracující matka.“
3. „Rodinný život trpí, když má žena plný úvazek.“

4. „Předškolní dítě pracující matky trpí²⁰.“
5. „Jaký úvazek by měla žena zvolit, pokud má dítě v předškolním věku.“
6. „Jaký úvazek by měla žena zvolit, pokud má malé dítě ve škole.“

U prvních čtyř otázek jsou odpovědi sloučeny do tří skupin. Pro pojem *souhlasí* jsou sloučeny odpovědi *souhlasí* a *silně souhlasí*. Pro pojem *nesouhlasí* jsou sloučeny odpovědi *nesouhlasí* a *silně nesouhlasí*. Poslední skupinou jsou odpovědi, kdy se respondenti nemohli rozhodnout.

Pro potřeby logistické regrese jsou použity pouze odpovědi za ženskou populaci, z důvodu přesnějšího vysvětlení postojů na dané otázky u žen, které jsou předmětem zkoumání celé této práce. V kapitole 6 se vytvořil logistický model, kde vysvětlovanou proměnnou jsou právě otázky vybrané z výše uvedeného výběrového šetření. Vysvětlující proměnné jsou vybrány následovně²¹:

1) První vysvětlující proměnnou je zvolena země. Cílem této práce je analýza odsunu plodnosti žen dle geopolitického rozdělení. Předpokladem tak je, že odpovědi respondentů západní a východní Evropy se budou dle tohoto rozdělení lišit a vykazovat určité odlišnosti i v návaznosti na nastavení rodinné politiky a vývoj demografických ukazatelů plodnosti.

2) Druhou vysvětlující proměnnou je vybrán věk. Tato proměnná je vybrána také v souvislosti na celé téma diplomové práce, kde je primárně hodnocen věk žen. Věk žen je rozdělen do dvou kategorií, a to do 34 let včetně a nad 35 let. Je tak možné analyzovat rozdílnost názorů žen starších a mladších.

3) Třetí proměnná se týká počtu dětí. Lze očekávat určitou rozdílnost v názorech na harmonizaci rodiny a kariéry mezi ženami dle počtu dětí. Jsou zvoleny dvě kategorie, buď žena v době šetření dítě měla, nebo neměla. Vynechán je přesný počet dětí, a to především kvůli malému počtu respondentů v jednotlivých kategoriích. Důležité je zmínit, že ve zvoleném výběrovém šetření není počet dětí chápán, jako počet narozených dětí, ale jako počet dětí žijících s respondentem, resp. respondentkou, ve společné domácnosti.

4) Čtvrtá vysvětlovaná proměnná je úroveň vzdělání. Kategorie jsou sloučeny do kategorie základní, střední a vysoké/vyšší. Rozdělení vychází dle doporučení ISSP. Do kategorie základního vzdělání jsou zahrnuty i ženy bez dokončeného vzdělání, do kategorie středního vzdělání jsou zahrnuty i ženy s vyšším odborným vzděláním. Proměnná vzdělání by dle odhadů mohla mít zásadní vliv na vysvětlení modelu. Lze předpokládat, že ženy s vyšším vzděláním budou častěji volit liberálnější odpovědi týkající se harmonizace rodiny a zaměstnání. To potvrzuje například Sobotka et al. (2008), ženy s vyšším dosažením vzděláním se dle něj snaží

---

²⁰ V roce 2012 se tato otázka dočkala obměny. V roce 1994 a 2002 otázka v angličtině zněla: Working mom: pre school child suffers (v českém překladu Pracující matka: Předškolní dítě trpí) a v roce 2012 se změnila na znění Working mom: Preschool child is likely to suffer (v českém překladu Pracující matka: Předškolní dítě pravděpodobně trpí). Není pravděpodobné, že by pozměněné znění otázky mohlo mít vliv na celkové vyznění.

²¹ Využita jsou neagregovaná data.

zajistit stabilní pracovní pozici, finanční zajištění nebo dobré bydlení ve vyšší míře než ženy s nižší úrovní vzdělání. Harmonizace rodiny a zaměstnání je tak pro ně důležitější faktor.

5) Pátá a poslední vysvětlovaná proměnná je partnerství. Zde jsou ženy rozděleny podle toho, zda žena partnera/manžela má nebo nemá. Jedná se tedy o dvě kategorie a lze předpokládat, že pro ženy s partnerem nebude harmonizace rodiny a zaměstnání důležitá tak jako pro ženy bez partnera.

Referenční kategorií mezi zeměmi je zvolena Česká republika. A to z důvodu, že celá práce je zaměřena především na Českou republiku v komparaci s ostatními zeměmi. Proto i v analytické části dochází ke komparaci České republiky versus ostatní země. Referenční kategorií u proměnné věk je zvolena kategorie do 34 let včetně, oproti kategorii 35 let a více. Další referenční kategorií je skupina žen, které nemají žádné dítě, oproti ženám, které alespoň jedno dítě mají. U proměnné vzdělání je jako referenční skupina zvoleno základní vzdělání. U proměnné partnerství je referenční kategorií skupina odpovědí, kdy žena partnera nemá.

U prvních čtyř otázek týkajících se názorů na vztah matky s dítětem a zaměstnanosti žen je modelovaná pravděpodobnost souhlasu s daným výrokem. V posledních dvou otázkách týkajících se zaměstnanosti žen, v podkapitole 6.2, je modelována pravděpodobnost zvolení odpovědi plného úvazku.

Následující Tabulka 1 zobrazuje strukturu absolutních četností a procentuálního zastoupení respondentek ve výběrovém šetření ISSP, přesněji ve vlně pojmenované jako Rodina a měnící se genderové role. Celkový počet respondentek činí 3758 žen, z něho však z více jak tří čtvrtin jsou ženy starší 35 let. Je to z části pochopitelné, protože výzkumu se účastní respondenti až od 18 let věku. Počty respondentek dle jednotlivých zemí se také mezi sebou silně odlišují, počty žen se pohybují dle jednotlivých zemí mezi 602 a 997 ženami. Na první pohled překvapující se může zdát i struktura respondentek dle počtu dětí. Tři čtvrtě zúčastněných žen totiž uvádějí počet dětí 0, nejedná se však o tak vysoké počty bezdětných žen. Jak již bylo nastíněno výše, proměnná počet dětí vyjadřuje počet dětí žijících ve společné domácnosti s respondentem. V kategorii vzdělání nalezneme nejvyšší četnosti u vzdělání středoškolského. Jedná se i o nejčetnější skupinu ve struktuře populace. Častější také je i zastoupení žen s partnerem oproti těm bez partnera. Dle doporučení jsou data vážena vahami, které jsou k dispozici v datovém souboru výběrového šetření ISSP. Data jsou vážena, aby odpovídala rozložení populace v jednotlivých zemích.

Tab. 1: Struktura výběrového souboru ISSP, 2012

Věková kategorie	Počet	Podíl (v %)
-34 let	920	24,5
35+	2838	75,5
Země	Počet	Podíl (v %)
Rakousko	645	17,2
Česká republika	997	26,5
Německo	909	24,2
Polsko	602	16,0
Slovensko	605	16,1
Počet dětí	Počet	Podíl (v %)
0	2855	76,0
1+	903	24,0
Vzdělání	Počet	Podíl (v %)
nižší	130	3,5
střední	2986	79,9
vyšší	622	16,6
Partnerství	Počet	Podíl (v %)
bez partnera	1256	33,6
s partnerem	2485	66,4
Ženy	Počet	Podíl (v %)
počet žen	3758	53,7

Poznámky: Uvedené hodnoty jsou bez chybějících hodnot.

Zdroj dat: ISSP, 2012, vlastní analýza

Agregovaná data z výběrového šetření ISSP jsou využita i pro popis proměny názorů respondentů v čase, resp. časovou deskripci. Využity jsou stejné otázky z modulu Rodina a mění se genderové role jako u logistické regrese. Otázky tohoto modulu jsou pokládány v letech 1988, 1994, 2002 a 2012. Pro tuto diplomovou práci se ale využívají data z posledních třech vln. A to především kvůli užšímu zaměření práce až od roku 1990. Slovenská republika se výběrového šetření ISSP začala účastnit později, proto v tématu rodiny nalezneme odpovědi za Slovensko až ve vlně z roku 2002. Pro ostatní vybrané země, tedy Českou republiku, Německo, Rakousko a Polsko, nalezneme data ve všech třech vybraných vlnách šetření rodiny. Využita jsou procentuální zastoupení odpovědí na jednotlivé otázky ve vybraných letech a zemích.

Kapitola 4

Rodinná politika evropských zemí

Před představením pojmu rodinné politiky, je nutné uvést i politiku sociální a populační. Vymezení není příliš ujasněné, jejich obsah se neustále mění, záleží, který úhel pohledu je upřednostňován. Využívají obdobné nástroje, což vede k jejich prolínání. Jak definuje Kocourková (2007) ve svém článku Populační klima a rodinná politika je rodinná a sociální politika zaměřena na přítomnost a naopak populační politika je zaměřena na budoucnost. Sociální politika je v užším pojetí definována jako soubor aktivit, nástrojů a opatření, jejichž smyslem je reakce na nepříznivé sociální události, např. stáří, nemoc, nezaměstnanost či chudobu. Jedná se o systém sociálních dávek, zdravotního a sociálního pojištění. Populační politika bývá charakterizována jako řada opatření přijatých s cílem působit na populační vývoj. Považuje se za součást sociální politiky a je součástí celé politiky státu. Opatření mají usměrnit populační vývoj ve smyslu cílů určité vládní moci. Týkají se celé společnosti, zvláštění místo zaujímají starší osoby, ženy a matky. A nakonec jmenujme definici rodinné politiky. Tu Lampert (1985) vnímá jako soubor opatření a nástrojů, pomocí nichž nositelé této politiky sledují cíl chránit a podporovat rodinu jako instituci, která má pro společnost nepostradatelnou funkci.

Důležité je zmínit, že existuje mnoho nástrojů rodinné politiky. Nejúčinnější a nejvíce diskutované ale stále zůstávají finanční dávky a daňová podpora státu. Méně často jsou pak využívány různé slevy v sektoru sociálních služeb a poradenství (Höhne, Kuchařová, 2016). V posledních letech je pozornost rodinné politiky upřena především na slučování pracovního a rodinného života. Za tímto účelem je snaha rozvíjet především ty nástroje rodinné politiky, kde dominuje flexibilita a rovný přístup k mužům a ženám (flexibilní pracovní úvazky, předškolní zařízení pro děti, mateřská, rodičovská a otcovská dovolená).

V následujících podkapitolách bude nejprve představena typologie zemí dle rodinné politiky, následně bude zmíněn vliv Evropské unie na rodinnou politiku v Evropě a nakonec bude představena rodinná politika, resp. její nástroje, v mezinárodním srovnání ve vybraných evropských zemích po roce 2010. Představeny budou rozdíly v délce mateřské a rodičovské dovolené a rozdílné výdaje státu pro rodiny. Porovnávají ale také budou další nástroje rodinné politiky, které mohou vést k harmonizaci rodiny a zaměstnání.

4.1 Základní typologie zemí dle rodinné politiky

Existuje mnoho typologií zemí dle rodinné politiky, musíme však zmínit jeden koncept, který je mnohými (např. Korpi, 2000; Gauthier, 2002) přejímán a dále rozváděn. Jedná se o klasifikaci sociálních států dle Esping-Andersena (1990), se kterou je úzce spjato i rozdělení dle rodinné politiky. Ten od sebe státy rozděluje dle dekomodifikace, stratifikace a vztahu mezi státem, trhem a rodinou. Esping-Andersen (1990) tedy rozděluje tři modely sociálních států:

1) Liberální model

Základem jsou liberální principy a morálka. Stát by všem občanům měl umožnit, aby se o sebe lidé dokázali postarat sami a neměli by zneužívat sociální pomoci. Muž je chápán jako hlavní živitel rodiny a naopak žena je ta, která o něj má pečovat. Pokud je žena brána jako pečovatelka a její úlohou je být v domácnosti, je jasné, že z pohledu státu klesne potřeba předškolních zařízení pro děti, nebo například různých sanatorií. Příkladem tohoto typu sociálního státu jsou Spojené Státy Americké, Kanada, Austrálie a do jisté míry i evropské státy Velká Británie a Švýcarsko.

2) Konzervativní model

V základu stojí konzervativní hodnoty, proto i role rodiny stojí v popředí a je zásadní pro fungování tohoto modelu. Stejně jako u modelu předchozího je žena stále závislá na manželovi, resp. manžel je brán jako hlava a živitel rodiny. Žena tak stejně jako u předchozího modelu přejímá pečovatelské funkce státu. Naopak v tomto modelu má stát daleko větší možnosti než v liberálním modelu, jeho snahou je dosáhnout určité sociální stability. Jako příklad tohoto modelu můžeme uvést Německo, Rakousko nebo Francii.

3) Sociálně-demokratický model

Poslední model si klade za cíl především vymýtit chudobu a snížit sociální nerovnosti. Rodina už se nestává klíčovým aspektem společnosti, její roli přejímá jedinec. Ženy tak přestávají být brány pouze jako pečovatelky, ale stát podporuje jejich rovnost s muži a jejich začlenění do pracovního procesu. Z tohoto důvodu existuje široké spektrum poskytovaných státních pečovatelských služeb, které jsou občanům poskytovány. Model spojujeme s vysokou solidaritou, dobrým příkladem sociálně-demokratického modelu jsou země severní Evropy (Švédsko, Norsko, Dánsko). Mlčoch (2009) tyto země označuje jako „Skandinávský model“, který spojuje vysokou aktivitu zaměstnaných žen s relativně vysokou porodností (okolo 1,8 dítěte na ženu). Nicméně i tento model má své nedostatky, a to vysokou rozvodovost, vysoký podíl nesezdaných párů, a vysoký podíl dětí narozených mimo manželství.

Tato typologie se nevyhnula kritice. Jedním z kritiků je Stephan Leibfried (1993), ten především kritizuje, že popis modelů lze brát pouze jako ideální a v žádné zemi se tyto modely nevyskytují samostatně, ale pouze jako kombinace těchto modelů. Dále je teorii vytýkáno, že tyto tři modely neposkytují popis všech západních zemí a chybí v ní nějaký obecný model pro země jižní Evropy. Popisuje tedy model čtvrtý – Románský model (ten je kombinací modelu konzervativního a liberálního).

Další autorky Matějková a Paloncyová (2004) například hovoří ještě o jednom typu, postsocialistického sociálního státu. Ten se vyrovnává se změnami v 90. letech spojenými s přechodem k tržní ekonomice²². Stát se uchyluje k pomoci pouze pro potřebné. Ženy se i přes ne příliš vysokou podporu státu zapojují na trhu práce²³.

Toto rozšířené rozdělení sociálních států, ze které v podstatě vychází i rozdělení zemí dle přístupů k rodinné politice, potvrzuje předpoklady stanovené v podkapitole 3.1 Cíle práce a výzkumné otázky. Předpokladem je, že v zemích západní a východní Evropy lze nalézt rozdílné přístupy rodinné politiky. Německo a Rakousko se dle Esping-Andersena (1990) řadí mezi konzervativní země. Stále zde najdeme určitou genderovou nevyrovnanost, stát se však snaží postupně tyto rozdíly stírat a nastavit určitou stabilitu. Naopak ostatní zkoumané země (Česká republika, Slovensko a Polsko) můžeme zařadit, dle Matějkové a Paloncyové (2004), mezi země postsocialistického sociálního státu. V těchto zemích stát nevyvíjí takovou aktivitu pro podporu rodin, jako u výše zmíněného konzervativního modelu.

Výše popsané je však pouze teoretickým přístupem. Důležité je připomenout, že toto dělení vzniklo v 90. letech, kdy byl přechod v postkomunistických zemích k tržní ekonomice teprve na začátku. Od 90. let probíhají v těchto zemích změny, například vstup do Evropské unie, do které Česká republika, Slovensko a Polsko vstoupili v roce 2004. Na jedné straně tedy stojí teorie, zásadnějším však, nejenom pro tuto práci, zůstává reálná situace a skutečné nastavení rodinné politiky v těchto zemích.

4.2 Vliv Evropské unie

Všechny vybrané a analyzované země jsou členy Evropské unie, která se snaží o určité sblížení evropských politik. Evropská unie zasahuje do rodinných politik skrze sociální politiku EU, jedná se o takzvanou koordinovanou politiku EU. Součástí této politiky jsou směrnice, které jsou pro členské země závazné a určených cílů těchto směrnic musí země dosáhnout²⁴. Tyto směrnice tak mohou mít vliv na vývoj rodinné politiky v jednotlivých členských zemích, uvádí Frízová (2016). Mnoho směrnic se zaměřuje například na rovnoprávnost mezi muži a ženami a na jejich rovné příležitosti na trhu práce. Od devadesátých let tak vznikají směrnice EU týkající se nastavení rodinné politiky. Jedná se například o nastavení částečných úvazků a rodičovské dovolené (Lombardo, Meier, 2008). Do tvorby směrnic a doporučení se zapojuje i Evropská komise, která si všímá negativních dopadů druhého demografického přechodu²⁵ a snaží se situaci řešit. Jedním z příkladů může být Strategie pro rovnost žen a mužů 2010–2015, tato strategie se snaží o zrovnoprávnění mužů a žen, a to nejenom v zaměstnání, ale i v rodině. Ženy jsou dle této zprávy nuceny k výběru mezi kariérou nebo dětmi. Cílem tak má být sladění

---

²² Stát se musí vyrovnat s problémy spojenými s přechodem k tržní ekonomice, např. s chudobou, sociálním vyloučením či nezaměstnaností.

²³ Sledujeme vysokou ekonomickou aktivitu žen, která ale v těchto zemích stále ale zaostává za skandinávskými státy. Vysoké míry plodnosti a zaměstnanosti ve Skandinávských zemích potvrzuje i Kuchařová (2011).

²⁴ Jak toho docílit v jednotlivých zemích je pak už na daných zemích.

²⁵ Jedná se například i o nízkou úroveň plodnosti.

rodinného života a zaměstnání. Jako příklad jsou uváděny členské státy, které již tohoto sladění dosáhly a vykazují vysokou zaměstnanost obou pohlaví a relativně udržitelnou porodnost.

Směrnice EU ale bývají velmi obecné a každá členská země si může danou směrnicí přizpůsobit s přihlédnutím na vlastní možnosti a rodinné klima. Jedním z příkladů je směrnice z roku 1996²⁶, kdy členské státy musely svým občanům nabídnout minimálně tři měsíce rodičovské dovolené. Avšak výše rodičovského příspěvku zůstávala v plné kompetenci na vládách dané země. V roce 2010 byla tato směrnice nahrazena novou²⁷, která rozšířila rodičovskou dovolenou ze tří na čtyři měsíce, z nichž alespoň jeden měsíc měl být určen druhému rodiči.

V posledních letech bývá častěji diskutováno sladění rodinného a pracovního života. Toto téma se tak objevuje ve většině evropských rodinných politik (Matějková, Palonciová, 2005). Z pohledu mikro úrovně jsou zajímavé tzv. evropské audity, například Evropský audit rodiny a zaměstnání. Cílem tohoto auditu je právě zkoumání a hodnocení harmonizace rodinného a pracovního života. Základem je představa, že správná personální politika firem má zohledňovat i potřeby svých zaměstnanců a sladit tak rodinnou a pracovní roli. Audit po určité době od zavedení nařízení²⁸ hodnotí jeho úspěšnost a dále také pomáhá hledat individuální možnosti společností a realizovat je. Nebrání se ani možnosti přenášení získaných zkušeností z jedné firmy do druhé, jedná se totiž o komplexní a dlouhodobou možnost řešení. Audit provádí externí nezávislý auditor, který pokud shledá, že došlo ke splnění nastavených opatření, udělí společnosti evropsky uznávanou značku Work & Family (MPSV, 2017).

Firemní politika má mnoho nástrojů, kterými napomáhá ženám ke sladění zaměstnání s rodinným životem. Jmenujme například možnosti částečných úvazků, sdílenou pracovní dobu, homeworking (teleworking) a pružnou pracovní dobu (Sezemský, 2008).

I z evropského pohledu se tedy ukazuje, že zásadním pro navýšení úrovně plodnosti je především genderová vyrovnanost doprovázená takovými opatřeními, které ženám umožní sladění pracovního a rodinného života. Konstatovat můžeme, že teoretická snaha evropských politik o harmonizaci rodiny a kariéry ve všech členských zemích je značná. Stále však záleží na jednotlivých státech, jak budou dané nařízení a směrnice aplikovat v jejich rodinných politikách. Univerzalizmus tedy v praxi zcela neplatí, i když snaha o něj na poli sociální politiky určitě je. Pro posouzení hypotézy, zda existuje rozdílný přístup v nastavení rodinné politiky v zemích západní a východní Evropy, je tedy nutné vybrat několik nástrojů rodinné politiky v jednotlivých zemích, a ty pak mezi sebou kvantitativně komparovat.

4.3 Rodinná politika ve vybraných evropských zemích po roce 2010

Současné snahy jednotlivých vlád pro skloubení rodinného a pracovního života jsou rozmanité, nejučinnější ale jsou i nadále benefity, které jsou pro ženy ihned viditelné a lehce identifikovatelné. Jedná se především o délku mateřské a rodičovské dovolené a také o finanční příspěvek, který je rodinám poskytován. Na Obrázku 1 vidíme celkovou délku placené dovolené

²⁶ Směrnice Rady č. 96/34/EC ze dne 3. června 1996.

²⁷ Směrnice 2010/18/EU ze dne 8. března 2010.

²⁸ Například v Rakousku hodnocení opatření probíhá po třech letech.

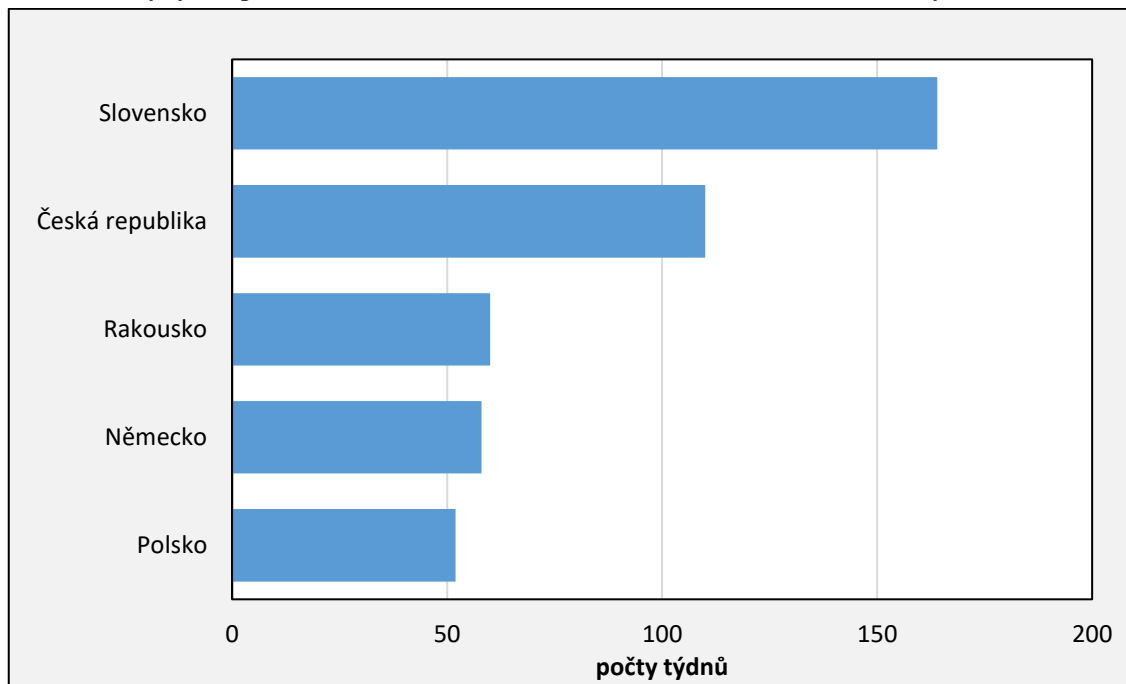
spojené s mateřstvím, která byla jednotlivými státy poskytována v roce 2015. Tato celková placená dovolená je tvořena jak mateřskou, tak i rodičovskou dovolenou. Vidíme, že nejdelší placenou dovolenou získávají ženy na Slovensku (164 týdnů) a v České republice (110 týdnů²⁹), tedy u postsocialistických zemí. Výjimkou je Polsko, další postkomunistická země, která se celkovou délkou placené dovolené spíše zařazuje mezi země západní Evropy (Německo a Rakousko). Situace Polska je ale velmi specifická, mateřská dovolená je po dlouhou dobu v Polsku jedna z nejnižších. Jako důvod tak krátké mateřské dovolené se udávala snaha o vyšší zaměstnanost matek. U zaměstnavatelů tak má docházet k většímu zaměstnávání žen, které do té doby mohly být kvůli mateřské dovolené diskriminovány (Vančurová, 2007).

Krátkou délku placené dovolené v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím sledujeme i v Rakousku a Německu. Zde je délka placené dovolené podstatně nižší než u České republiky a Slovenska, pohybuje se mezi 50 až 60 týdny. Podstatné však je zdůraznit, že v zemích bývalého komunistického bloku je délka mateřské a rodičovské dovolené sice delší než v zemích západní Evropy, výše příspěvku však nedosahuje takových hodnot jako v zemích západní Evropy (Příloha č. 1 a 2). Například mateřská dovolená v Německu, Rakousku a dokonce i v Polsku (Příloha 1), je hrazená ze 100 % z vyměřovacího základu (průměrný výdělek jednotlivého příjemce). I přes kratší délku mateřské dovolené zde přichází alespoň kompenzace ve formě dávek. V České republice a na Slovensku je pak matkám během mateřské dovolené vypláceno pouze 65–70 % z vyměřovacího základu. Podobná je situace i co se týká rodičovské dovolené (Příloha 2). Na Slovensku, kde je rodičovská dovolená nejdelší (130 týdnů), je i zároveň nejnižší rodičovský příspěvek, a to pouze 23 % z vyměřovacího základu. Obdobná je i situace v České republice, dlouhá rodičovská dovolená (82 týdnů) je doplněna nízkým rodičovským příspěvkem (44 % z vyměřovacího základu). Opačná situace je opět v Německu a Rakousku, zde dosahuje rodičovský příspěvek 80 % z vyměřovacího základu v Rakousku a 65 % v Německu. Specifický vývoj nalezneme opět u Polska, kde je délka rodičovské dovolené nejkratší (26 týdnů) a příspěvek je ve výši 60 % z vyměřovacího základu. Opět tedy můžeme sledovat určitou shodnost u zemí západní Evropy a Polska.

Zajímavý je i vývoj celkového počtu týdnů dovolené v roce 1970, 1990 a 2015, které byly v daných zemích poskytovány v souvislosti s porodem dítěte (Příloha 3). V České republice a na Slovensku³⁰ sledujeme mezi lety 1970 a 1990 markantní nárůst mateřské a rodičovské dovolené z původních 26 týdnů na 162 týdnů. Po rozdělení těchto dvou zemí, vidíme následně v posledním sledovaném roce 2015 rozdílný přístup politik daných států k délce mateřské a rodičovské dovolené. Na Slovensku se délka mateřské a rodičovské dovolené v roce 2015 (oproti roku 1990) ještě prodloužila (na 164 týdnů), naopak v České republice došlo ke snížení délky mateřské a rodičovské dovolené (na 110 týdnů). V Polsku ve všech třech sledovaných letech dochází k nárůstu počtu týdnů dovolené spojené s mateřstvím a rodičovstvím, a to z původních 12 týdnů v roce 1970 na 52 týdnů v roce 2015. Rakousko a Německo, přes rozdílnou situaci v roce 1970, se v následujících dvou sledovaných letech v počtu týdnů mateřské a rodičovské dovolené sjednotilo.

²⁹ Počet týdnů je uveden pro kratší variantu rodičovské dovolené, tedy dva roky.

³⁰ Původní Československo.

Obr. 1: Počty týdnů placené dovolené v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím, vybrané země, 2015

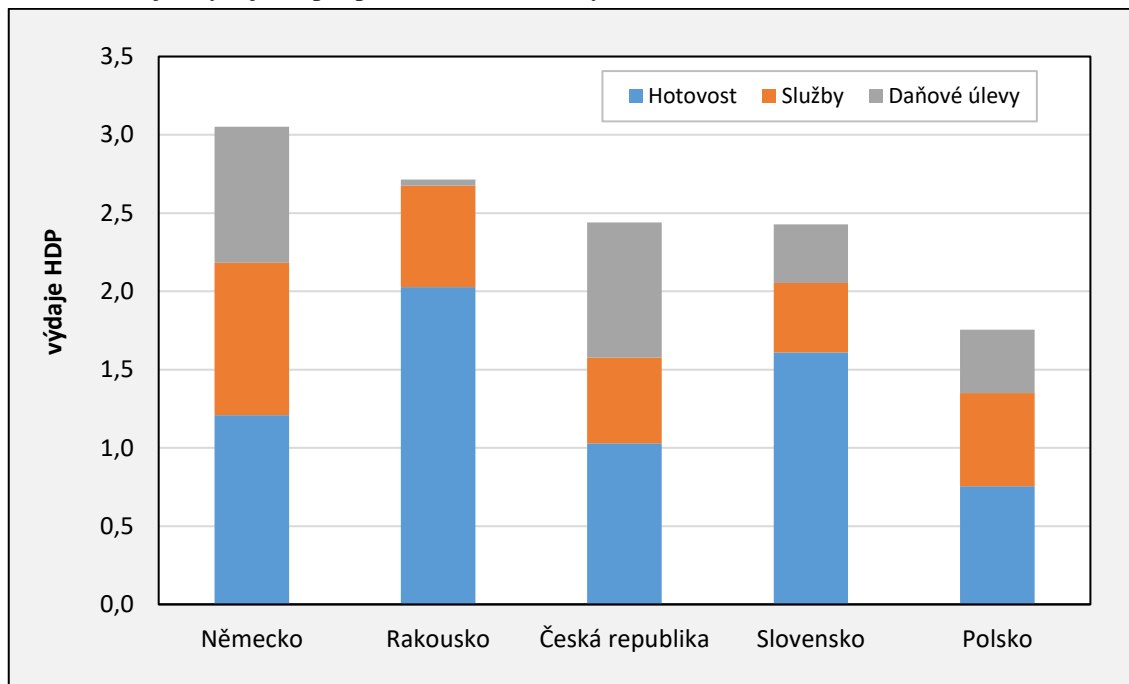
Poznámka: V České republice je zvolena rodičovská dovolená ve dvouleté variantě.

Zdroj dat: OECD, 2016a

Kromě rozdílné délky mateřské a rodičovské dovolené shledáváme i zásadní rozdíly ve výši veřejných výdajů na podporu rodin mezi zeměmi. Tuto rozdílnost je zobrazena na Obrázku 2, a to v rozdělení na hotovost, služby a daňové opatření vůči rodinám. Jedná se například o různé příspěvky na dítě a o služby týkající se podpory péče o dítě. OECD však do tohoto výčtu nezahrnuje nepřímá opatření na podporu rodin, jako je například opatření v oblasti bydlení a zdraví, která ale také v určité míře mají na podporu rodin vliv. Výdaje jsou uváděné v procentech z hrubého domácího produktu v roce 2011.

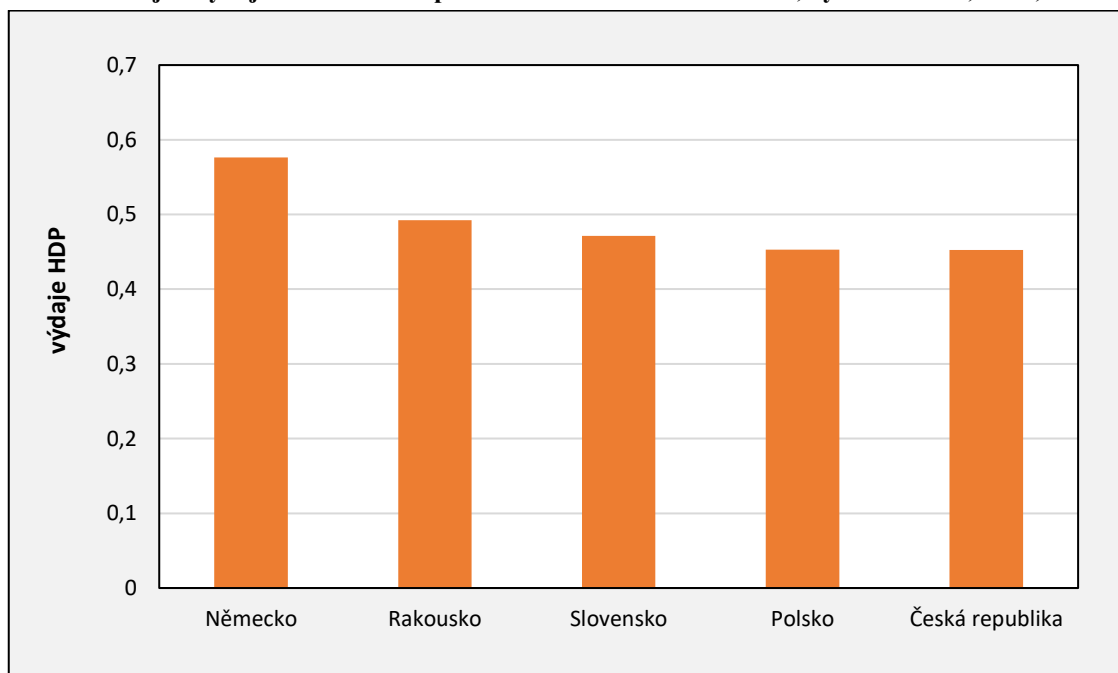
Německo a Rakousko, které ženám nabízí nejkratší placenou dovolenou během mateřství, poskytují naopak nejvyšší výdaje na podporu rodin mezi vybranými zeměmi. Rakousko využije 2,7 % svého HDP k podpoře rodin, a Německo dokonce až 3 % svého HDP. Sociální podpora pracuje na principu solidarity a především se vztahuje na rodiny, u kterých příjmy nepokryjí životní náklady. Platí zde i zásada svépomoci, která se snaží lidem umožnit žít nezávisle na pomoci ostatních.

Opačná situace je v Polsku, v délce placené dovolené dosahuje stejně jako Německo a Rakousko nejnižších hodnot, ale v celkových výdajích státu na podporu rodin se umísťuje na posledním místě (pouze 1,7 % HDP je využíváno k podpoře rodin). Česká republika a Slovensko v roce 2011 využilo okolo 2,4 % svého HDP k podpoře rodin. Mezi těmito zeměmi tak sledujeme určitou podobnost.

Obr. 2: Veřejné výdaje na podporu rodin k HDP, vybrané země, 2011, v %

Zdroj dat: OECD, 2016c

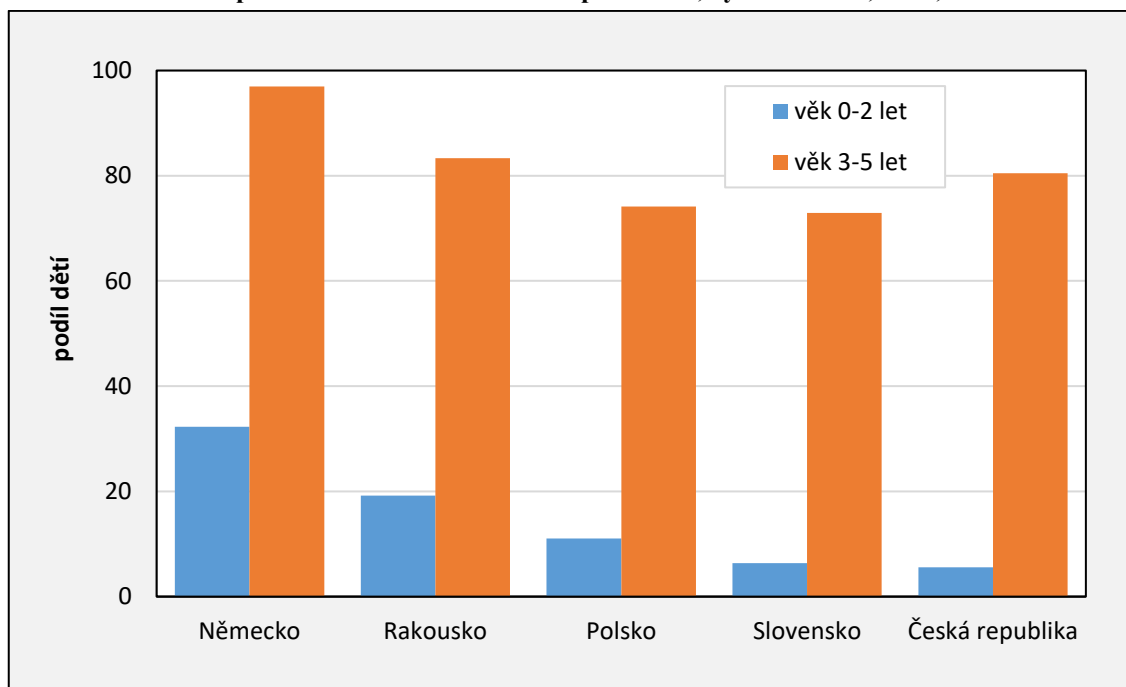
Z hlediska rodinné politiky a harmonizace rodiny a zaměstnání je pro ženu také důležitá podpora služeb zařízení poskytující péči o předškolní děti. Úkolem státu tak je zajistit existenci dostupných mateřských škol, které jsou jak finančně, tak i geograficky dostupné a odpovídají potřebám a požadavkům rodičů. Dostupnost a vybavenost těchto státních zařízení je dána především poskytovanými veřejnými výdaji ze strany státu. Co se týká veřejných výdajů na vzdělání a péči pro děti v raném věku jsou tyto výdaje v poměru k HDP v roce 2013 mezi vybranými zeměmi vcelku vyrovnané, a to mezi 0,5-0,6 % HDP (Obr. 3).

Obr. 3: Veřejné výdaje na vzdělání a péči o děti v raném věku k HDP, vybrané země, 2013, v %

Zdroj dat: OECD, 2016g

Jak jsou tato zařízení rodiči využívána, zobrazuje Obrázek 4. Podíl dětí ve věku 0–2 roky, které využívají formální péči o dítě je v roce 2014 vyšší v západoevropských zemích. V Německu využívá formální péče o děti 32 % těchto dětí a v Rakousku 19 % těchto dětí. Míry účasti předškolních dětí na formální péči se v postkomunistických zemích v roce 2014 pohybují na nižších hodnotách, okolo 5–10 %. Obdobná je situace i u dětí starších, ve věku 3–5 let. V Německu a Rakousku je opět využívána nejčastěji. Velký nárůst sledujeme ale u těchto měř v České republice, kde míra účasti předškolních dětí na formální péči o děti je v roce 2014 80 %.

Obr. 4: Míra účasti předškolních dětí na formální péči o děti, vybrané země, 2014, v %

Zdroj dat: OECD, 2016h

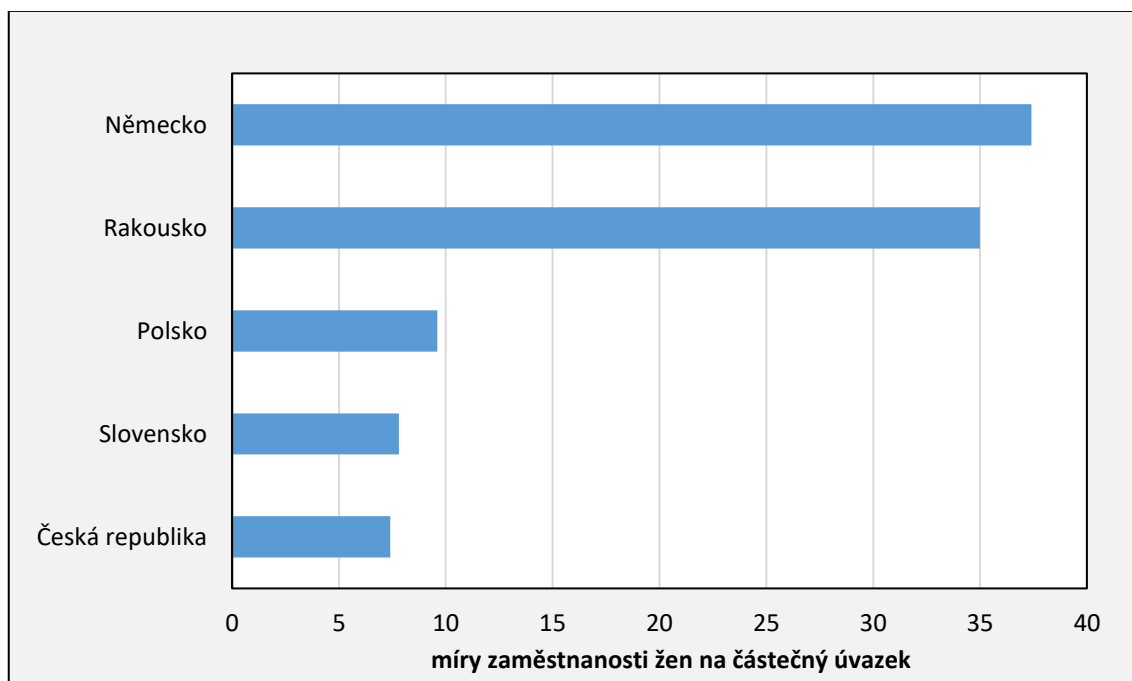
Jako další nástroj ke sladění rodiny a zaměstnání je nutno zmínit i částečné úvazky (Obr. 5). Velmi nízké míry zaměstnanosti na částečný úvazek sledujeme u českých a slovenských žen (okolo 7 %). Polsko má oproti těmto dvěma postkomunistickým zemím vyšší míry zaměstnanosti žen na částečný úvazek (10 %). Částečné úvazky jsou v Polsku hojně podporovány, a jak dodává Vančurová (2007), jejich výše je ve středoevropském měřítku nadprůměrná. V Polsku je dokonce od roku 2005 zavedená kampaň na podporu sladění pracovního a rodinného života „Mother Friendly Company”. Na popud této kampaně, jsou hojně nabízeny částečné úvazky. Ty jsou v Polsku velmi diskutovány, dokonce matky s dětmi do 3 let mohou využít část své rodičovské dovolené k práci na částečný úvazek (Kubisa, 2011). Jak uvádí Vančurová (2007) k využívání částečných úvazků v Polsku vedla především klesající zaměstnanost žen.

Nejvyšší míry žen zaměstnaných na částečný úvazek nalezneme v Německu (37 %) a Rakousku (35 %). V Německu je zaveden i zákonný nárok na využití částečného úvazku. Tento nárok může zaměstnanec využít po šesti měsících zaměstnání v případě že má firma více než patnáct zaměstnanců (pro menší firmu by toto nařízení mohlo být likvidační). Této možnosti využívají samozřejmě častěji ženy než muži, a to především z důvodu péče o dítě. Celkově lze konstatovat, že v Německu nalézáme jeden z nejvyšších podílů firem, které poskytují částečné úvazky a flexibilní pracovní dobu (Goldmann, Feldmann, 2011). Důležité si je ale uvědomit,

že s přijetím částečného úvazku žena přijde o část mzdy, která se právě ženám s malým dítětem může hodit.

V postkomunistických zemích stále ještě není možnost částečných úvazků rozšířená tak, jako v zemích západoevropských. Rozdíl mezi těmito dvěma skupinami zemí je propastný. Důležité je si uvědomit, že nízké procento lidí využívajících práce na částečný úvazek nemusí být vždy dáno špatnou rodinnou politikou dané země. Výběr pracovního úvazku se odehrává primárně na nabídce jednotlivých firem a institucí, a záleží především na rozhodnutí daného člověka. Přednost před takovýmto nástrojem rodinné politiky sloužícímu k harmonizaci rodiny a zaměstnání se může dostávat do popředí i finanční stránka věci, kdy částečné úvazky jsou méně finančně ohodnoceny.

Obr. 5: Míry zaměstnaných žen na částečný úvazek, vybrané země, 2015, v %

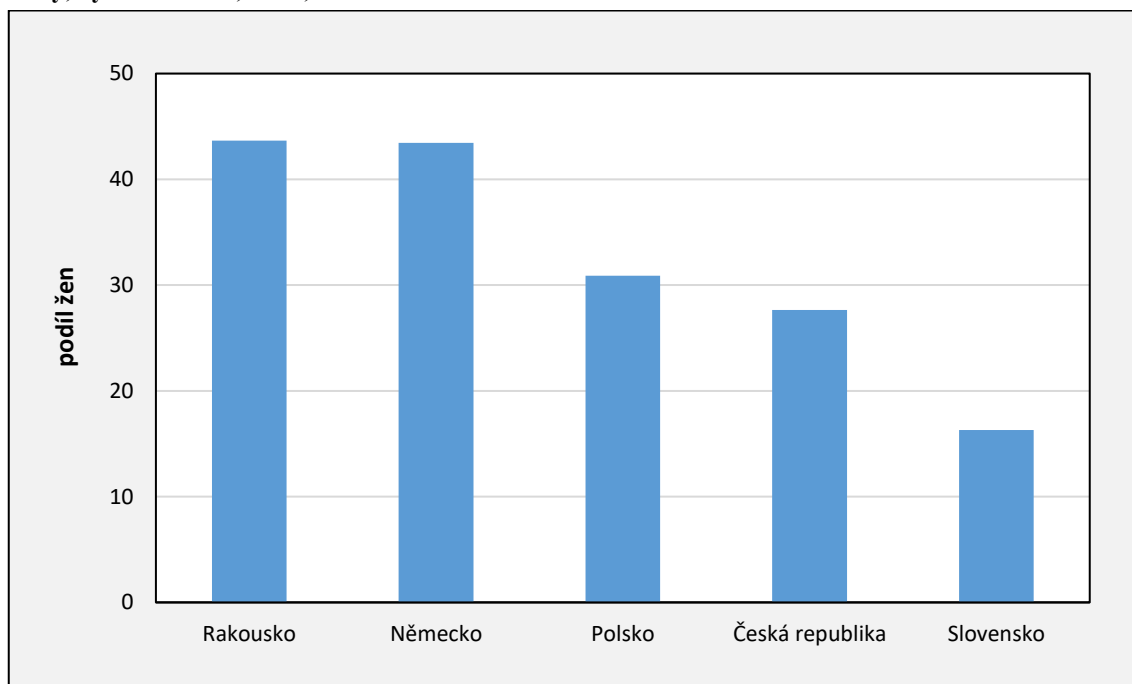

Zdroj dat: OECD, 2016b

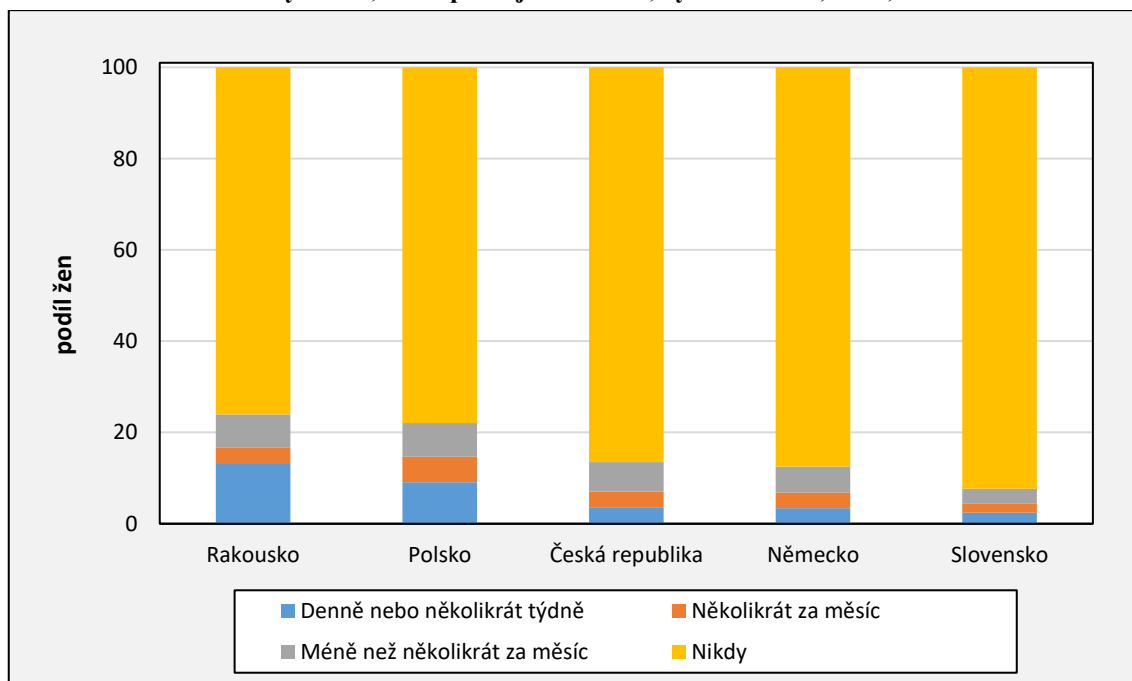
Kromě částečných úvazků nabízejí někteří zaměstnavatelé ženám například flexibilní pracovní dobu (Obr. 6), ta je stejně jako možnost částečných úvazků primárně využívána v západoevropských zemích, okolo 43 % žen má tuto možnost využít. U postkomunistických zemí je tato možnost využívána méně. Ženy ze Slovenska, České republiky a Polska mají výrazně ztíženou situaci pro případnou harmonizaci rodiny a zaměstnání.

Další možností, jak může zaměstnavatel ženám pomoci při sladování rodinných povinností a zaměstnání, je možnost práce z domova (Obr. 7). Důležité je upozornit, že odpověď na otázku je zjišťována i u žen, v jejichž zaměstnání tato možnost nebyla a není reálná. Ženy volily odpověď ze škály nikdy až denně. Nejčastěji je ve všech vybraných zemích volena odpověď nikdy. Na Slovensku dokonce tuto variantu zvolilo 92 % dotazovaných žen. Denně nebo několikrát týdně můžou ženy využívat práci z domova v Rakousku (13 % žen) a v Polsku (9 %). V Německu, kde ženy mohou velmi často využívat částečných úvazků a flexibilní pracovní doby, není překvapivě práce z domova tak často využívána.

Obr. 6: Podíl zaměstnaných žen, které mají alespoň nějakou možnost nastavení vlastní pracovní doby, vybrané země, 2015, v %

Zdroj dat: OECD, 2016f

Obr. 7: Podíl zaměstnaných žen, které pracují z domova, vybrané země, 2015, v %

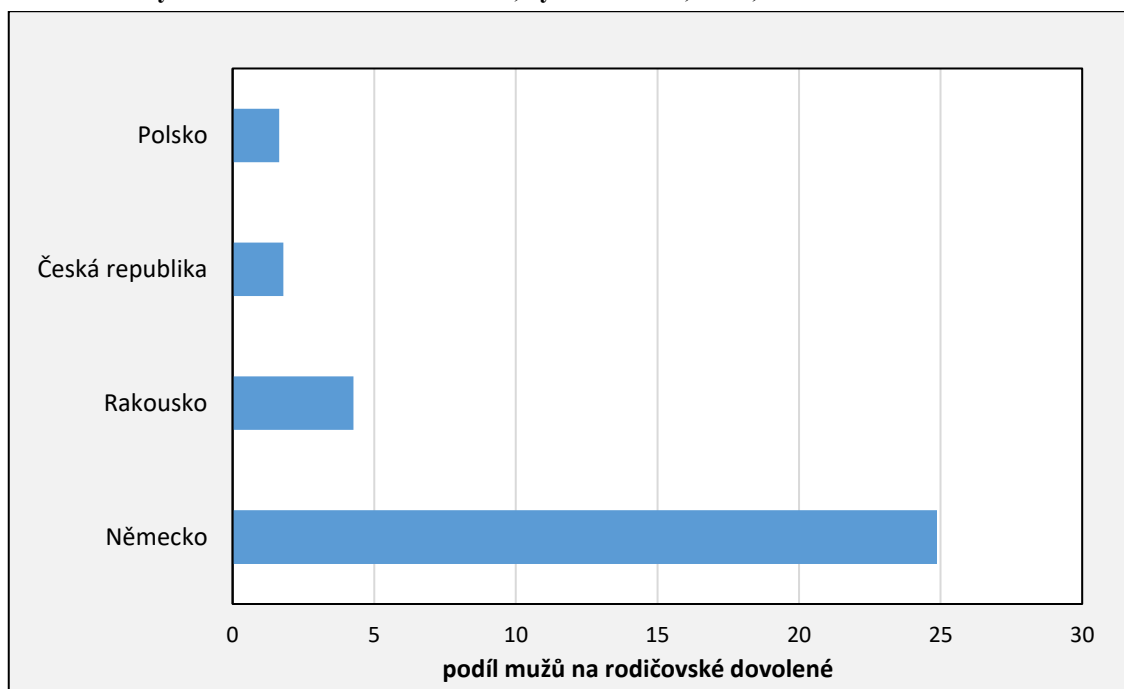
Zdroj dat: OECD, 2016f

Pro sladování rodiny a zaměstnání žen je také důležitá určitá participace mužů v péči o rodinu a domácnost. Dokonce, dle zmiňovaných genderových teorií, můžeme v zemích, kde jsou vyrovnané role v rodině i v zaměstnání, muž se tedy zapojuje do různých rodinných povinností apod., sledovat vyšší intenzitu plodnosti. Pokud je tedy cílem rodinných politik navyšování úrovně plodnosti, mají být zavedena taková opatření, které umožňují mužům větší zapojení do rodinného života. Příkladem je i tzv. otcovská dovolená, která je v některých evropských

zemích již schválena. V zemích vybraných pro tuto práci jí mohou čerpat ve sto procentním plnění pouze polští muži. Jak uvádí Kubisa (2011), od roku 2010 mohou polští muži čerpat otcovskou dovolenou. Jedná se o socio-kulturní novinku a je důležité k tomu tak přistupovat, i když proplaceny mužům jsou pouze dva týdny otcovské. Dle dat OECD jí v roce 2013 čerpalo 35 % mužů, kteří na ní měli nárok. V tomto případě tedy nelze říct, že je tato možnost muži v Polsku široce uznávána a využívána. V Německu a Rakousku je také otcovská zavedena, ne však se stoprocentní možností čerpání. V Německu mohou muži až na 9 týdnů na otcovskou dovolenou a čerpat 65 % z vyměřovacího základu. V Rakousku mohou také muži na 9 týdnů na otcovskou a během té doby mohou čerpat až 80 % z vyměřovacího základu (OECD, 2016a). V České republice je důležité upozornit na návrh zákona ze dne 11. 5. 2016³¹, který pro muže zavádí jeden týden otcovské dovolené, která by měla být hrazena ze 70 % denního vyměřovacího základu.

Dále k harmonizaci rodiny a zaměstnání mohou přispívat i zvyšující se počty mužů, kteří s dítětem nastupují na rodičovskou dovolenou. Na Obrázku 8 vidíme podíly mužů, kteří tuto možnost v roce 2013 využili (v tomto případě v datové základně OECD nenalezneme data za Slovensko).

Obr. 8: Podíly mužů na rodičovské dovolené, vybrané země, 2013, v %

Zdroj dat: OECD, 2016d

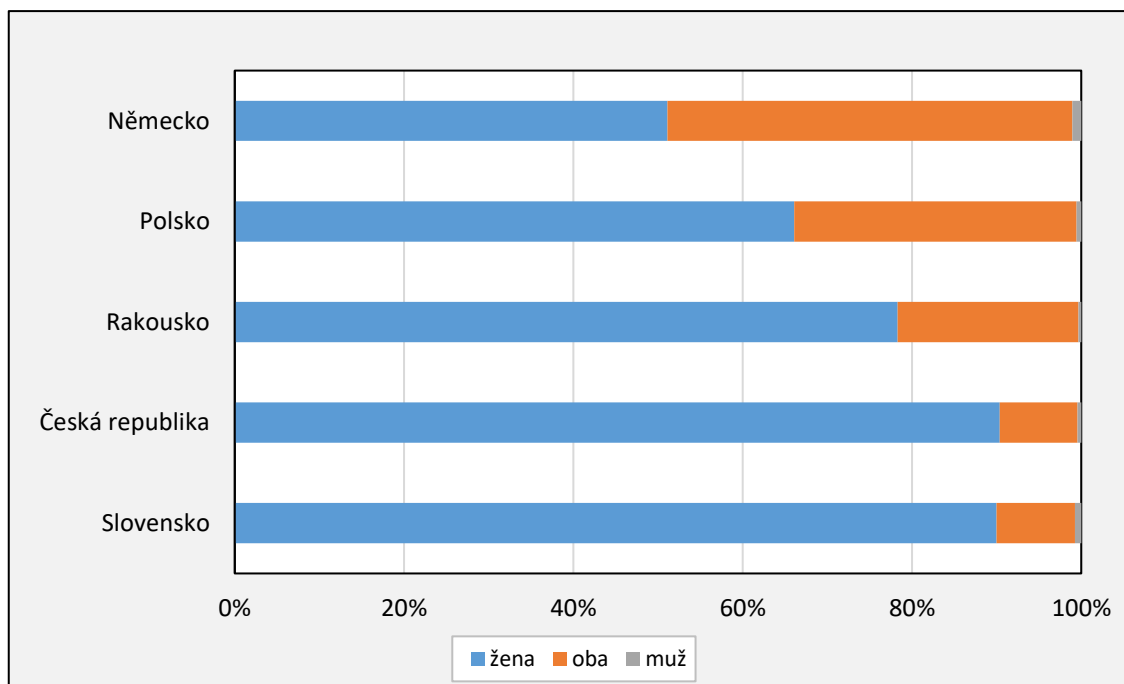
Jak je z obrázku zřejmé, nejvíce mužů nastupujících na rodičovskou dovolenou nalezneme v Německu. V Německu v roce 2013 bylo na rodičovské dovolené 25 % mužů a 75 % žen. V porovnání s ostatními uvedenými státy se jedná o markantní rozdíl. Vyšší podíly mužů, kteří odcházejí na rodičovskou dovolenou, najdeme převážně v severovýchodních zemích jako je Norsko, Švédsko a Island (zde dosahuje podíl mužů přes 40 %). Nejnižší počty mužů na rodičovské

³¹ Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

dovolené naopak nalézáme u postkomunistických zemí, kde je v lidech dlouhodobě zakořeněno tradiční postavení muže a ženy v rodině. To zobrazují i data na Obrázku 8. V České republice a Polsku je podíl mužů čerpajících rodičovskou dovolenou pod 2 %. V Německu se jako v jediné zkoumané zemi daří postupně stírat klasické genderové stereotypy a nastat rovné podmínky pro obě pohlaví.

Zajímavé jsou názory respondentů na toto téma (Obr. 9). OECD v tomto případě využívá dat ze šetření European Union Labour Force Survey (EU-LFS) z roku 2012. Můžeme si všimnout, že tradiční chápání ženy jako pečovatelky a muže jako toho, kdo vydělává peníze, stále přetrvává v České republice a na Slovensku. Zde si v roce 2012 přes 80 % respondentů myslelo, že by s dítětem na rodičovskou dovolenou, i v případě stejně zajímavého a lukrativního zaměstnání, měla nastoupit žena. Zbytek respondentů uvedl možnost, že by se o dítě měli starat oba. Nelze tedy, dle názorů respondentů v sledovaných zemích, oddělit skupinu postkomunistických zemí, která by se zásadně lišila od názorů respondentů v západní Evropě. Polští respondenti se odpovědí spíše přibližují respondentům ze západní Evropy, naopak respondenti z České republiky a Slovenska odpovídali skoro totožně a méně liberálně.

Obr. 9: Kdo by měl z rodičů čerpat rodičovskou dovolenou, pokud oba rodiče mají stejnou pracovní situaci? Výsledky z průzkumu OECD, vybrané země, 2012, v %

Zdroj dat: OECD, 2016d

Odpověď, že by na rodičovskou dovolenou měl nastoupit muž, nezvolilo v žádné zemi ani 1 % respondentů. Odpověď, že by se o dítě měli starat oba rodiče, zvolilo v České republice a na Slovensku 8 % respondentů, v Rakousku už o něco více, 20 % respondentů. Nejvíce volili možnost kombinované péče mezi muži a ženami v Německu a možná trochu překvapivě i v Polsku. Německo je zemí, kde dochází k největší genderové rovnosti. Nejvíce mužů nastupuje na rodičovskou dovolenou (Obr. 8) a zároveň nejvíce německých respondentů si myslí, že se o dítě nemá starat pouze žena, ale i muž (Obr. 9). Zajímavá je situace v Polsku, zde nejméně mužů nastupuje na rodičovskou dovolenou (Obr. 8) a zároveň si polští respondenti hojně myslí,

že se o dítě nemá starat pouze žena, ale i muž (Obr. 9), myslelo si to v roce 2012 30 % polských respondentů.

Tato kapitola se zaměřila na nalezení shodných rysů v přístupu k rodinné politice mezi vybranými západoevropskými a postkomunistickými zeměmi. Co se týká základních nástrojů rodinné politiky jako je délka mateřské a rodičovské dovolené a výše příspěvku v mateřství a rodičovství, musíme konstatovat, že je možno mezi zeměmi určitou diferenciaci najít. Pro země západoevropské je charakteristická krátká doba placené dovolené v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím a vysoké veřejné výdaje na podporu rodin. V České republice a na Slovensku je situace odlišná, dlouhá doba placené dovolené v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím a zároveň nízké veřejné výdaje na podporu rodin. Ojedinelý pak je případ Polska. Zde nalezneme velmi krátkou dovolenou v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím a současně i nejnižší podíl veřejných výdajů na podporu rodin. Co se týká konkrétních nástrojů rodinné politiky, je opět rozdílná situace v zemích západní Evropy a ostatních vybraných zemích. V zemích západní Evropy vychází stát a zaměstnavatelé ženám, co se týká sladování pracovních a rodinných povinností, více vstříc.

Kapitola 5

Vývoj vybraných demografických ukazatelů plodnosti od 90. letech 20. století

Z demografických dat je patrné, že vývoj úrovně plodnosti v Evropě, především v druhé polovině 20. století, prošel mnohými změnami. Hodnota ukazatele úhrnné plodnosti od začátku druhé poloviny 20. století až do současnosti výrazně ve všech zemích poklesla (Obr. 10). Ačkoliv všechny ekonomicky vyspělé země Evropy v současnosti, ve srovnání např. s rozvojovým světem, vykazují nízké hodnoty úhrnné plodnosti, zpravidla méně než 2 děti na jednu ženu, průběh změny v úrovni plodnosti není ve všech evropských zemích stejný. Ba naopak. V úrovni plodnosti se Evropa začala v 90. letech 20. století výrazně diferenciovat na Východ a na Západ, přičemž ve východní Evropě se úhrnná plodnost pohybovala v nižších hodnotách (Rychtaříková, 1999). Změny ve vývoji plodnosti započaly v západoevropských zemích, později pak v zemích východoevropského bloku. Otázkou je, zda tyto změny nazývat jako opožděné nebo specifické (Rychtaříková, 2001). Země se totiž lišily jak v demografickém, tak ekonomickém a sociálním vývoji.

Vývoj úrovně plodnosti se tedy od 90. let začíná diferencovat, odsun plodnosti do vyššího věku ženy je však nepopiratelným faktem jak v zemích západní, tak i východní Evropy. A můžeme ho demonstrovat na mnohých demografických ukazatelích plodnosti. Je předpokládáno, že odsun plodnosti bude mít mezi vybranými západoevropskými a východoevropskými odlišný průběh. Přesněji se lze domnívat, že v zemích západoevropských (Německo a Rakousko) bude plodnost starších žen vyšší než v postkomunistických zemích (Česká republika, Slovensko a Polsko).

Cílem této kapitoly tak je představit a popsat odsun plodnosti na vybraných ukazatelích ve vybraných zemích pro období 1990–2015. Vybrán je například ukazatel průměrného věku ženy při porodu a vývoj specifických měř plodnosti.

5.1 Vývoj úhrnné plodnosti

I přes zaměření celé práce na plodnost starších žen, je pro práci nutné si představit i základní ukazatel intenzity plodnosti, kterým je ukazatel úhrnné plodnosti. Hodnoty úhrnné plodnosti slouží především pro celkovou představu o porodnosti ve vybraných evropských zemích. Jedná se totiž o jeden z nejhodnějších ukazatelů pro mezinárodní srovnání porodnosti. Na rozdíl od celkového počtu narozených dětí nebo hrubé míry porodnosti neovlivňuje úhrnnou plodnost věková struktura, tedy počet žen v plodném věku.

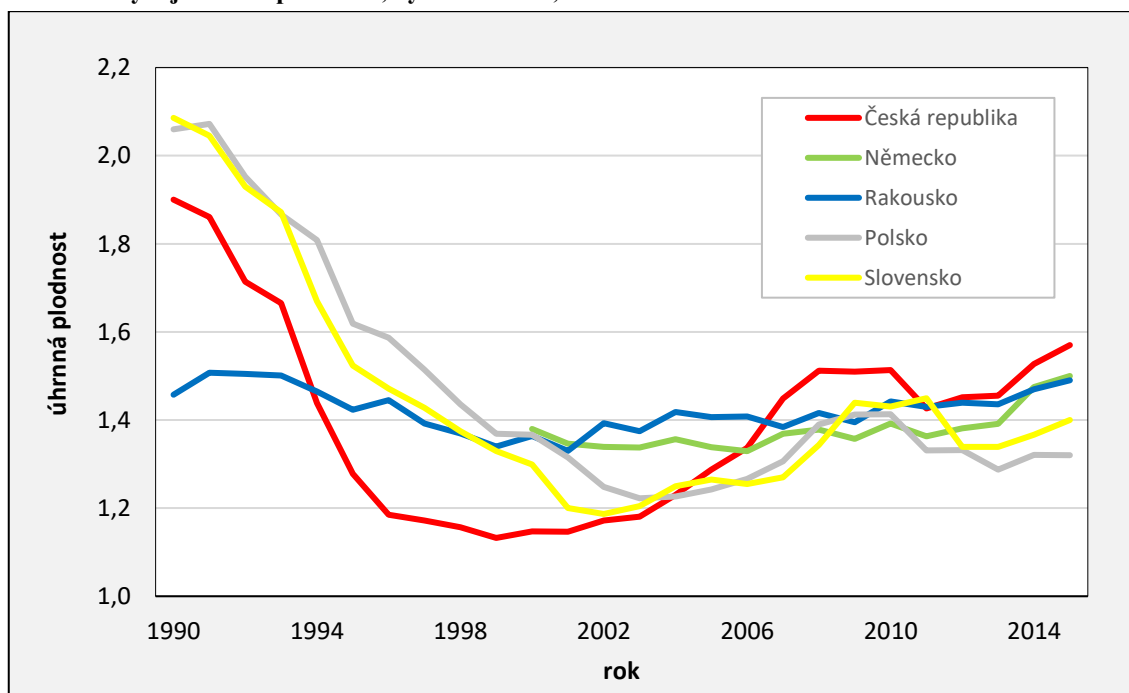
Vývoj úhrnné plodnosti závisí na mnoha faktorech a pro vysvětlení výkyvů v křivce úhrnné plodnosti je potřeba znát určité dobové souvislosti. Vývoj může například ovlivnit rodinná a populační politika, silné populační ročníky nebo i migrační vlna. Následující Obrázek 10 zobrazuje vývoj úhrnné plodnosti mezi lety 1990 a 2015 pro vybrané země. Data za Německo jsou dostupná až od roku 2000.

Ve vývoji úhrnné plodnosti sledujeme podobné trendy vývoje mezi zeměmi východní a západní Evropy po celé sledované období. Hodnoty úhrnné plodnosti v České republice, Slovensku a v Polsku dosahují v roce 1990 vyšších hodnot než v Rakousku, a to okolo 2 dětí na ženu. V Rakousku dosahuje úhrnná plodnost pouze 1,4 dítěte na ženu.

V 90. letech 20. století dochází v zemích bývalého komunistického bloku k razantnímu propadu intenzit plodnosti. Nejprudší pokles až na hodnotu 1,1 dítěte na ženu lze sledovat v České republice v roce 1999. S novým tisíciletím úhrnná plodnost v těchto zemích vzrůstá až na nejvyšší hodnotu 1,5 dítěte na ženu v roce 2010, a to opět v České republice. Tento nárůst následuje pokles hodnot úhrnné plodnosti. V posledních letech se však ukazuje, že úhrnná plodnost opět stoupá.

Hodnoty úhrnné plodnosti za Německo vstupují do grafu až od roku 2000. Po zbytek sledovaného období kopírují hodnoty německé úhrnné plodnosti hodnoty rakouské, okolo 1,4 dítěte na ženu. Můžeme tedy konstatovat, že i vývoj ukazatele úhrnné plodnosti vykazuje obdobné tendence ve vývoji v zemích západní a východní Evropy.

Obr. 10: Vývoj úhrnné plodnosti, vybrané země, 1990–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016b

Tabulka 2 zobrazuje úhrnnou plodnost podle pořadí narození ve vybraných zemích, kvůli špatné dostupnosti dat ale jen pro roky 2000 a 2015. Můžeme sledovat, že úhrnná plodnost mezi lety 2000 a 2015 celkově stoupá ve všech vybraných zemích, ne však ve všech pořadí. Nejvýraznější je nárůst úhrnné plodnosti prvního pořadí v České republice a na Slovensku mezi lety 2000 a 2015, kde je celková úhrnná plodnost v roce 2000 nejnižší ze všech sledovaných zemí (Obr. 10). K poklesu dochází u úhrnné plodnosti třetího dítěte v pořadí mezi lety 2000

a 2015 na Slovensku a v Polsku. Celkově lze ale říci, že hodnoty úhrnné plodnosti třetího v pořadí jsou v porovnání s ostatními úhrnnými plodnostmi dle pořadí velmi nízké a na celkové úhrnné plodnosti se podílejí spíše minimálně. Z tohoto důvodu musíme počítat s určitou rozkolísaností hodnot. V ostatních zemích (Česká republika, Rakousko)³² sice k poklesu úhrnné plodnosti pro třetí pořadí mezi lety 2000 a 2015 nedochází, nárůst hodnot je ale mezi lety minimální. Stále větším podílem se na celkové úhrnné plodnosti podílejí spíše plodnosti nižšího pořadí.

Tab. 2: Úhrnná plodnost podle pořadí narození ve vybraných zemích, 2000, 2015

	Pořadí	Česká republika	Slovensko	Polsko	Německo	Rakousko
2000	1	0,54	0,57	0,62		0,65
	2	0,43	0,42	0,42		0,48
	3	0,12	0,16	0,18		0,16
2015	1	0,79	0,67	0,649	0,74	0,73
	2	0,57	0,47	0,48	0,51	0,52
	3	0,15	0,16	0,13	0,17	0,17

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

5.2 Vývoj průměrného věku matky při porodu

Ukazatel průměrného věku žen při porodu je jedním z klíčových ukazatelů, který dokládá odsun plodnosti do vyššího věku žen. Dle základních předpokladů této práce se lze domnívat, že lze najít určité shodné tendence ve vývoji průměrného věku žen při porodu mezi zeměmi východní a západní Evropy. Především předpokládáme, že ve východní Evropě budeme moci od počátku 90. let 20. století najít nižší průměrný věk žen při porodu než v Evropě západní. V zemích západní Evropy jsou více rozšířené nástroje pro sladování rodiny a zaměstnání, můžeme tedy očekávat, že zde bude i vyšší průměrný věk žen při porodu.

Průměrný věk žen při porodu je zachycen na Obrázku 11 a zobrazuje konstantní nárůst tohoto ukazatele ve všech sledovaných zemích od počátku 90. let 20. století. Zobrazovaná data potvrzují předpoklad, že v zemích západní Evropy nalezneme vyšší průměrný věk žen při porodu, a to po celé sledované období.

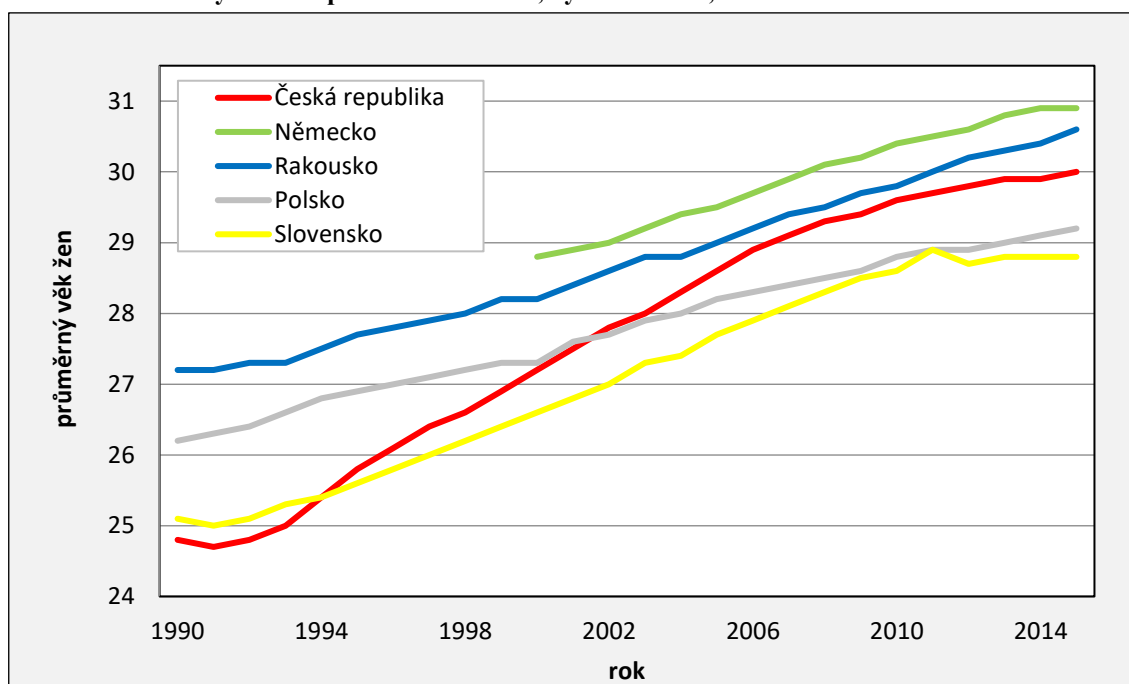
Hodnoty průměrného věku žen při narození dítěte jsou na počátku sledovaného období nejnižší v České republice a na Slovensku, okolo 25 let. Naopak v Rakousku dosahují hodnoty přes 27 let, v Polsku přesahuje průměrný věk žen při porodu 26 let. V průběhu let průměrný věk žen ve všech zemích narůstal. Dle předpokladů se hodnoty tohoto ukazatele začínají přibližovat u slovenských a polských žen a od roku 2000, kdy do grafu vstupují hodnoty za Německo, i u německých a rakouských žen. V posledním sledovaném roce, 2015, dosahuje průměrný věk žen v západoevropských zemích hodnot přibližujících se 31 letům. Naopak v Polsku a na Slovensku se pohybuje průměrný věk žen v roce 2015 okolo 29 let. Na Slovensku dokonce hodnoty průměrného věku ženy při porodu v roce 2015 stagnují.

Ojedinelý vývoj tohoto ukazatele nalézáme v České republice. Na počátku 90. let 20. století dosahuje průměrný věk žen při porodu v České republice hodnot podobných jako na Slovensku.

³² Za Německo není dostupná úhrnná plodnost podle pořadí v roce 2000.

Od roku 1993, tedy od rozdělení těchto dvou zemí, však dochází k nejrychlejšímu nárůstu tohoto ukazatele mezi všemi vybranými zeměmi. Od roku 2005 dosahuje průměrný věk ženy při narození dítěte v České republice vysokých hodnot připomínající hodnoty tohoto ukazatele v zemích západní Evropy. To se potvrzuje i v následujících letech. V roce 2015 dosahuje průměrný věk žen při narození dítěte v České republice 30 let. Celkově je potřeba připomenout, že v období mezi lety 1990 a 2015 dochází k nárůstům průměrného věku žen při narození dítěte ve všech sledovaných zemích.

Obr. 11: Průměrný věk žen při narození dítěte, vybrané země, 1990–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016b

Ukazatel průměrného věku žen při narození dítěte je pro práci zásadní, důležité je ale zjistit, zda se posouvá i porod dítěte prvního pořadí. Jak bylo uvedeno v teoretické části práce, záleží na tom, zda se jedná o odklad porodu prvního nebo dalšího dítěte v pořadí. Pokud se jedná pouze o odsun porodu dítěte druhého a vyššího pořadí, nemusí docházet ke snížení konečné plodnosti.

Ukazatel průměrného věku žen při porodu tedy může být ovlivněn i posunem porodu dětí vyššího pořadí se zachováním průměrného věku žen při porodu prvního dítěte. Dle dat zobrazující Obrázek 12 lze konstatovat, že v průběhu let dochází i k nárůstu průměrného věku žen při porodu prvního dítěte ve všech sledovaných zemích.

U všech zemí má ukazatel průměrného věku žen při porodu prvního dítěte stejný narůstající trend. Od roku 1995, kdy jsou dostupné hodnoty průměrného věku žen při porodu prvního dítěte za Českou republiku a Polsko, sledujeme u těchto zemí podobný vývoj. Počáteční průměrný věk žen je oproti rakouským ženám nižší, okolo 23,5 roku (v Rakousku v roce 1995 dosahuje průměrný věk žen při porodu prvního dítěte hodnoty 25,7 let). Podobných nižších hodnot dosahuje následně i Slovensko, které do grafu vstupuje až v roce 1999 s hodnotou 23,8 let.

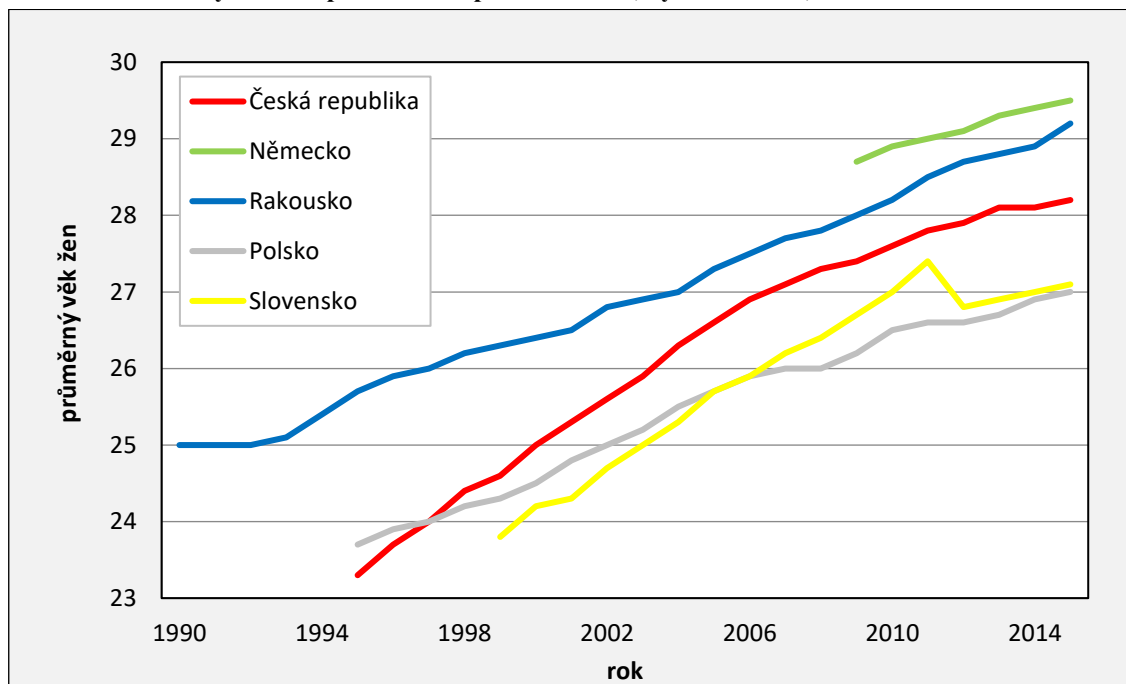
V roce 2009 do grafu vstupují i hodnoty za Německo, ty až do konce sledovaného období dosahují nejvyššího průměrného věku. V roce 2015 je průměrný věk žen při narození prvního dítěte v Německu 29,5 let a v Rakousku 29,2 let. Naopak postkomunistické země, Slovensko

a Polsko, dosahují v roce 2015 hodnot průměrného věku žen při narození prvního dítěte výrazně nižších hodnot, okolo 27 let.

Specifický je opět vývoj v České republice, kdy od roku 2005 sledujeme odlišný vývoj od ostatních postkomunistických zemí. Průměrný věk žen při porodu prvního dítěte dosahuje hodnot přibližujících se spíše hodnotám v zemích západoevropských. V roce 2015 je průměrný věk při porodu prvního dítěte 28,2 let.

Obr. 12: Průměrný věk žen při narození prvního dítěte, vybrané země, 1990–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016b

Zajímavé je i porovnání průměrného věku žen při narození dítěte dle pořadí ve vybraných zemích v roce 2015 (Tab. 3), jedná se o poslední dostupná data v databázi Eurostat. Data v Tabulce 3 ukazují, že dochází ke konstantnímu nárůstu průměrného věku žen v závislosti na narození dítěte dalšího pořadí. K zemím s nejnižším průměrným věkem žen při narození dítěte dle pořadí řadíme Polsko a Slovensko. Naopak nejvyšší průměrný věk žen při narození dítěte dle pořadí zaznamenáváme v Německu, Rakousku a v České republice. Jedinou výjimkou je průměrný věk žen při narození čtvrtého a dalšího dítěte v pořadí, který je v roce 2015 nejvyšší v Polsku.

Tab. 3: Průměrný věk při narození dítěte podle pořadí, vybrané země, 2015

	Česká republika	Slovensko	Polsko	Německo	Rakousko
Průměrný věk při narození prvního dítěte	28,2	27,1	27	29,5	29,2
Průměrný věk při narození druhého dítěte	31,2	30,0	30,5	31,8	31,3
Průměrný věk při narození třetího dítěte	33,3	31,1	32,9	33,1	32,8
Průměrný věk při narození čtvrtého a dalšího dítěte	33,7	31,3	34,8	34,2	34,4

Zdroj dat: Eurostat, 2016d

5.2.1 Dekompozice změny průměrného věku ženy při narození dítěte

Aby bylo možné přesněji určit, co nejvíce přispívá k zvyšování průměrného věku žen při porodu, jsou hodnoty tohoto ukazatele rozloženy na jednotlivé komponenty metodou dekompozice (viz metodika). Dekompozicí průměrného věku ženy při porodu můžeme zjišťovat, jak se na jeho změnách podílel přímý vliv zvyšování nebo snižování věku matek nebo také změny struktury plodnosti dle pořadí narození, tedy efekt časování a struktury.

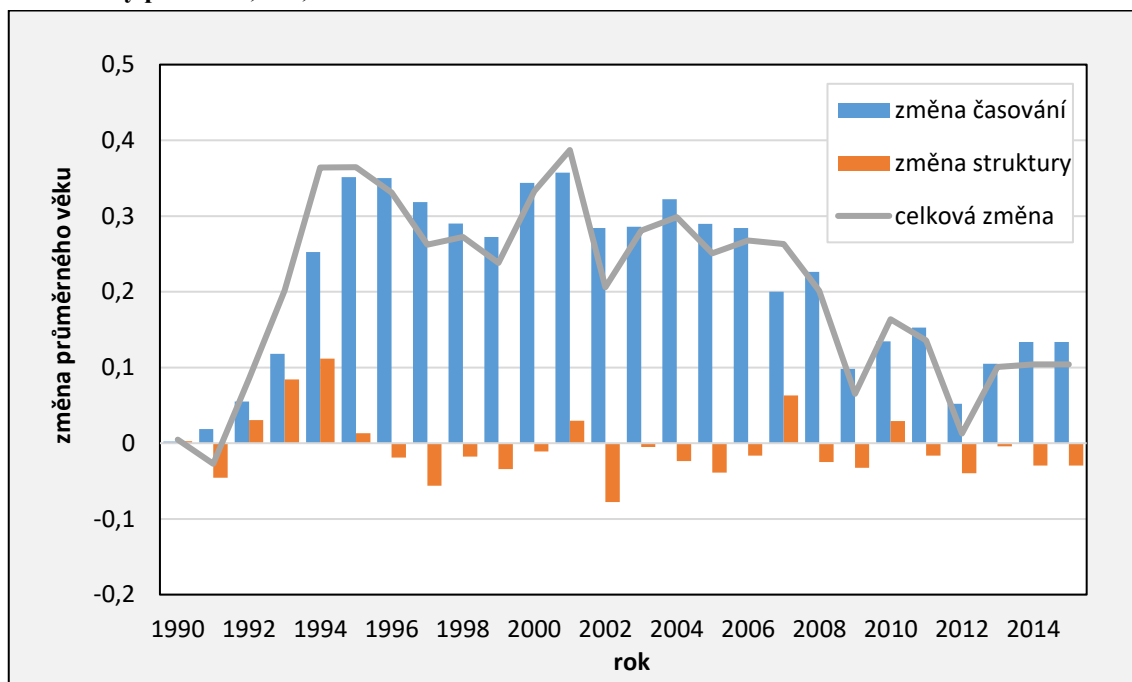
Na následujících grafech (Obrázky 13-17) jsou postupně pro všechny vybrané země představeny meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte rozložené na efekt časování a efekt struktury plodnosti. Kvůli nedostupnosti dat v databázi Eurostatu nelze vývoj v některých zemích uvádět od roku 1990.

Z výsledků předkládaných dekompozic lze obecně říci, že vývoj průměrného věku ženy při porodu ve vybraných zemích je od 90. letech 20. století ovlivněn především vlivem časování. Efekt struktury, tedy změna struktury plodnosti podle pořadí narozených dětí, nemá ve větší míře na zvyšování průměrného věku ženy při porodu takový vliv a v mnohých případech působí proti efektu časování. Výsledky dekompozice tak jsou víceméně stejné v zemích západoevropských i postkomunistických.

Pokud se zaměříme na dekompozici změny průměrného věku ženy při narození dítěte v jednotlivých zemích, můžeme s její pomocí dovysvětlit některé nejasnosti ve vývoji průměrného věku žen při narození dítěte (Obr. 11). Jako první uveďme příklad České republiky (Obr. 13), kde veškerý propad, stagnaci hodnot nebo zpomalení růstu průměrného věku ženy při porodu ovlivňuje především efekt struktury plodnosti podle pořadí narozených dětí, který působí proti efektu časování. Tato situace poznamenává vývoj tohoto ukazatele výrazněji v roce 1991 a 2009, od kterého se nárůst průměrného věku výrazně zpomaluje.

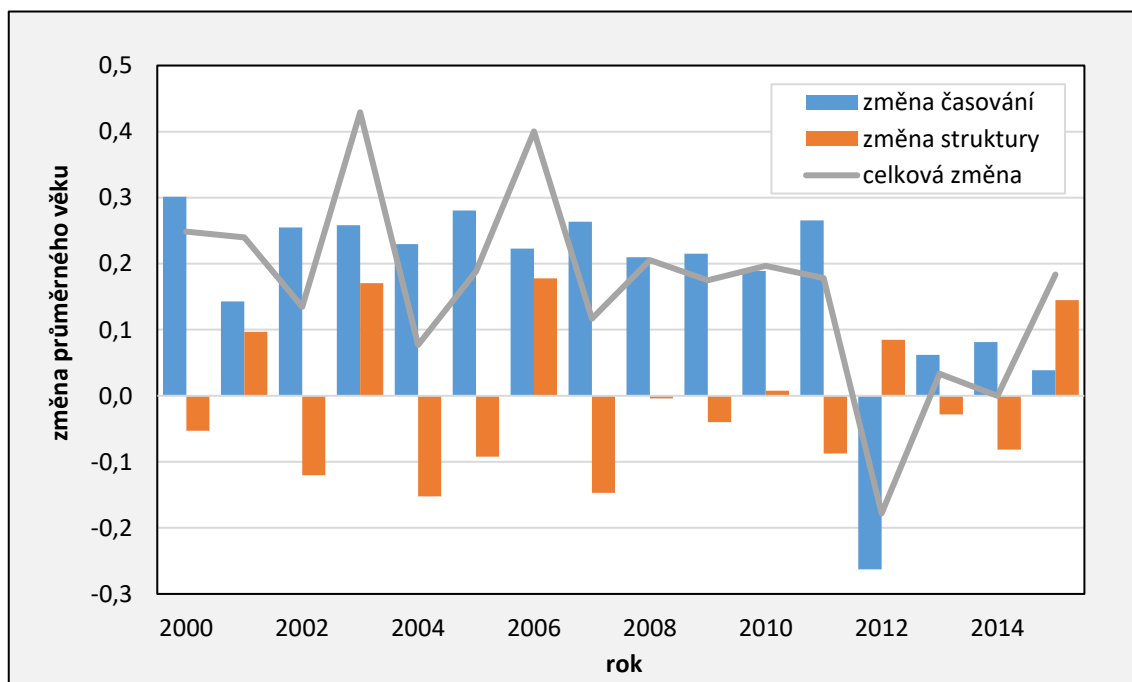
Hodnoty dekompozice změny průměrného věku ženy při narození dítěte u slovenských žen (Obr. 14) jsou značně rozkolísané. Převážně jsou ale také ovlivněné efektem časování. Důležité je si všimnout na Obrázku 11 nárůstu průměrného věku žen při porodu v roce 2011, který je následující rok vystřídán poklesem tohoto ukazatele. Jedná se o určitý výkyv v hodnotách průměrného věku žen při porodu, který zobrazuje i předkládaná dekompozice na Obrázku 14. Dekompozice pokles průměrného věku žen při porodu v roce 2012 znázorňuje vlivem poklesu změny časování, proti kterému působí efekt struktury. V posledním sledovaném roce, 2015, ovlivňuje nárůst průměrného věku žen při porodu, jako v jediné sledované zemi, efekt struktury, se kterým působí v menší míře i efekt časování.

Obr. 13: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, ČR, 1996–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Obr. 14: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Slovensko, 2000–2015

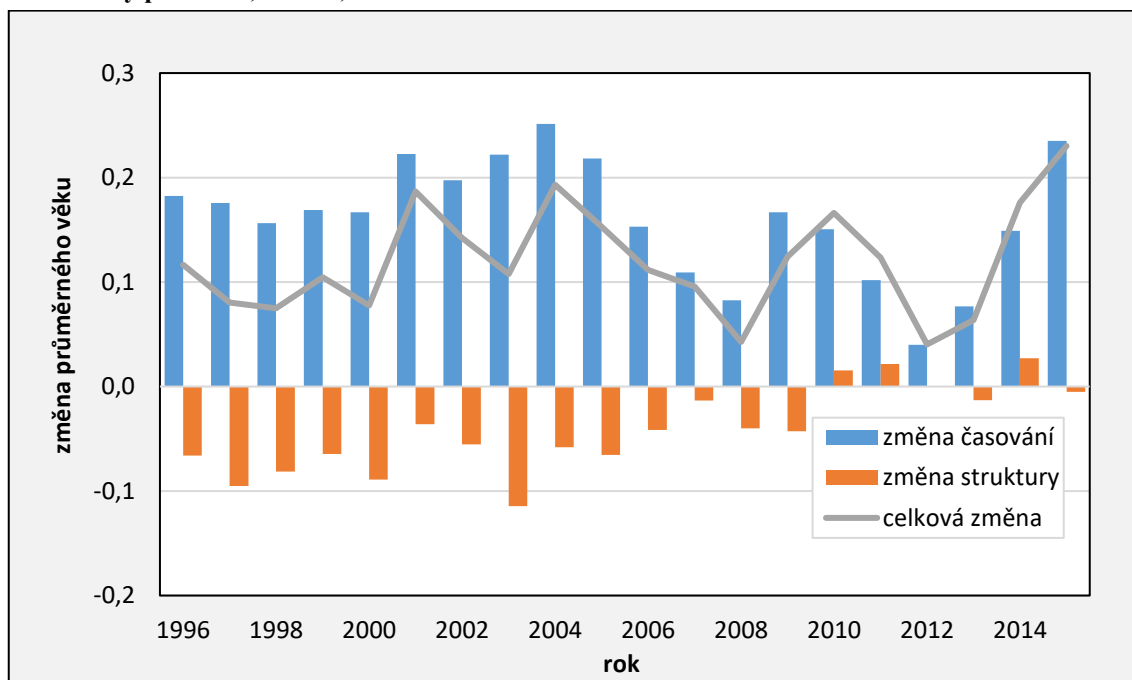

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Pro Polsko je od 90. let typický pomalý a pozvolný nárůst průměrného věku žen při porodu, který je zobrazen na Obrázku 15 a je ovlivněn především vlivem efektu časování. Až do roku 2009 proti změně časování působí změna struktury. V posledních letech je však nárůst průměrného věku žen při porodu ovlivněn pouze nárůstem efektu časování.

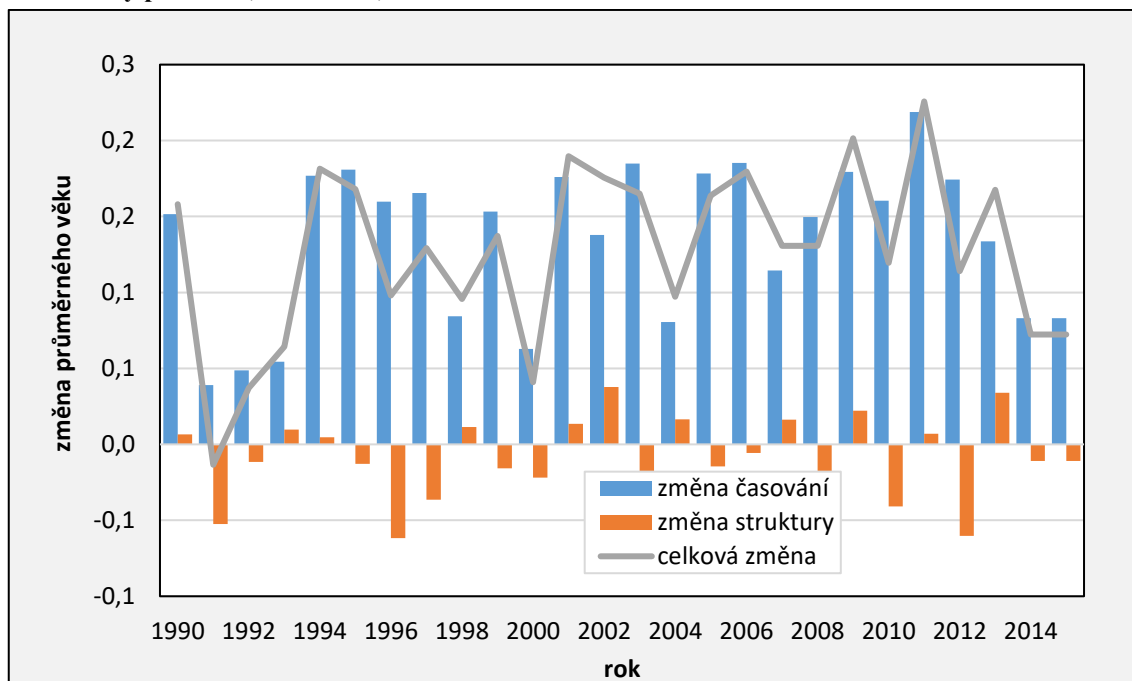
Na Obrázku 16 následuje dekompozice změny průměrného věku ženy při narození dítěte pro rakouské ženy. Vývoj je obdobný jako v ostatních vybraných zemích. Na vývoj ukazatele průměrného věku má největší vliv působení efektu časování. Jedinou výjimku tvoří rok 1991, kde průměrný věk žen při porodu neznatelně klesl, tento pokles měl na svědomí pokles efektu struktury.

Obr. 15: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Polsko, 1996–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

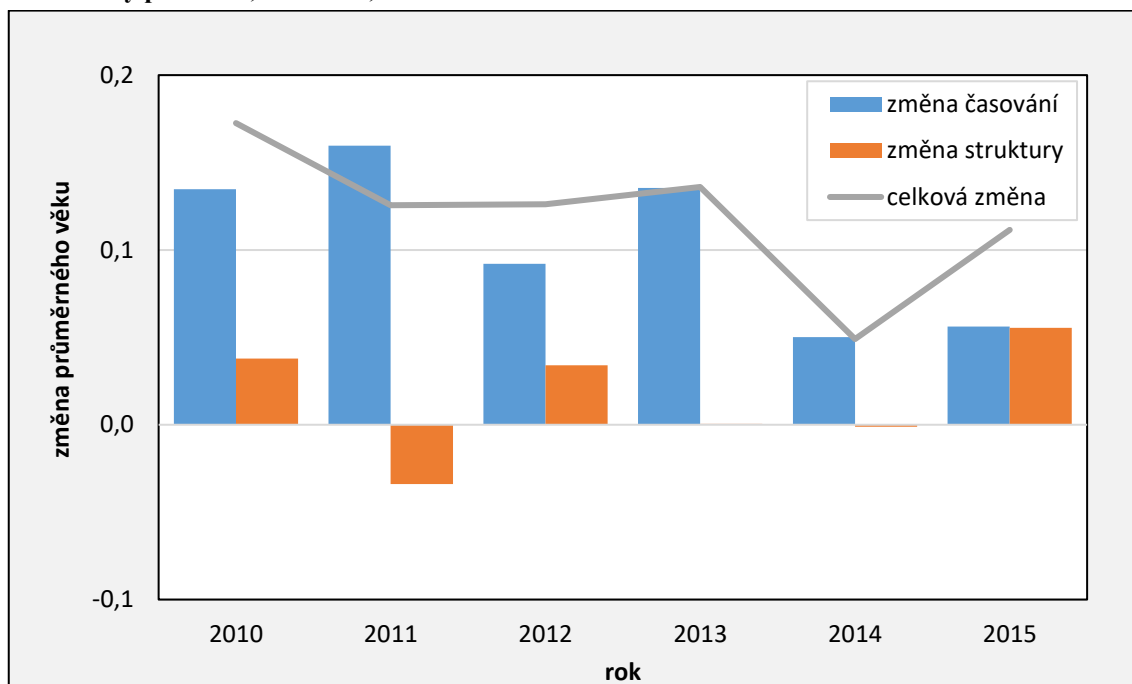
Obr. 16: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Rakousko, 1990–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Poslední graf (Obrázek 17) zobrazuje dekompozici časování plodnosti německých žen. Data jsou bohužel dostupná až od roku 2010, zobrazeno tak je pouze pět posledních let. Tyto roky naznačují stejný trend jako v ostatních zemích, tedy že nárůst průměrného věku žen je vyvolán především vlivem změny časování. V roce 2015, ale na nárůst průměrného věku žen, již působí stejnou měrou oba efekty.

Obr. 17: Meziroční změny průměrného věku matky při narození dítěte, rozklad na efekt časování a struktury plodnosti, Německo, 2010–2015

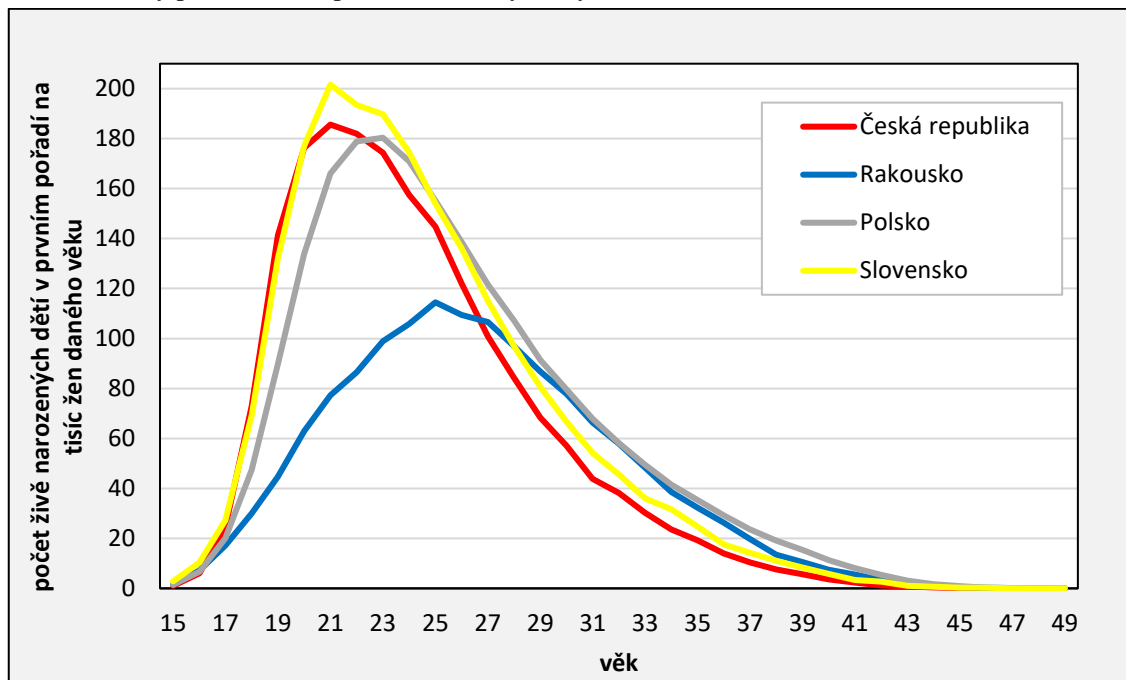
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

5.3 Vývoj měr plodnosti podle věku

Pro popis odsunu plodnosti do vyššího věku žen slouží také míry plodnosti podle věku ženy. Dokáží přesněji popsat nejenom intenzitu, ale i časování plodnosti. Předpokladem stále zůstává, že rozložení měr plodnosti podle věku bude u západoevropských zemí vykazovat rozdílný trend než u zemí postkomunistických. Aby byl graficky znázorněn odsun plodnosti žen do vyššího věku, jsou postupně do práce vloženy tři grafy (Obr. 18-20), které zobrazují postupně míry plodnosti žen podle věku v letech 1990, 2000 a také v posledním dostupném roce 2015. Data za Německo jsou v databázi Eurostat dostupná až od roku 2000.

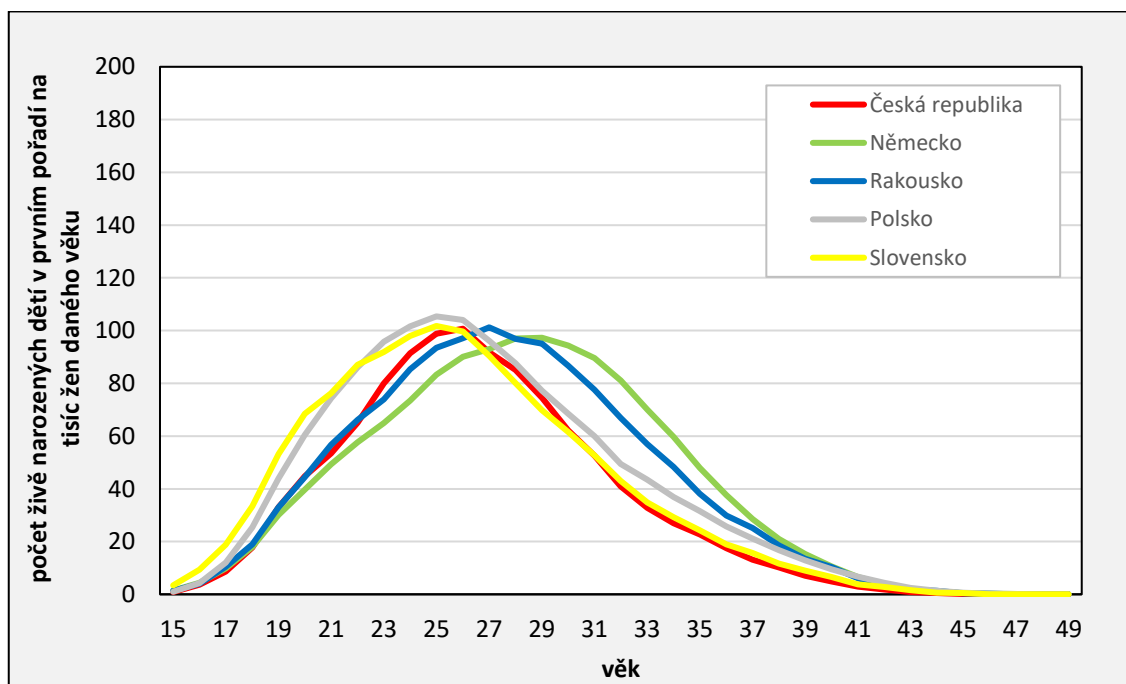
V prvním sledovaném roce, 1990, se potvrzuje výše zmiňovaný předpoklad práce o rozdílném rozložení měr plodnosti podle věku dle geopolitického uspořádání (Obr. 18). Míry plodnosti dle věku v postkomunistických zemích dosahují výrazně vyšších hodnot než v Rakousku. Vrchol těchto měr nalezneme v České republice a na Slovensku v 21 letech, v Polsku ve věku 23 let. Míry plodnosti dle věku v těchto vrcholech dosahují hodnot mezi 180-200 živě narozených dětí na tisíc žen. Odlišný vývoj sledujeme v Rakousku. Míry plodnosti dle věku zde nedosahují tak vysokých hodnot jako u předchozích zemí. Vrchol měr plodnosti dle věku se nachází ve věku 25 let (114 živě narozených dětí na tisíc žen).

Obr. 18: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných zemích, 1990

Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Obr. 19: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných zemích, 2000

Zdroj dat: Eurostat, 2016c

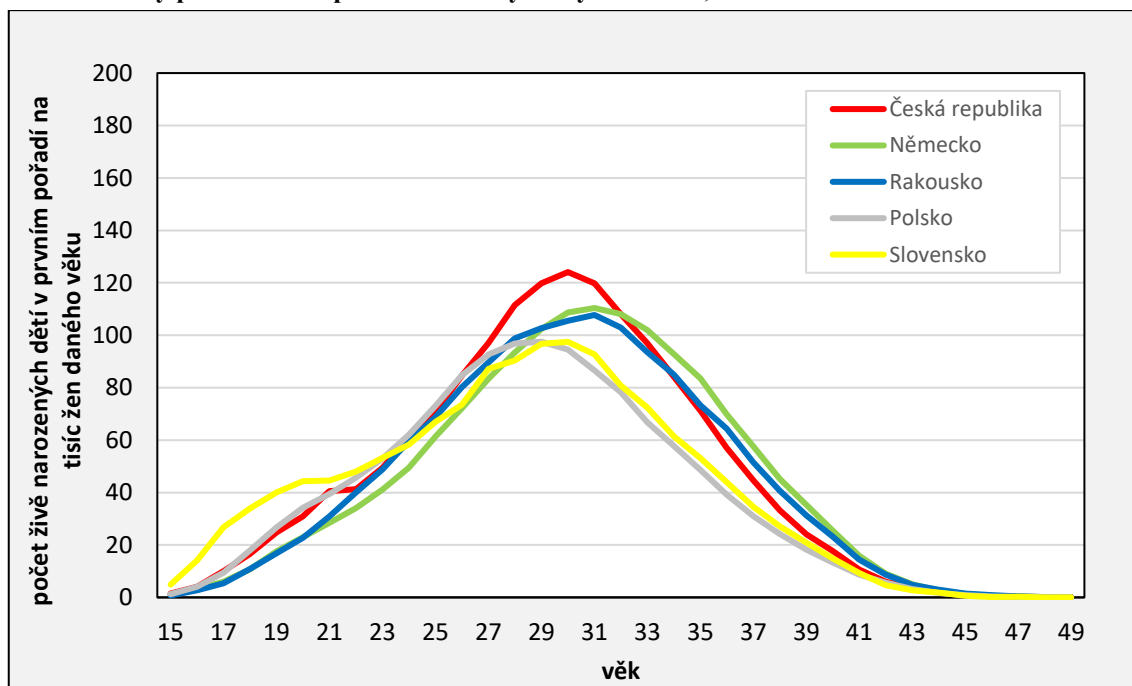
V roce 2000 sledujeme znatelný pokles měr plodnosti dle věku ve všech vybraných zemích (Obr. 19). Míry plodnosti dle věku v postkomunistických zemích dosahují v roce 2000 hodnot zaznamenaných v Rakousku v roce 1990. Vrcholy všech měr plodnosti dle věku se pohybují okolo 100 živě narozených dětí na tisíc žen. Pro toto období, po pádu komunistického režimu, je pro postkomunistické země charakteristické snížení intenzity plodnosti. Rozdíly nalezneme i ve věcích žen, ve kterých vrcholy měr plodnosti pozorujeme. U postkomunistických zemí

sledujeme vrcholy těchto měr ve věku 25–26 let, v západoevropských zemích je věk vyšší, 27–29 let. Znatelný je tak posun měr plodnosti do vyššího věku ženy, rozdíl v průběhu těchto měr mezi západní a postkomunistickou Evropou se však v čase pomalu ztrácí.

V posledním dostupném roce, 2015, nalezneme další posun měr plodnosti do vyššího věku žen (Obr. 20). Vývoj těchto měr plodnosti dle věku, vykazuje podobný průběh ve všech zemích. Můžeme tak konstatovat, že v čase míry plodnosti žen dle věku dosahují obdobných hodnot, ve všech studovaných zemích. Vrchol měr plodnosti nalezneme v roce 2015 u žen z postkomunistických zemí mezi 29–30 lety, v západoevropských zemích mezi 30–31 lety, tedy pouze o rok později. Důležité je upozornit na vývoj studovaných měr plodnosti v České republice v čase, oproti roku 2000 sledujeme posun vrcholu měr plodnosti dle věku z 100,7 na 124,1 živě narozených dětí na tisíc žen v roce 2015. Dochází tak k určité kompenzaci velmi nízkých měr plodnosti v roce 2000, kdy v České republice nalézáme jednu z nejnižších úhrnných plodností³³.

Dále je důležité si povšimnout měnícího se rozložení měr plodnosti. V roce 1990 (Obr. 18) sledujeme rychlý nárůst měr plodnosti ihned od nejnižších věků žen, kdy vysoké intenzity plodnosti je dosaženo v rozmezí několika let v nízkých věcích, a následuje rychlý pokles měr plodnosti ve vyšším věku žen. V roce 2015 (Obr. 20) je situace vývoje měr plodnosti dle věku rozdílná. Sledujeme velmi nízké hodnoty měr plodnosti v nízkém věku žen. Nárůst měr plodnosti žen nalézáme až ve vyšších věcích a pokles není tak rychlý, ale naopak pozvolný a vysoké míry plodnosti si ženy udržují i ve vyšším věku.

Obr. 20: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných zemích, 2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016c

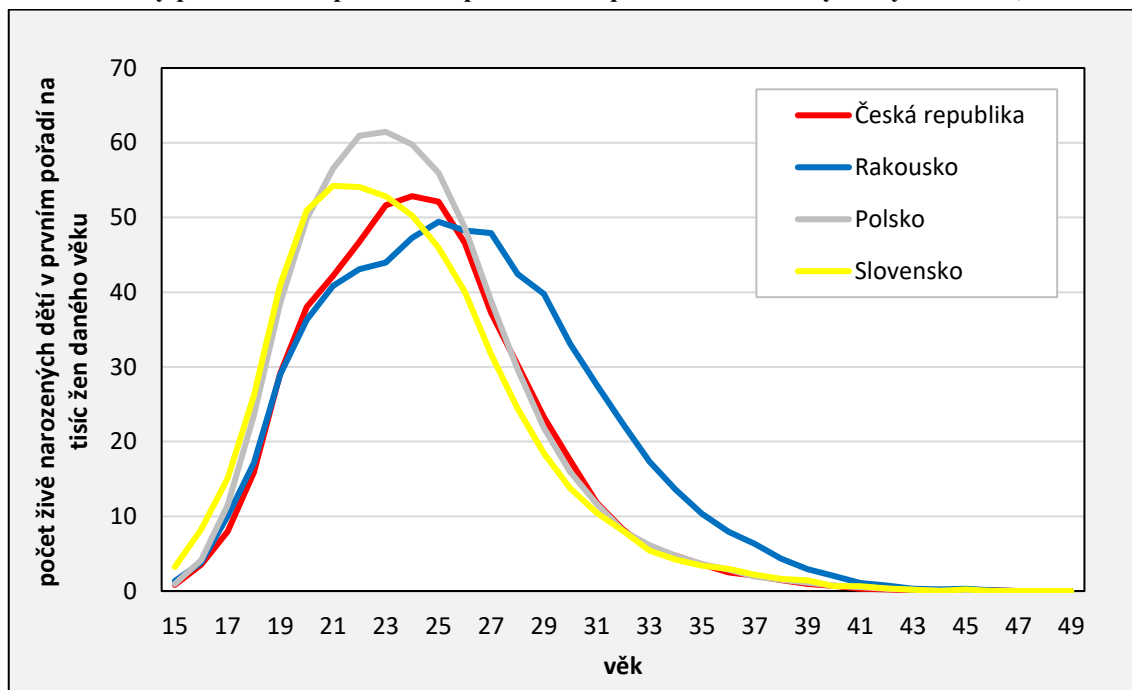
³³ Blíže jsou změny průběhu měr plodnosti v České republice zobrazeny v Příloze 4. V Příloze 7 a 8 si detailněji můžeme prohlédnout vývoj měr plodnosti těchto zemí v čase. Míry plodnosti dle věku žen z let 1990, 2000 a 2015 na Slovensku a v Polsku si lze detailněji prohlédnout v Příloze 5 a 6.

5.3.1 Vývoj měr plodnosti dle věku a pořadí

Dále jsou představeny a popsány míry plodnosti žen dle věku a pořadí narozeného dítěte. Z důvodu špatné dostupnosti dat v databázi Eurostatu jsou pro potřeby srovnání v čase vybrány pouze roky 2000 a 2015. Předpokladem opět zůstává, že míry plodnosti žen dle věku při všech uvedených pořadích narození dítěte budou vykazovat rozdílný průběh trendu u západoevropských a postkomunistických zemí.

Jak dokládají následující hodnoty měr plodnosti žen dle věku při narození prvního a druhého dítěte v roce 2000 a 2015 ve vybraných zemích (Obr. 21–24), nelze výše zmíněný předpoklad potvrdit. Na prvním grafu (Obr. 21), kde jsou zachyceny míry plodnosti žen dle věku při narození prvního dítěte, nelze žádný odlišný trend zaznamenat. Míry plodnosti žen dle věku ve všech sledovaných zemích mají rychlý nárůst hned od nejnižších věků, až k hodnotám 50–60 živě narozených dětí na tisíc žen, a do 25. roku ženy následuje propad těchto měr. Určité shodné tendence ve vývoji nalezneme u slovenských a polských žen, avšak na Slovensku míry plodnosti žen dle věku nedosahují takových hodnot jako v Polsku. Jedinou znatelnou odlišností je vývoj měr plodnosti dle věku u rakouských žen, které mají výrazněji delší interval věku, kdy nejčastěji rodí své první dítě (vrchol měr plodnosti je nejširší).

Obr. 21: Míry plodnosti žen podle věku při narození prvního dítěte ve vybraných zemích, 2000

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

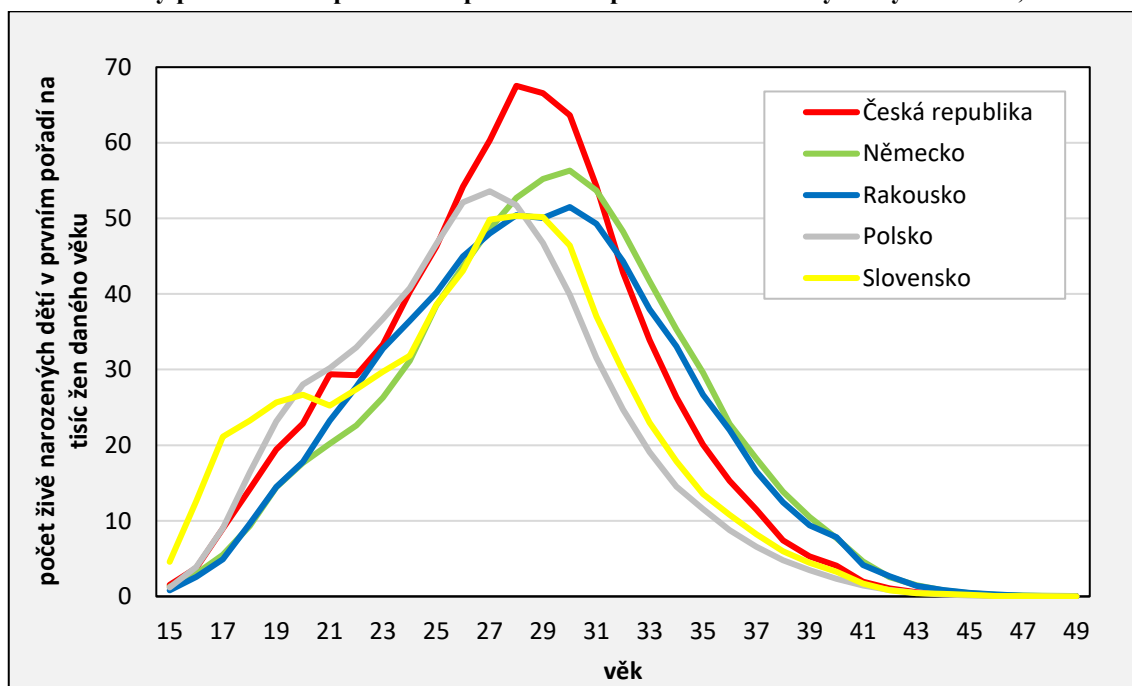
Vývoj měr plodnosti dle věku žen při narození prvního dítěte, v roce 2015, se od roku 2000 výrazně odlišuje (Obr. 22). Vrchol měr plodnosti se odsouvá do věku o přibližně 5 let vyššího než v roce 2000 a mění se i průběh těchto měr plodnosti. Pro rok 2000 je charakteristický prudký nárůst měr plodnosti při narození prvního dítěte v nižším věku žen. Naopak v roce 2015 sledujeme pozvolnější nárůst těchto měr, až do vyššího věku žen. Nutné je zmínit specifický vývoj těchto měr plodnosti v roce 2015 u slovenských žen. Nalézáme zde určitý skok ve vývoji měr plodnosti dle věku žen, kdy v nižších věcích míry prudce narůstají, následuje chvilkové zastavení a stagnace, a dále pokračuje další nárůst těchto měr. Existuje tak množství žen, které narození

prvního dítěte neodkládají. Většina žen však stále raději volí věk pro narození prvního dítěte okolo 27–30 let. Tento trend sledujeme v roce 2015 také, ale v menší míře, u měr plodnosti dle věku žen při narození prvního dítěte v České republice a Polsku.

Zmínit je ještě nutné vývoj měr plodnosti žen dle věku při narození prvního dítěte v České republice (Příloha 11). Mezi lety 2000 a 2015 nedochází pouze k odsunu měr plodnosti do vyšších věků ženy, dochází ale také k výraznému nárůstu úhrnné plodnosti při narození prvního, druhého i třetího dítě v pořadí (Tab. 2) a samozřejmě i k celkové změně úhrnné plodnosti (Obr. 10). Zároveň se vrchol měr plodnosti dle věku při narození prvního dítěte, od roku 2000 do roku 2015, posouvá z 52 na 67 živě narozených dětí na tisíc žen (Příloha 11). Toto je vyvoláno především velkým propadem intenzity plodnosti na přelomu tisíciletí³⁴.

Obr. 22: Míry plodnosti žen podle věku při narození prvního dítěte ve vybraných zemích, 2015

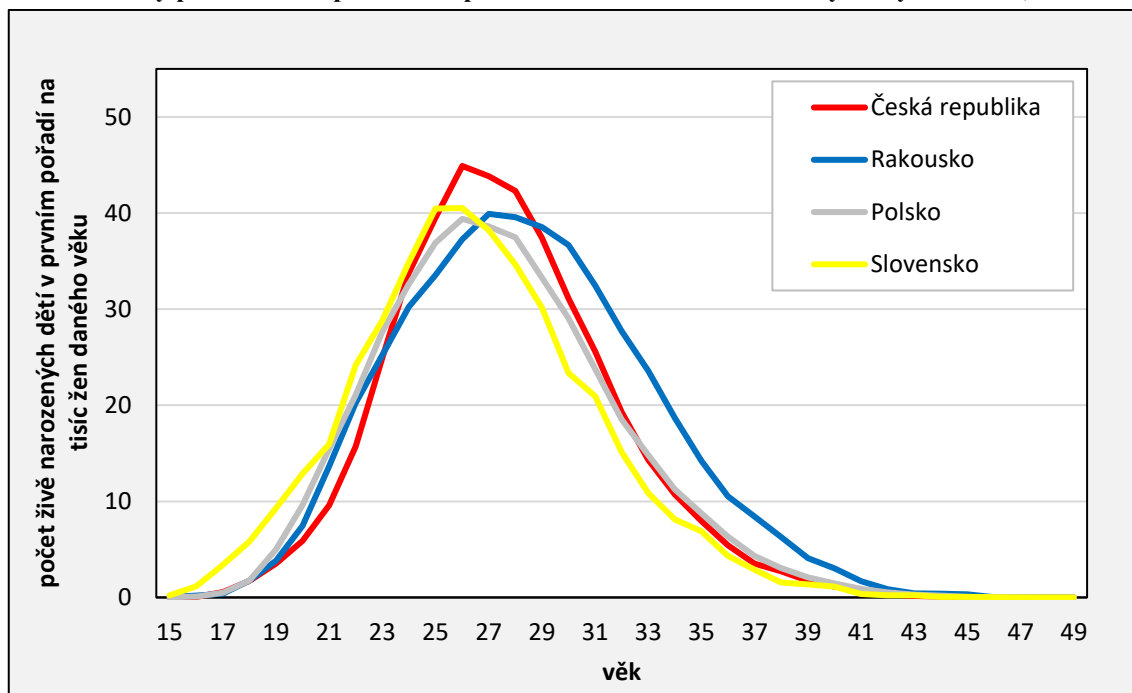
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Následující dva grafy (Obr. 23 a 24) zobrazují vývoj měr plodnosti žen dle věku při narození dítěte druhého v pořadí v letech 2000 a 2015 ve studovaných zemích. Vrcholy měr plodnosti dle věku nalezneme v roce 2000 (Obr. 23) okolo 40 živě narozených dětí na tisíc žen a nalezneme je mezi 26 a 27 lety. Vývoj těchto měr kopíruje vývoj měr plodnosti žen dle věku při narození dítěte prvního pořadí. Tu samou situaci nalézáme i v roce 2015 (Obr. 24). I v roce 2015 míry plodnosti žen dle věku při narození druhého dítěte kopírují vývoj měr plodnosti žen dle věku při narození prvního dítěte. Vrcholy měr plodnosti žen dle věku se ve všech zemích posouvají do věku o 5 let vyššího než při narození prvního dítěte a klesají na hodnoty lehce nad 40 živě narozených dětí na tisíc žen. V České republice dosahuje dokonce vrchol měr plodnosti žen dle věku 54 živě narozených dětí na tisíc žen. Míry plodnosti žen dle věku při narození dítěte

³⁴ V Příloze 14 je stejný typ grafu zobrazen i pro porovnání vývoje měr plodnosti žen dle pořadí narození pro Rakousko, i zde je vidět nárůst měr plodnosti ve vrcholných hodnotách těchto měr, nejedná se ovšem o tak výrazný nárůst jako v případě České republiky. V přílohách 12 a 13 nalezneme stejné typy grafů pro Slovensko a Polsko.

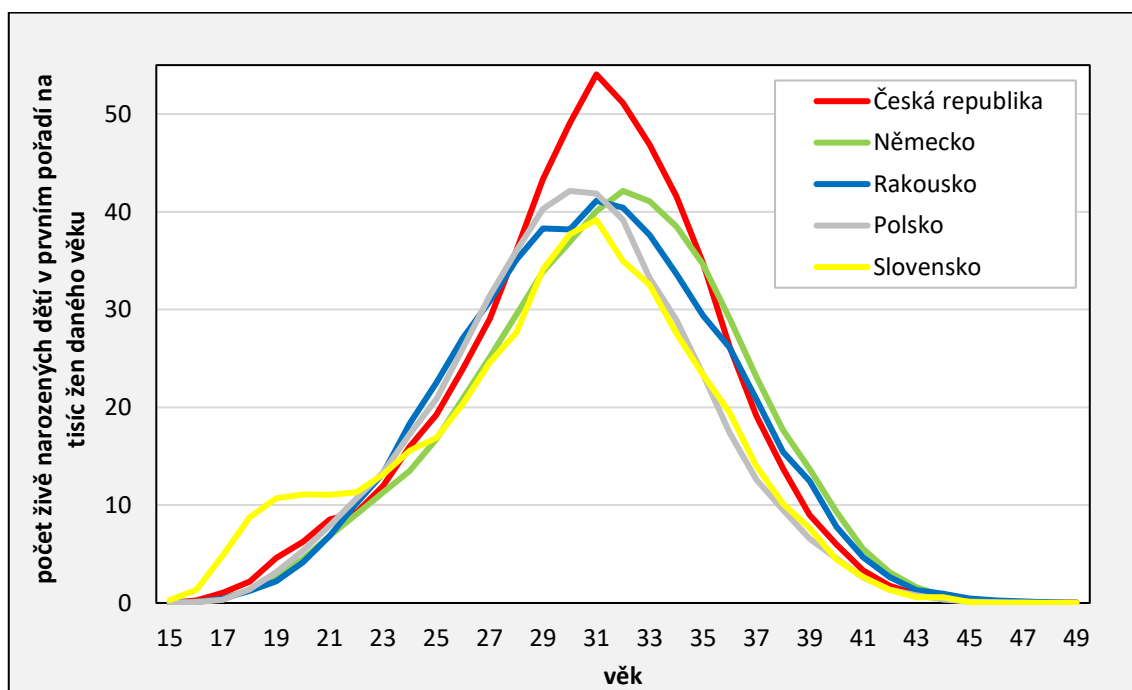
třetího v pořadí³⁵ dosahují velmi nízkých hodnot (ty nejvyšší dosahují hodnot okolo 10–14 živě narozených dětí na tisíc žen) a váha dětí narozených ve 3. a vyšším pořadí je pro celkovou úhrnnou plodnost podstatně nižší (Tab. 2). To platí pro oba dva zkoumané roky, 2000 i 2015.

Obr. 23: Míry plodnosti žen podle věku při narození druhého dítěte ve vybraných zemích, 2000

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Obr. 24: Míry plodnosti žen podle věku při narození druhého dítěte ve vybraných zemích, 2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

³⁵ Grafy popisující průběh těchto měr plodnosti jsou vloženy do přílohové části této práce (Příloha 9 a10).

5.3.2 Vývoj měr plodnosti starších žen

V úvodu podkapitoly 5.3 je prezentován vývoj měr plodnosti žen dle věku, který dokládá, že ženy plodnost odsouvají do vyššího věku. Pro tuto práci jsou stěžejní především míry plodnosti žen starších, tedy mezi 35 a 49 lety, proto je i vývoji těchto měr plodnosti věnována tato samostatná podkapitola. I zde je cílem práce poukázat na rozdílný vývoj těchto měr u postkomunistických zemí a zemí západní Evropy, resp. najít shodné rysy ve vývoji těchto měr u žen ze západní a východní Evropy.

V následujícím grafu (Obr. 25) je zobrazen vývoj měr plodnosti žen ve věkovém intervalu 35–49 let pro období 1990–2015 a dle předpokladu zde nalézáme rozdílné tendence ve vývoji u zemí západoevropských a postkomunistických. Míry plodnosti starších žen v Rakousku od roku 1990 konstantně narůstají a dosahují nejvyšších hodnot. V roce 1990 zde míry plodnosti starších žen dosahují hodnoty 8,2 a v roce 2015 21,1 živě narozených dětí na tisíc žen. Od roku 2000, kdy do grafu vstupují data za Německo, míry plodnosti starších žen v obou zemích dosahují podobných hodnot a podobného vývoje, pouze s tím rozdílem, že v Německu tyto míry plodnosti žen dosahují vyšších hodnot³⁶.

U vývoje měr plodnosti starších žen nalézáme podobný vývoj i u České republiky a Slovenska. Počáteční nízké hodnoty těchto měr v roce 1990 (okolo 5 živě narozených dětí na tisíc žen) jsou až do roku 1995 v podstatě konstantní, od tohoto roku ale dochází k výraznému nárůstu měr plodnosti starších žen. Nárůst je zastaven v České republice v roce 2010 a na Slovensku v roce 2011, celkově v těchto letech v České republice a na Slovensku úroveň plodnosti klesá, jak dokládá ukazatel úhrnné plodnosti (Obr. 10). Krátkodobý pokles měr plodnosti v tomto období je následně kompenzován dalším nárůstem měr plodnosti starších žen v následujících letech.

Zmínit je ale nutné především specifický vývoj měr plodnosti starších žen v Polsku. I přes to, že u Polska nalezneme obdobný vývoj úhrnné plodnosti jako u ostatních postkomunistických zemí (Obr. 10), vývoj měr plodnosti starších žen má výrazně odlišný průběh. Mezi lety 1990–2015 se míry plodnosti starších žen v Polsku zvyšují pouze z 10,4 na 13,1 živě narozených dětí na tisíc žen. Mezi lety 1994 a 1998 dokonce sledujeme pokles těchto měr plodnosti. Lze tak říci, že v období 1990–2015 nesledujeme u polských žen tak výrazný nárůst měr plodnosti ve starších věcích žen jako v ostatních zemích. I dle vývoje průměrného věku při porodu (Obr. 11) je v Polsku od nového tisíciletí jeden z nejnižších průměrných věků žen při narození dítěte. Celková plodnost v Polsku je tak stále více ovlivněna plodností v nízkých věcích žen.

Výše popsaný vývoj měr plodnosti starších žen (35–49 let) je do přílohové části rozložen a zobrazen v grafech po pěti letých věkových intervalech (Příloha 15–17). Můžeme konstatovat, že jednotlivé specifické míry plodnosti, zobrazené v Přílohách, vykazují stejný průběh jako celkové specifické míry plodnosti starších žen (Obr. 25).

Nejvyšších hodnot dosahují pochopitelně míry plodnosti žen ve věkovém intervalu 35–39 let (Příloha 15). Na počátku sledovaného období dosahují hodnot okolo 11–25 živě narozených dětí na tisíc žen, v roce 2015 pak už hodnot okolo 32–59 živě narozených dětí na tisíc žen.

Míry plodnosti žen ve věkové kategorii 40–44 let (Příloha 16) se v celém sledovaném období 1990–2015 pohybují na podstatně nižších hodnotách, než míry u žen ve věku 35–39 let. V roce

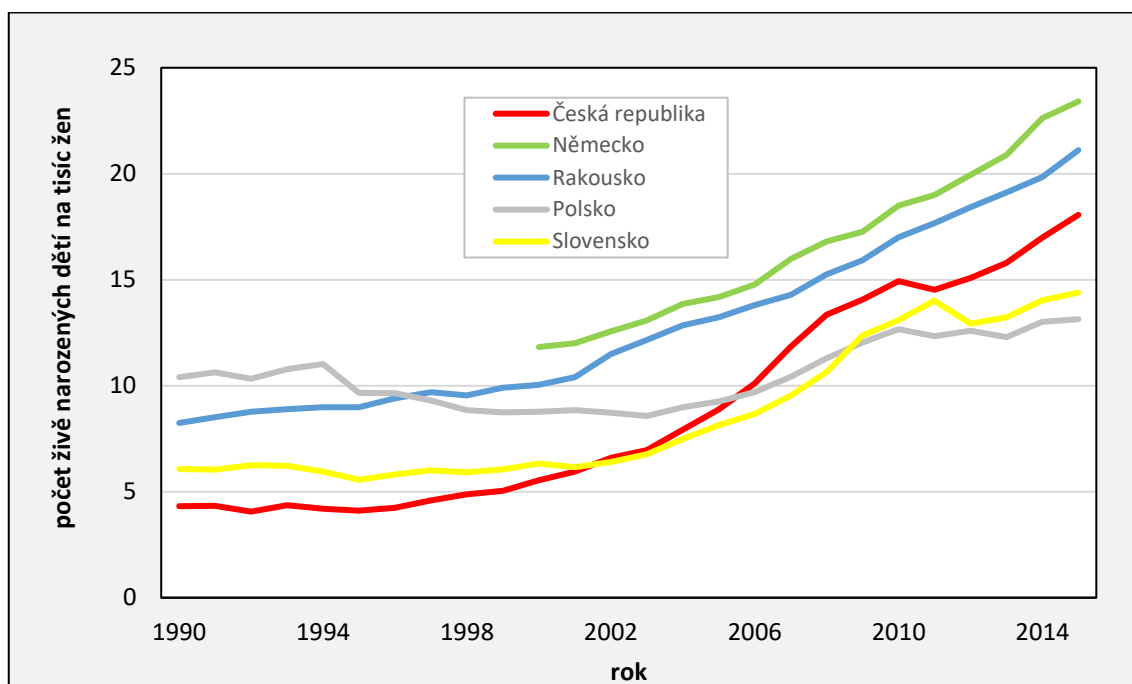
³⁶ Například v roce 2015 dosahují míry plodnosti hodnoty 23,4 živě narozených dětí na tisíc žen.

1990 dosahují hodnot 2–6 živě narozených dětí na tisíc žen a v roce 2015 pak 7–11 živě narozených dětí na tisíc žen.

V posledním věkovém intervalu žen 45–49 let (Příloha 17) již hodnoty měr plodnosti klesají velmi nízko, v roce 1990 na hodnotu okolo 0,04–0,3 živě narozených dětí na tisíc žen a v roce 2015 pak na hodnotu 0,22–0,58 živě narozených dětí na tisíc žen. Kvůli malému počtu narozených v této věkové kategorii ve vývoji těchto měr plodnosti sledujeme určité nerovnosti a kolísavost a nemůžeme tak z těchto hodnot více usuzovat.

Dle zjištěného, ženy plodnost skutečně odsouvají do pozdějšího věku, zásadní ale zůstává plodnost ve věkovém intervalu 35–39 let. Plodnost od věkového intervalu 40–44 let dramaticky klesá a míry plodnosti u žen starších 40 let nejsou pro celkovou plodnost zásadní.

Obr. 25: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 35–49 let, vybrané země, 1990–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Kapitola 6

Názory z výběrového šetření ISSP

V návaznosti na cíle a předpoklady této diplomové práce popsané v metodické části (kapitola 3), následuje poslední kapitola věnovaná názorům a postojům respondentů k otázkám týkajícím se zaměstnanosti žen, vztahů matek s dětmi a celkové harmonizaci rodiny a zaměstnání. Finálním předpokladem této práce je, že v zemích, kde nalezneme příznivěji nastavenou rodinnou politiku, a to především z pohledu harmonizace rodiny a zaměstnání, je i vyšší úroveň plodnosti starších žen. V těchto zemích pak můžeme sledovat i liberálnější názory respondentů na otázky týkající se pozdního mateřství, vyšší zaměstnanosti žen a harmonizace rodiny se zaměstnáním. Dle nastavení rodinné politiky a vyšší plodnosti starších žen v zemích západní Evropy se lze domnívat, že právě v těchto zemích nalezneme i liberálnější názory a postoje na vybrané otázky z výběrového šetření ISSP.

V následujících dvou podkapitolách je postupně představeno šest výzkumných otázek, které se kladly v rámci mezinárodního výběrového šetření ISSP v letech 1994, 2002 a 2012. Tyto otázky jsou rozděleny dle zaměření, a to na otázky týkající se vztahu matky s dítětem a zaměstnanosti žen.

Odpovědi na vybrané otázky jsou analyzovány nejdříve z pohledu časového, kdy je zmapován vývoj postojů respondentů mezi třemi vlnami ISSP v letech 1994, 2000 a 2012 (Obr. 26, 27, 29 a Tab. 9, 10). Četnosti odpovědí jsou zobrazeny procentuálně a to za obě pohlaví současně. Data jsou spojena za muže a ženy z důvodu nízkých rozdílů mezi pohlavími. Pokud u některé otázky je zjištěna vyšší rozdílnost mezi muži a ženami, je tato skutečnost dále v textu popsána. U prvních čtyř vybraných otázek je zobrazen procentuální vývoj souhlasu respondentů s danou otázkou. U posledních dvou otázek je naznačeno procentuální rozložení odpovědí na otázku v čase. Data za Slovensko jsou na ISSP dostupná až od vlny v roce 2000. Nelze tak porovnat první vybranou vlnu v roce 1994 ve všech zemích. Lze předpokládat, že názory na jednotlivé otázky se budou ve všech zemích v průběhu sledovaných let liberalizovat.

Dále je každá otázka analyzována pomocí logistické regrese. Pro regresní analýzu je vybrán dosud poslední sledovaný rok na ISSP z pohledu rodiny, a to rok 2012. Důležité je zmínit, že do regresní analýzy záměrně vstupují jen odpovědi žen. Vytvořen je logistický model, kde vysvětlovanou proměnnou jsou jednotlivé otázky a vysvětlující proměnné jsou země, věk ženy, počet dětí, úroveň dosaženého vzdělání a partnerství³⁷. Jak již bylo popsáno, liberálnější názory jsou očekávány u zemí západní Evropy, u žen starších, žijících s dítětem, v partnerství

³⁷ V práci jsou uvedeny pouze části získaných výstupů ke všem studovaným otázkám. Všechny interpretované modely vyšly na 5% hladině významnosti jako signifikantní.

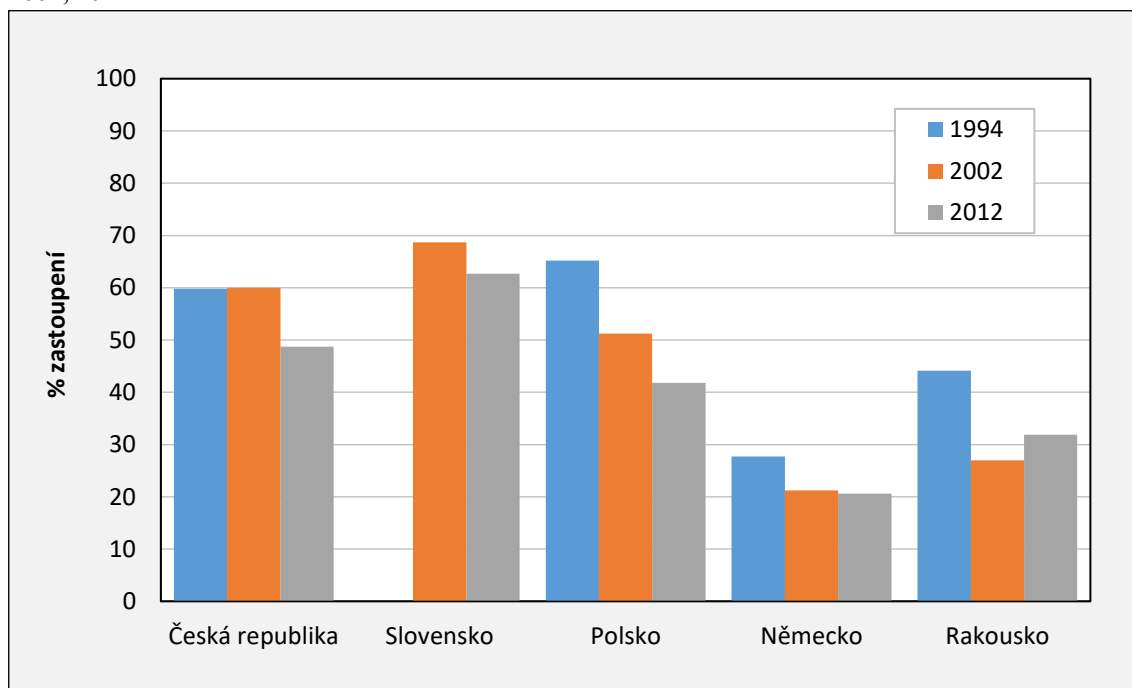
a především s vyšším dosaženým vzdělání. Signifikance testovaných hypotéz je zjišťována na 5% hladině významnosti.

6.1 Vztah matky s dítětem

Jako první jsou analyzovány dvě otázky týkající se vztahu matky a dítěte. Odklad plodnosti žen je již v předchozích kapitolách této práce zmapován a popsán. Důležitým faktorem ale zůstávají motivace žen. Důležité je zjistit, zda ženy stále o rodinu a domov stojí (ač později) a odsouvají plodnost z jiných důvodů, jako jsou například rozšířené genderově vyrovnané možnosti zaměstnání a seberealizace. To zjišťuje první sledovaná otázka, která se ptá na skutečné touhy žen, zda to, co vážně chtějí je domov a děti.

Následující graf (Obr. 26) zobrazuje procentuální vývoj souhlasných odpovědí na tuto otázku během všech třech vln výběrového šetření ISSP. Zřetelně se ukazuje, že v průběhu let od roku 1994³⁸ do roku 2012 došlo ve všech sledovaných zemích k poklesu podílu souhlasných odpovědí respondentů³⁹.

Obr. 26: Vývoj souhlasu s otázkou: “To, co ženy vážně chtějí je domov a děti“, vybrané země, 1994, 2002, 2012

Zdroj dat: ISSP, 1994, 2002, 2012

I přes stejný trend poklesu souhlasných odpovědí, nalézáme mezi zeměmi západní Evropy a zeměmi postkomunistickými určitou heterogenitu v odpovědích. V zemích bývalého komunistického bloku převládá u respondentů spíše souhlas s tímto výrokem, až v poslední sledované vlně v roce 2012 klesá podíl souhlasících respondentů v České republice a Polsku pod 50 %, v České republice na 48,7 % a v Polsku na 41,8 %. Odpovědi německých a rakouských

³⁸ Od roku 2002 na Slovensku.

³⁹ Ojedinelý je pouze případ odpovědí rakouských respondentů, kde mezi vlnou 2002 a 2012 došlo k nárůstu souhlasných odpovědí.

respondentů vykazují zcela odlišnou tendenci, převládající nesouhlas, ve všech třech vlnách ISSP. Ukazuje se tak, že častěji nesouhlasí s otázkou respondenti ze zemí západní Evropy. Zde respondenti volí možnost, že žena od života spíše chce něco jiného než domov a děti. Rovnost mužů a žen je v západní Evropě na velmi vysoké úrovni, ženám se nabízejí široké možnosti ve výběru studia, zaměstnání, cestování a další vlastní seberealizace. I z tohoto důvodu může být u respondentů častěji volen nesouhlas s touto otázkou.

Dále je pro tuto otázku modelovaná pravděpodobnost souhlasu s daným výrokem. V celém modelu vychází jako statisticky významné proměnné země, dítě, vzdělání a partnerství. U jediné proměnné věk není shledána statistická významnost v souhlasu na danou otázku. Vysokých hodnot dosahuje poměr šancí mezi Českou republikou a Slovenskem. Slovenské ženy mají 2,2krát vyšší šanci souhlasné odpovědi než ženy v České republice. U ostatních sledovaných zemí je situace odlišná, u nich poměr šancí oproti České republice dosahuje hodnot nižších. Nejnižší souhlas oproti České republice projevují respondentky v Německu (poměr šancí 0,2 ku 1). Co se týká proměnné dítě, můžeme konstatovat, že u žen, které žijí bez dítěte, je míra souhlasu vyšší než u žen s alespoň jedním dítětem. Tento výsledek je obzvláště zajímavý. Pokud žena žije ve společné domácnosti s dítětem, méně souhlasí s tím, že to, co ženy opravdu chtějí je domov a děti. Zdá se, že pokud žena již dítě má, může začít toužit po dalších dosažitelných životních metách, které se netýkají pouze rodinného života. Další kategorií je vzdělání, u této proměnné sledujeme, že vyšší úroveň vzdělání vede ke snižování souhlasných odpovědí na tuto otázku. Ženy vysokoškolsky vzdělané tak zřejmě mají i jiné plány v životě než pouze rodinu a děti, můžou dávat přednost například zaměstnání.

Tab. 4: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „To, co žena chce je domov a děti“, výběrové šetření, vybrané země, 2012

Nezávisle proměnné	Poměr šancí	Signifikance	95% interval spolehlivosti		
			spodní mez	horní mez	
Země	Rakousko	0,393	<,0001	0,322	0,48
	Německo	0,178	<,0001	0,147	0,216
	Polsko	0,441	<,0001	0,356	0,546
	Slovensko	2,185	<,0001	1,757	2,717
	Česká republika "REF"	1	-	-	-
Věková kategorie	-34 "REF"	1	-	-	-
	35+	1,028	0,7098	0,888	1,191
Počet dětí	0 "REF"	1	-	-	-
	1 a více	0,83	0,0193	0,71	0,97
Vzdělání	nižší "REF"	1	-	-	-
	střední	0,237	<,0001	0,155	0,364
	vyšší	0,106	<,0001	0,068	0,166
Partner	ano	0,86	0,0375	0,746	0,991
	ne "REF"	1	-	-	-

Poznámka: Modelovaná pravděpodobnost je souhlas s daným výrokem.

Zdroj dat: ISSP, 2012, vlastní analýza

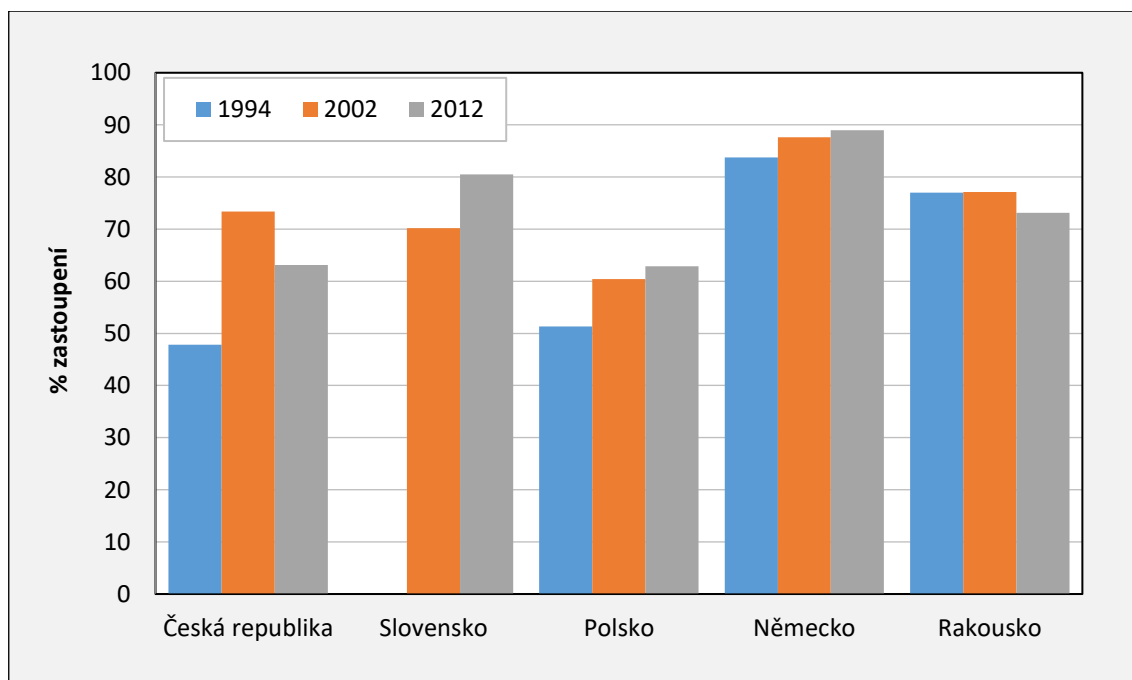
Druhá vybraná otázka se ptá, zda pracující matka může mít stejně vřelý vztah s dítětem jako nepracující matka. Následující Obrázek 27 zobrazuje, jak se ve třech vlnách ISSP vyvíjí

procentuální souhlas respondentů s touto otázkou. Lze očekávat, že nejvyšší míru souhlasu nalezneme v zemích, kde je na jednu stranu vysoká zaměstnanost žen (Obr. 28) a zároveň existuje mnoho nástrojů pro skloubení rodinného a pracovního života. Vysoké procento souhlasících respondentů lze tedy očekávat v zemích západoevropských.

Během třech vln výběrového šetření ISSP, se podíl souhlasných odpovědí na otázku, zda může mít pracující matka stejně vřelý vztah s dítětem jako nepracující matka, v západní Evropě nijak dramaticky nevyvíjel (Obr. 27). V Německu s tímto výrokem souhlasí ve všech třech vlnách 80–90 % respondentů, v Rakousku o něco méně, 70–80 % respondentů. U polských a českých respondentů nalézáme ve všech třech vlnách ISSP výrazně nižší podíl souhlasných odpovědí s uvedenou otázkou, okolo 50–60 %. Vše dosud uvedené by potvrdzovalo původní předpoklad, že vyšší podíl souhlasů u respondentů nalezneme v západní Evropě. V roce 2002 se však šetření ISSP poprvé zúčastňují i respondenti ze Slovenska. Podíly souhlasů u slovenských respondentů v roce 2002 a 2012 nalézáme na pomezí mezi zeměmi západní a východní Evropy.

Častěji souhlas s touto otázkou převládá u žen, v průměru se poměr souhlasů u mužů a žen liší o 9,6 %, a to nejčastěji u respondentů z Rakouska a České republiky. Rozdíly zde činí více než 20%.

Obr. 27: Vývoj souhlasu s otázkou: „Pracující matka může mít stejně vřelý vztah s dítětem jako nepracující matka“, vybrané země, 1994, 2002, 2012

Zdroj dat: ISSP, 1994, 2002, 2012

Modelována je opět pravděpodobnost souhlasu s danou otázkou. V celém modelu vychází jako statisticky významné proměnné země, počet dětí v domácnosti a stupeň vzdělání. Jako statisticky nevýznamné naopak proměnné věk a zda ženy mají partnera.

Na Slovensku, v Německu a Rakousku sledujeme statistickou významnost v rozdílu souhlasu na vybranou otázku vůči České republice. Oproti České republice tedy tyto země projevují vyšší souhlas s otázkou. Nejvíce se s výrokem ztotožňují v Německu, a to dokonce třikrát častěji než

v referenční zemi, dále pak na Slovensku (1,8krát častěji než v ČR) a následně v Rakousku (1,3krát častěji než v ČR). Můžeme tedy u těchto zemí sledovat určitý liberálnější postoj k otázce.

Statisticky významně se se svými názory na danou otázku liší názor žen, které žijí v domácnosti s dítětem a bez něj. Oproti referenční kategorii, kdy žena nežije s dítětem, tento názor 1,3krát častěji sdílí ženy žijící s alespoň jedním dítětem. To však je předpokladatelné, pokud žena žije s dítětem, věří tomu, že zaměstnanost nemůže ohrozit její vztah s dítětem. Další kategorií je vzdělání, u této proměnné můžeme konstatovat, že s rostoucí úrovní vzdělání míra souhlasu s otázkou stoupá. Čím vyššího vzdělání respondentka dosáhla, tím častěji souhlasí s tím, že i zaměstnaná matka může mít stejně vřelý vztah s dítětem jako nezaměstnaná.

Tab. 5: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „Pracující matka může mít stejně vřelý vztah s dítětem jako nepracující matka“, výběrové šetření, vybrané země, 2012

Nezávisle proměnné		Poměr šancí	Signifikance	95% interval spolehlivosti	
				spodní mez	horní mez
Země	Česká republika "REF"	1	-	-	-
	Rakousko	1,93	0,0042	1,110	1,747
	Německo	3,415	<.0001	2,676	4,359
	Polsko	0,974	0,8263	0,772	1,230
	Slovensko	1,834	<.0001	1,438	2,341
Věková kategorie	-34 "REF"	1	-	-	-
	35+	0,958	0,6252	0,806	1,139
Počet dětí	0 "REF"	1	-	-	-
	1 a více	1,269	0,0124	1,053	1,530
Vzdělání	nižší "REF"	1	-	-	-
	střední	1,772	0,0039	1,201	2,613
	vyšší	2,467	<.0001	1,616	3,765
Partner	ne "REF"	1	-	-	-
	ano	1,074	0,3922	0,912	1,265

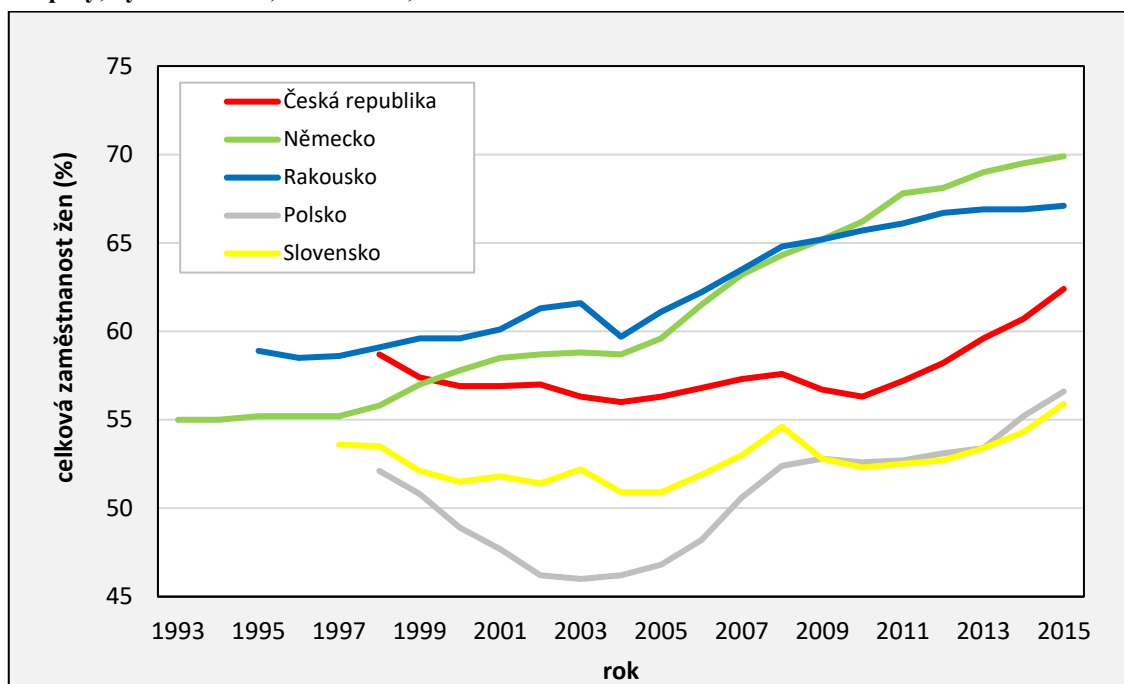
Poznámka: Modelovaná pravděpodobnost je souhlas s daným výrokiem.

Zdroj dat: ISSP, 2012, vlastní analýza

6.2 Zaměstnanost žen

Jako druhý blok otázek jsou do práce vloženy otázky týkající se zaměstnanosti žen s malým dítětem. Před samotnou analýzou je dobré utvořit si určité podvědomí o zaměstnanosti žen ve vybraných evropských zemích. Z databáze Eurostat jsou získány poměry zaměstnaných žen k celkovému počtu všech žen mezi lety 1993–2015 a jsou zobrazeny na Obrázku 28. Dle tohoto grafu můžeme sledovat opět určitou blízkost zemí dle geopolitického rozložení. U Polska a Slovenska je zaměstnanost žen nejnižší mezi sledovanými zeměmi, naopak v Německu a Rakousku je zaměstnanost žen mezi ostatními vybranými zeměmi nejvyšší. Lze tak očekávat, že v zemích, kde je zaměstnanost žen vyšší, budou mít ženy i liberálnější názory týkající se skloubení rodiny a zaměstnání.

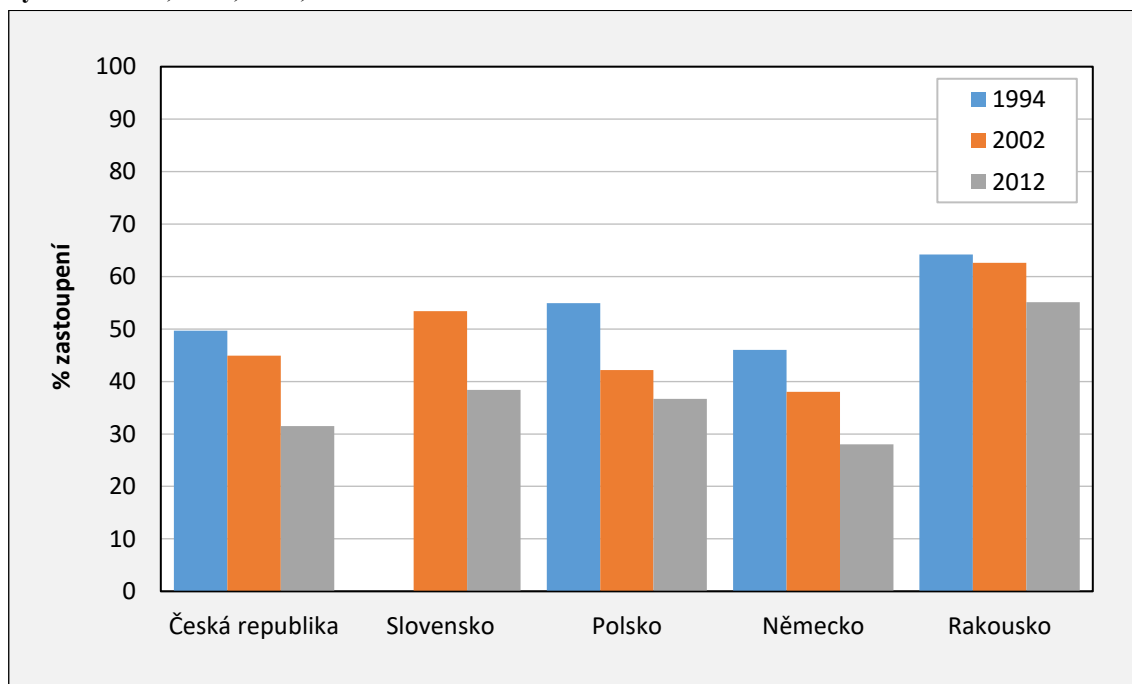
Obr. 28: Celková zaměstnanost žen ve věku 15 až 64 let z celkového počtu žijících žen z dané věkové skupiny, vybrané země, 1993–2015, v %

Zdroj dat: Eurostat, 2016a

První otázka, vybraná pro tuto kapitolu, zjišťuje, zda si respondenti myslí, že rodinný život trpí, pokud má žena plný úvazek. Vývoj souhlasu s touto otázkou v letech 1994, 2002 a 2012 u respondentů ve vybraných zemích je zobrazen na Obrázku 29.

Obr. 29: Vývoj souhlasu s otázkou: „Rodinný život trpí, když je žena zaměstnaná na plný úvazek“, vybrané země, 1994, 2002, 2012

Zdroj dat: ISSP, 1994, 2002, 2012

Trend ve vývoji odpovědí respondentů mezi jednotlivými lety je jasně viditelný, souhlas s otázkou se u respondentů s každou vlnou snižuje. Situace se během let změnila, ještě v roce 1994 převládá u respondentů ze všech vybraných zemí souhlas s otázkou. V roce 2012 převládá u všech respondentů ve všech vybraných zemích (kromě Rakouska) naopak nesouhlas s danou otázkou.

Nejmenší souhlas se dal očekávat u respondentek v západní Evropě. To se i z části potvrdilo. U německých respondentek ve všech třech vlnách ISSP sledujeme nejmenší souhlas s touto otázkou. Naopak překvapivě u rakouských respondentek je podíl souhlasu s otázkou, zda rodinný život trpí, pokud má žena plný úvazek, ve všech třech sledovaných zemích, nejvyšší. Mezi odpověďmi respondentů z České republiky, Slovenska a Polska nenalzáme žádný zásadní výkyv. V roce 1994 dosahuje podíl souhlasících respondentů v těchto třech zemích okolo 50 %, v roce 2002 mezi 40–50 % a v roce 2012 mezi 30–40 %.

Dále je pro tuto otázku modelována pravděpodobnost souhlasu s daným výrokiem. V tomto modelu jako statisticky významné proměnné vychází proměnné země, věk a vzdělání. Statistickou nevýznamnost v souhlasu na tuto otázku zaznamenáváme u proměnné děti a partnerství.

Tab. 6: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „Rodinný život trpí, když má žena plný úvazek“, výběrové šetření, vybrané země, 2012

Nezávisle proměnné		Poměr šancí	Signifikance	95% interval spolehlivosti	
				spodní mez	horní mez
Země	Česká republika "REF"	1	-	-	-
	Rakousko	2,08	<,0001	1,705	2,537
	Německo	0,758	0,0026	0,633	0,908
	Polsko	0,817	0,061	0,661	1,009
	Slovensko	1,384	0,0013	1,135	1,689
Věková kategorie	-34 "REF"	1	-	-	-
	35+	1,231	0,004	1,069	1,418
Počet dětí	0 "REF"	1	-	-	-
	1 a více	0,93	0,3356	0,801	1,079
Vzdělání	nižší "REF"	1	-	-	-
	střední	0,435	<,0001	0,298	0,634
	vyšší	0,266	<,0001	0,178	0,396
Partner	ne "REF"	1	-	-	-
	ano	1,033	0,6377	0,902	1,183

Poznámka: Modelovaná pravděpodobnost je souhlas s daným výrokiem.

Zdroj dat: ISSP, 2012, vlastní analýza

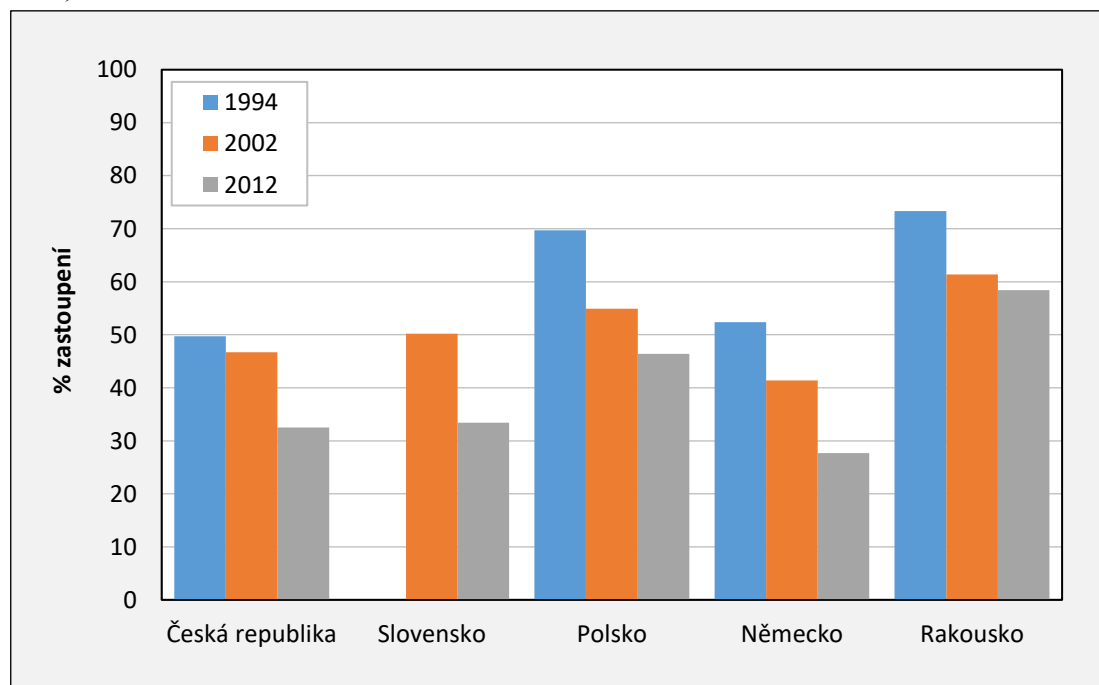
Dle tohoto modelu se ukazuje, že rakouské a slovenské ženy mají vyšší šanci souhlasné odpovědi s výrokiem než ženy v České republice. Na Slovensku s výrokiem souhlasí 1,3krát častěji, v Rakousku dokonce dvakrát častěji než v České republice. Naopak méně než v České republice volí ženy odpověď *souhlasím* v Německu. Statistickou nevýznamnost rozdílu v souhlasu evidujeme mezi ženami Polska a České republiky. Do modelu nám jako statisticky významná proměnná vstupuje i proměnná věk. Ukazuje se, že vyšší šanci souhlasné odpovědi mají ženy starší, tedy nad 35 let. Zdá se tedy, že se u žen starších projevuje určitý tradicionalismus

ohledně skloubení rodiny a zaměstnání. Je nutno ale dodat, že do analýzy nevstupují pouze ženy ve fertlním věku, které by možnou harmonizaci rodiny a zaměstnání musely řešit. Respondentky mohou být i ženy starší, u kterých mohou převládat tradičnější názory na rodinu. Stejně jako v předchozích otázkách se opět ukazuje liberálnější názor vysokoškolsky vzdělaných žen na danou otázku. S rostoucí úrovní vzdělání se u žen snižuje šance souhlasné odpovědi. Ženy si tedy s rostoucím vzděláním méně často myslí, že by rodinný život zaměstnané matky trpěl.

Dalším předmětem analýzy je otázka, zda předškolní dítě pracující matky trpí. Jak uvádí Nešporová (2007) ve svém textu *Měníci se rodičovství v kontextu podmínek na trhu práce*, značná část společnosti je stále přesvědčena o tom, že předškolní dítě zaměstnané matky strádá. Můžeme tedy očekávat, že i takový názor zaujmou respondenti z vybraných zemí a tento názor bude převládat. Liberálnější názory jsou opět očekávány u zemí západní Evropy.

Na Obrázku 30 je zobrazen vývoj souhlasu s touto otázkou ve vybraných zemích v letech 1994, 2002 a 2012. V roce 1994 a 2002 ještě u respondentů ve všech zemích převládá souhlas s touto otázkou. V poslední sledované vlně, v roce 2012, již s výrokem spíše nesouhlasí respondenti v České republice, Slovensku a Německu. Trend je ale ve všech sledovaných zemích klesající. Nejvyšší podíl souhlasících respondentů je ve všech třech vlnách opět zaznamenán v Rakousku, nejnižší, stejně jako u předchozí otázky, v Německu. Relativně vyššího souhlasu dosahuje otázka u respondentů v Polsku, a to především v první vlně v roce 1994, okolo 70 % souhlasících respondentů. O něco vyšších hodnot v podílu souhlasících respondentů dosahuje Polsko před Českou republikou a Slovenskem i v dalších vlnách (2002 a 2012).

Obr. 30: Vývoj souhlasu s otázkou: „Předškolní děti pracujících matek trpí“, vybrané země, 1994, 2002, 2012

Zdroj dat: ISSP, 1994, 2002, 2012

Dále je modelována pravděpodobnost souhlasu s daným výrokem, zde vyšly jako statisticky významné proměnné země, dítě a vzdělání (statisticky nevýznamné naopak věk a partnerství). V Polsku, Německu a Rakousku sledujeme statistickou významnost v rozdílu souhlasu

na vybranou otázku vůči České republice. Nejvyšších hodnot dosahuje poměr šancí mezi Rakouskem a Českou republikou. Ženy v Rakousku mají 2,5krát vyšší šanci souhlasné odpovědi než ženy v České republice. I ženy v Polsku dosahují vyšší šance souhlasné odpovědi, než ženy v České republice (1,2krát vyšší šance). Méně než v České republice se s výrokem ztotožňují v Německu. Pokud žena žije ve společné domácnosti s dítětem, klesá i její šance souhlasné odpovědi. Ženy s dítětem se tak s tímto výrokem tolik neztotožňují. To je ale vcelku logické. Ženy, pokud mají dítě, příliš často nepřiznávají, že by jejich dítě strádalo. Z pohledu vzdělání, z tohoto logického modelu plyne, že u žen s rostoucí úrovní vzdělání klesá míra souhlasu na tuto otázku. Čím vyššího vzdělání respondentka dosáhla, tím méně souhlasila s tím, že by předškolní dítě pracující matky trpělo.

Tab. 7: Model logistické regrese pro souhlas s otázkou: „Předškolní dítě pracující matky trpí“, výběrové šetření, vybrané země, 2012

Nezávisle proměnné		Poměr šancí	Signifikance	95% interval spolehlivosti	
				spodní mez	horní mez
Země	Česká republika "REF"	1	-	-	-
	Rakousko	2,508	<,0001	2,049	3,07
	Německo	0,695	<,0001	0,579	0,834
	Polsko	1,249	0,0381	1,012	1,54
	Slovensko	1,137	0,2096	0,93	1,39
Věková kategorie	-34 "REF"	1	-	-	-
	35+	1,081	0,2826	0,938	1,247
Počet dětí	0 "REF"	1	-	-	-
	1 a více	0,839	0,0224	0,722	0,976
Vzdělání	nižší "REF"	1	-	-	-
	střední	0,442	<,0001	0,3	0,652
	vyšší	0,266	<,0001	0,177	0,401
Partner	ne "REF"	1	-	-	-
	ano	0,924	0,2558	0,805	1,059

Poznámka: Modelovaná pravděpodobnost je souhlas s daným výrokem.

Zdroj dat: ISSP, 2012, vlastní analýza

V návaznosti na předchozí otázku, je respondentkám pokládána i otázka další. Ta se ptá, zda si respondenti myslí, že by měla žena pracovat, pokud má dítě v předškolním věku a pokud ano, jaký úvazek by měla zvolit. Poměr zastoupení relativních četností pro jednotlivé odpovědi v jednotlivých vlnách ISSP ve všech vybraných zemích zobrazuje Tabulka 8.

V prvním zkoumaném roce, 1994, je v 59 % ve všech zemích nejčastější odpověď, že má matka zůstat doma s dítětem. Nejvíce se s touto odpovědí ztotožňují respondenti v Polsku (75 % respondentů vybírá tuto možnost) a v Rakousku (zde se pro možnost *zůstat doma* vyjadřuje 60 % respondentů). Že žena s předškolním dítětem nemá zůstat doma, ale pracovat na částečný úvazek si v roce 1994 jako v jediné zkoumané zemi myslí respondenti v Německu, tam tento názor vyjadřuje 47 % respondentů. Plný úvazek v této vlně ISSP volí v průměru ve všech zemích pouze 7 % respondentů. Nejméně se s výrokem ztotožňují respondenti v Rakousku, a to pouze necelá 3 % respondentů.

V dalším roce, 2002, stále v průměru 45 % respondentů z vybraných zemích preferuje pro ženy s předškolními dětmi variantu odpovědi zůstat doma. Častěji jsou volené odpovědi-práce na částečný úvazek (42 % všech respondentů) a plný úvazek (12 % respondentů). V Rakousku, Polsku a na Slovensku stále odpověď zůstat doma u respondentů převládá. Naopak Němci a čeští respondenti již volí jako nejčastější odpověď práci na částečný úvazek.

Odpovědi respondentů v roce 2012 jsou zlomové. Nejčastěji je volená odpověď práce na částečný úvazek (44 %). Tento názor nepřevládá pouze u respondentů v Rakousku a Polsku, zde si stále nejvíce myslí, že má matka s předškolním dítětem zůstat doma. V Polsku si to myslí 59 % a v Rakousku 52 % respondentů. V ostatních zemích dochází odklonu od názoru, že by žena měla zůstat doma, v této vlně tuto variantu volí pouze 40 % všech respondentů. To zobrazuje i Obrázek 28, po roce 2010 dochází ve všech sledovaných evropských zemích k výraznému nárůstu podílu zaměstnaných žen.

Tab. 8: Procentuální zastoupení odpovědi na otázku „Měla by žena pracovat, když má dítě v předškolním věku? Popř. na jaký úvazek?“ Vybrané země, 1994, 2002, 2012

		Česká republika	Slovensko	Polsko	Německo	Rakousko
1994	Plný úvazek	6,7	-	10,9	8,1	2,8
	Částečný úvazek	39,4	-	13,5	47,4	36,7
	Zůstat doma	53,9	-	75,6	44,6	60,5
2002	Plný úvazek	13,8	11,5	19,6	10,3	4,1
	Částečný úvazek	49,5	35,3	23	56,4	47
	Zůstat doma	36,7	53,2	57,4	33,4	48,8
2012	Plný úvazek	15,6	21,5	13,2	18,9	2
	Částečný úvazek	44,4	41,8	27,8	64,6	45,2
	Zůstat doma	40	36,5	59	16,5	52,8

Zdroj dat: ISSP, 1994, 2002, 2012

Poznámka: Položky označené “-“ nejsou dostupné

Dále je k otázce modelována pravděpodobnost zvolení odpovědi plného úvazku. Jako statisticky významné vychází proměnné země a vzdělání. Ženy na Slovensku (1,2krát) a v Německu (1,4krát) mají vyšší šanci odpovědi plný úvazek než ženy v České republice. Naopak v porovnání s Českou republikou je u žen z Rakouska (0,5krát) a Polska (0,7krát) nižší šance odpovědi plný úvazek.

Vysokých hodnot poměru šancí, nalzáme u proměnné vzdělání. Oproti referenční kategorii, základnímu vzdělání, mají ženy se středním vzděláním 4,2krát vyšší šanci a ženy s vyšším vzděláním dokonce 7,3krát vyšší šanci zvolení odpovědi plný úvazek. Tedy, čím vyšší úroveň vzdělání žena dosáhla, tím více si myslí, že žena s dítětem předškolního věku má pracovat na plný úvazek.

Tab. 9: Model logistické regrese pro zvolení plného úvazku na otázku: „Měla by žena pracovat, když má dítě v předškolním věku? Popř. na jaký úvazek?“, výběrové šetření, vybrané země, 2012

Nezávisle proměnné		Poměr šancí	Signifikance	95% interval spolehlivosti	
				spodní mez	horní mez
Země	Česká republika "REF"	1	-	-	-
	Rakousko	0,455	<,0001	0,369	0,561
	Německo	1,442	0,0002	1,191	1,746
	Polsko	0,677	0,0005	0,544	0,843
	Slovensko	1,233	0,0489	1,001	1,518
Věková kategorie	-34 "REF"	1	-	-	-
	35+	0,965	0,6364	0,832	1,119
Počet dětí	0 "REF"	1	-	-	-
	1 a více	1,061	0,4549	0,908	1,241
Vzdělání	nižší "REF"	1	-	-	-
	střední	4,231	<,0001	2,694	6,646
	vyšší	7,297	<,0001	4,552	11,698
Partner	ne "REF"	1	-	-	-
	ano	1,056	0,4484	0,917	1,218

Poznámka: Modelovaná pravděpodobnost je zvolení plného úvazku.

Zdroj dat: ISSP, 2012, vlastní analýza

Poslední sledovanou otázkou týkající se názorů na zaměstnanost žen je předkládána otázka, zda by měla žena pracovat, pokud má malé dítě ve škole, popřípadě jaký úvazek by měla zvolit (Tab. 10). Rozdíl mezi předchozí otázkou je v absenci přesné definice dítěte. V předchozí otázce je dítě definované jasně jako předškolní, v této otázce je dítě označeno pouze jako malé dítě ve škole, není tak přímo definováno věkem a u respondentů mohlo docházet k rozdílnému chápání této otázky.

Oproti minulé otázce zaměřené na předškolní dítě, se názory respondentů na zaměstnanost žen s malým dítětem ve škole liberalizují. V roce 1994 si 55 % respondentů ze všech vybraných zemí myslí, že by žena měla pracovat na částečný úvazek a 19 % respondentů, že by měla pracovat na plný úvazek. Že by měla zůstat doma, si pak myslelo 24 % respondentů.

Polští respondenti, kteří v předchozí otázce nejčastěji volili, že žena by měla s předškolním dítětem zůstat doma, ve svém názoru navazují i v otázce další. V roce 1994 má dle 40 % polských respondentů matka zůstat doma nejenom s předškolním dítětem, ale i s dítětem v nízkém školním věku. V ostatních vybraných zemích převládá nadpoloviční souhlas s částečným úvazkem.

V roce 2002 si 52 % respondentů ze všech zemí myslí, že žena má pracovat na částečný úvazek a 27 % respondentů, že má pracovat na plný úvazek. Že má žena zůstat doma, si pak myslí pouhých 20 % respondentů. Polsko opět mezi ostatními zeměmi vyčnívá. V tomto roce ale z opačného hlediska. Polští respondenti jako jediní volí jako nejčastější odpověď, že by žena měla pracovat na plný úvazek. Jedná se tedy o zcela odlišnou odpověď než v roce 1994. V ostatních zemích je opět jako nejčastější možnost volená práce na částečný úvazek, a je volena u více respondentů než v minulé vlně.

V zatím poslední vlně v roce 2012 se stále více respondentů přiklání k možnosti práce na plný úvazek, přesněji 42 %. Nejčastější odpovědí je sice stále částečný úvazek (46 %), ale je znát,

že se respondenti odklání od odpovědi, že žena má zůstat doma (tuto možnost volí pouze 10 % respondentů). Polští respondenti, stejně jako v minulé vlně ISSP nejčastěji volí odpověď, že má žena pracovat na plný úvazek, tento názor vyjadřuje 54 % respondentů. Stejnou odpověď vybírají i slovenští respondenti, těch tuto odpověď vybírá dokonce ještě o 4 % více. Respondenti z ostatních zemí zůstávají více přiklonění k částečnému úvazku.

Tab. 10: Procentuální zastoupení odpovědí na otázku: „Měla by žena pracovat, když má malé dítě ve škole? Popř. na jaký úvazek?“ Vybrané země, 1994, 2002, 2012

		Česká republika	Slovensko	Polsko	Německo	Rakousko
1994	Plný úvazek	22,6	-	29,8	16	9,1
	Částečný úvazek	57,9	-	29,4	67	68,8
	Zůstat doma	19,6	-	40,8	17	22
2002	Plný úvazek	25,6	28	44,1	21,4	10,3
	Částečný úvazek	56,8	51,2	30,2	68,4	71
	Zůstat doma	17,5	20,8	25,7	10,4	18,6
2012	Plný úvazek	40,8	58,1	54,7	36,3	24,5
	Částečný úvazek	46,2	32,1	31,3	58,9	62,5
	Zůstat doma	13	9,8	13,9	4,8	13

Zdroj dat: ISSP, 1994, 2002, 2012

Poznámka: Položky označené “-“ nejsou dostupné

Jako u předchozí otázky, je i pro tuto otázku modelována pravděpodobnost zvolení odpovědi plného úvazku (Tab. 11). V celém modelu vychází jako statisticky významné proměnné země, věk a vzdělání. Nejvyššího poměru šancí zvolit plný úvazek (oproti České republice) dosahují země, kde je zaměstnanost žen nejnižší (Obr. 28), jedná se o ženy z Polska a Slovenska. Tyto ženy mají více jak dvakrát vyšší šanci zvolení odpovědi plný úvazek než ženy v České republice. Tam kde nalezneme vyšší zaměstnanost žen, jsou naopak poměry šancí nižší než u referenční České republiky. Nižší poměr šancí zvolení odpovědi plný úvazek mají oproti České republice v Německu a Rakousku. Další proměnná, která se v tomto modelu ukázala jako statisticky významná, je věk ženy. Mladší ženy volí častěji možnost plného úvazku než ženy starší. Starší ženy tak spíše pro ženy s malým dítětem ve škole preferují nižší, popřípadě žádný, úvazek. Jak již bylo v jedné z předchozích otázek uvedeno, je možné, že tento konzervativní názor může být ovlivněn i ženami staršími než je horní hranice fertilního věku. Tyto ženy mohou stále uznávat konzervativnější názory. Stejně jako u předchozí otázky platí, čím vyšší vzdělanostní úroveň žena dosáhne, tím více volí možnost plného úvazku pro ženy s malým dítětem ve škole.

Tab. 11: Model logistické regrese pro zvolení plného úvazku na otázku: „Měla by žena pracovat, když má malé dítě ve škole? Popř. na jaký úvazek?“ výběrové šetření, vybrané země, 2012

Nezávisle proměnné		Poměr šancí	Signifikance	95% interval spolehlivosti	
				spodní mez	horní mez
Země	Česká republika "REF"	1	-	-	-
	Rakousko	0,598	<,0001	0,484	0,738
	Německo	0,72	0,0009	0,594	0,874
	Polsko	2,416	<,0001	1,927	3,029
	Slovensko	2,164	<,0001	1,747	2,681
Věková kategorie	-34 "REF"	1	-	-	-
	35+	0,819	0,0098	0,705	0,953
Počet dětí	0 "REF"	1	-		
	1 a více	0,927	0,3473	0,79	1,086
Vzdělání	nižší "REF"	1	-	-	-
	střední	4,376	<,0001	2,939	6,514
	vyšší	7,255	<,0001	4,745	11,093
Partner	ne "REF"	1	-	-	-
	ano	1,115	0,1411	0,965	1,288

Poznámka: Modelovaná pravděpodobnost je zvolení plného úvazku.

Zdroj dat: ISSP, 2012, vlastní analýza

Kapitola 7

Závěr

Tato předkládaná diplomová práce si kladla za cíl nalézt souvislost mezi nastavením rodinné politiky, úrovní plodnosti starších žen a názory respondentů ve vybraných zemích v období 1990–2015. Základním předpokladem bylo, že lze najít určité odlišnosti ve všech třech výše zmíněných směrech mezi zeměmi východoevropskými (Česká republika, Slovensko a Polsko) a západoevropskými (Německo a Rakousko). Očekáváno bylo, že v zemích, kde nalezneme příznivěji nastavenou rodinnou politiku zaměřenou na harmonizaci rodiny a zaměstnání nalezneme následně i vyšší intenzitu plodnosti starších žen. V těchto zemích pak nalezneme i liberálnější názory respondentů na otázky týkající se pozdního mateřství, zaměstnanosti žen a sladování rodiny se zaměstnáním. Dle teoretických východisek popsanych v kapitole 2, bylo předpokládáno, že vyšší úroveň plodnosti starších žen, příznivěji nastavena rodinná politika a liberálnější názory na harmonizaci rodiny a zaměstnání nalezneme v zemích západní Evropy (Německo a Rakousko). Opačná pak bude situace v zemích postkomunistických (Česká republika, Slovensko a Polsko).

Jako první se práce zaměřila na možnou diferenciaci zemí v přístupu k rodinné politice. Pro porovnání jednotlivých nástrojů rodinné politiky byly vybrány některé ukazatele, které rodinnou politiku v dané zemi dokáží vhodně popsat. K navyšování plodnosti žen, nejenom starších, pomáhají nejúčinněji především takové nástroje rodinné politiky, které jsou snadno rozpoznatelné a jednoduše vyčíslitelné. Jedná se například o délku mateřské dovolené nebo příspěvek v mateřství a rodičovství. A právě již v těchto základních ukazatelích byly patrné odlišnosti mezi zeměmi západoevropskými a postkomunistickými. První skupinu tvořilo Německo a Rakousko, zde nalezneme velmi krátkou dovolenou v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím a naopak vysoký podíl veřejných výdajů na podporu rodin k HDP. Druhou skupinou byly postkomunistické země (Česká republika a Slovensko). Zde nalezneme dlouhou dovolenou v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím a naopak nízký podíl veřejných výdajů na podporu rodin k HDP. Ojedinelý pak byl případ Polska. Zde nalezneme velmi krátkou dovolenou v souvislosti s mateřstvím a rodičovstvím a zároveň i nejnižší podíl veřejných výdajů na podporu rodin k HDP.

Co se týká harmonizace rodiny a zaměstnání, hraje svou roli Evropská unie, která tomuto tématu věnuje velkou pozornost. Dosažená úroveň harmonizace rodiny a zaměstnání je sama o sobě ale neměřitelná, lze tak velmi těžko hovořit o jejím příznivějším nastavení v jednotlivých zemích. Různá opatření nebývají ani mnohdy prosazována na úrovni právních norem státu, ale skrze jednotlivé zaměstnavatele. Práce se zaměřovala na některé nástroje rodinné politiky

sloužící ke sladování rodiny a zaměstnání. Mezi jednotlivými zeměmi si šlo všimnout určitých odlišností dle jejich geopolitického rozložení. Ukázalo se tak, že v zemích západní Evropy vychází stát a zaměstnavatelé ženám co se týká sladování pracovních a rodinných povinností více vstříc. Nalezneme zde oproti postkomunistickým zemím vyšší počty dětí navštěvujících zařízení předškolní péče, více žen využívajících částečné úvazky, flexibilní pracovní dobu a zároveň zde nalezneme vyšší participaci mužů na rodinném životě, například zde více mužů nastupuje na otcovskou dovolenou.

Dle výše popsaného šlo očekávat, že velmi nízkou úroveň plodnosti starších žen nalezneme v Polsku, nízkou úroveň plodnosti v České republice a Slovensku a naopak vyšší úroveň plodnosti v západoevropských zemích. V kapitole 5 byl představen vývoj několika vybraných demografických ukazatelů, které sloužily k popisu plodnosti starších žen. Na počátku sledovaného období (90. léta 20. století) byl znatelný rozdílný vývoj všech předkládaných ukazatelů, a to dle geopolitického rozložení na východoevropské a západoevropské země. Úroveň plodnosti ve východní Evropě v 90. letech byla výrazně ovlivněna pádem komunismu a nastavenými novými pořádky, kdy se v postkomunistických zemích teprve rodily základy rodinných politik v tržní ekonomice. Změny hodnot a nástup individualismu byl v těchto zemích opožděn. Tuto skutečnost lze sledovat i na předkládaných ukazatelích. Rozdíly se však během let postupně ztrácí a v posledních sledovaných letech dosahuje plodnost ve všech vybraných zemích velmi podobných hodnot, a to jak úhrnné plodnosti, průměrného věku žen při porodu nebo všech zkoumaných měř plodnosti žen. Drobné rozdíly jsou ale přesto patrné. Úroveň plodnosti starších žen byla po roce 2000 nižší především v Polsku a na Slovensku. Česká republika, naopak od zbývajících dvou postkomunistických zemí, v novém tisíciletí dosahovala obdobných hodnot předkládaných ukazatelů jako země západní Evropy. Úhrnná plodnost žen byla v České republice dokonce nejvyšší mezi vybranými zeměmi a úroveň plodnosti starších žen byla také vyšší než ve zbylých postkomunistických zemích, stále ale ne tak vysoká jako v Německu a Rakousku. Lze tak přijmout předpoklad, že v zemích, kde je příznivěji nastavená rodinná politika, bude i vyšší intenzita plodnosti.

Dále byly v práci zkoumány názory a postoje respondentů z výběrového šetření ISSP. Nebyla zde ale nalezena předpokládaná diferenciaci v odpovědích respondentů západní a východní Evropy. Charakter odpovědí respondentů se velmi často měnil. Dominantní a výjimečná byla však situace v Německu. Respondenti a respondentky z Německa jako jediní potvrzovali předpokládanou hypotézu, že v zemích, kde má v rodinné politice silnou pozici harmonizace rodiny a zaměstnání, je vyšší úroveň plodnosti starších žen a zároveň zde nalezneme i liberálnější odpovědi respondentů na otázky týkající se rodinného života, včetně zaměstnanosti žen. Případ Německa je ale ojedinělý a v ostatních vybraných zemích výše popsané neplatí. Nejedná se tedy o univerzalizmus a hypotézu musíme zamítnout. V Rakousku, České republice, Slovensku a Polsku nebylo možné nalézt podobné souvislosti. Odpovědi respondentů v těchto zemích byly značně rozkolísané a nebylo možné v nich určit či najít žádné charakteristické tendence. Rakouští respondenti v mnoha otázkách volili odpovědi zásadně odlišné německým respondentům. Obdobná byla situace i u respondentů z postkomunistických zemích. Celkově se ale podařilo potvrdit alespoň první část hypotézy, že v zemích, kde nalezneme příznivěji nastavenou rodinnou politiku zaměřenou na harmonizaci rodiny a zaměstnání, nalezneme následně i vyšší úroveň

plodnosti starších žen. Nepodařilo se ale dokázat, že tomu odpovídají i názory respondentů ve výběrovém šetření. Neplatí tedy, že v zemích kde je příznivěji nastavená rodinná politika a vyšší plodnost žen, jsou i liberálnější názory respondentů týkající se rodiny a zaměstnanosti žen.

Dále byly v rámci logistické regrese zkoumány i další nezávisle proměnné jako je věková kategorie, počet dětí, vzdělání a partnerství. Na základě těchto proměnných byly sledovány širší podmíněnosti v odpovědích respondentů na dané otázky. Ukázalo se, že v odpovědích respondentek se výrazně projevuje dosažená úroveň vzdělání a věk respondentek. Čím vyššího vzdělání respondentky dosáhly, tím více se jejich názory na zaměstnanost žen a harmonizaci rodiny a zaměstnání liberalizovaly. Liberálnější názory častěji také projevovaly ženy mladší 35 let. U ostatních proměnných týkajících se společného žití s dítětem a partnerem se nepodařilo nalézt spjitost s charakterem odpovědí na dané otázky.

Jak se ukázalo, vhodně nastavené nástroje rodinné politiky, zaměřené na harmonizaci rodiny a zaměstnání, napomáhají zvyšování úrovně plodnosti starších žen a vlastně i plodnosti všech žen. Pro zvyšování intenzity plodnosti, která je v evropských zemích v současné době na nízké úrovni, může být jedním z řešení právě podpora plodnosti starších žen. Ženy plodnost odsouvají do vyššího věku, neuvědomují si ale, že v tomto vyšším věku je mnohdy náročnější dítě mít. Na jedné straně je to dáno biologickými možnostmi, na straně druhé může být ve vyšším věku ženy jedním z problémů i sladování rodiny a zaměstnání. Ve vyšším věku mají již ženy často nastavenou kariéru a určité postavení v zaměstnání, je tak pro ně těžké na několik let z pracovního procesu odejít a také přijít o stabilní plat. Pokud jim však nabídneme vhodné nástroje pro skloubení těchto dvou rolí, můžeme očekávat, že intenzita plodnosti starších žen vzroste.

Dalším podnětem pro zkoumání a rozšiřování tématu odsunu plodnosti žen by mohlo být detailnější mezinárodní srovnání zemí. S ohledem na omezenou kapacitu diplomové práce, je ta věnována pouze České republice a jejím sousedním státům. Zajímavé by ale také mohlo být srovnání s dalšími státy, a to jak evropskými, tak i mimoevropskými. Do budoucna však bude především zásadní, do jakého věku je až možno plodnost odsouvat.

Seznam použité literatury

- ASTOLFI, Paola a Laura. A. ZONTA. Risks of preterm delivery and association with maternal age, birth order, and fetal gender. *Human Reproduction* [online]. 1999, roč. 14, s. 2891–2894 [cit. 2016-05-01]. Dostupné z WWW: <http://humrep.oxfordjournals.org/content/14/11/2891.full>
- BARTÁKOVÁ, Helena a Tomáš SIROVÁTKA. Harmonizace rodiny a zaměstnání v České republice a role sociální politiky. In: SIROVÁTKA, Tomáš a Ondřej HORA, ed. *Rodina, děti a zaměstnání v české společnosti*. Boskovice: Fakulta sociálních studií (Institut pro výzkum reprodukce a integrace společnosti) Masarykovy univerzity v Brně v nakl. Albert, 2008, s. 63-96. ISBN 978-80-7326-140-5.
- BECKER, Gary S. *Teorie preferencí*. Praha: Grada, 1997. ISBN 80-7169-463-0.
- BILLARI, Francesco C. et al. Pushing the limit: long-term trends in late fertility in Sweden. *Max Planck Institute for Demographic Research, Working Paper* [online]. 2007, č. 4 [cit. 2016-05-07]. Dostupné z WWW: <http://www.demogr.mpg.de/papers/working/wp-2007-004.pdf>
- CLARK, Melanie Morrissey a C. Maud DOHERTY. *Léčba neplodnosti: podrobný rádce pro neplodné páry*. Brno: Computer Press, 2006. ISBN 80-251-0771-x.
- CLEARY – GOLDMAN, Jane et al. Impact of Maternal Age on Obstetric Outcome. *American College of Obstetricians and Gynecologists* [online]. 2005, roč. 105, č. 5, část 1 [cit. 2016-08-07]. Dostupné z WWW: <http://prepforbirth.com/news/wp-content/uploads/2009/09/ama-morb-and-mort.pdf>
- CLIQUET, R. L. *The second demographic transition: fact or fiction?*. Strasbourg: Council of Europe, 1991. ISBN 92-871-1963-5.
- COLEMAN, David. Why we don't have to believe without doubting in the „Second Demographic Transition“ – some agnostic comments. *Vienna Yearbook of Population Research* [online]. 2004, č. 2, s. 11-24 [cit. 2016-05-07]. Dostupné z WWW: http://hw.oeaw.ac.at/0xc1aa500d_0x00062019
- ČESKO. MINISTERSTVO PRÁCE A SOCIÁLNÍCH VĚCÍ ČESKÉ REPUBLIKY. *MPSV: Audit rodina a zaměstnání*. 2017 [online]. MPSV, 2017 [cit. 2017-03-10]. Dostupné z WWW: <http://auditrodina.mpsv.cz/>

- ČSÚ. *Plodnost žen podle sčítání lidu, domů a bytů 2011 - Česká republika a kraje: sčítání lidu, domů a bytů 2011 k 26. 3. 2011 : obyvatelstvo*. Praha: Český statistický úřad, 2013. ISBN 978-80-250-2341-9.
- DADAK, Christian a Elisabeth LASNIK. *Betreuung der Frau in der Gravidität in der Altersgruppe über 35 Jahre*. *Gynäkol Rundsch.* 1984, roč. 24, č. 2, s. 111–113.
- ESPING-ANDERSEN, Gøsta. *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, N.J.: Princeton University Press, c1990. ISBN 0691094578.
- FREJKA, Tomáš a Tomáš SOBOTKA. *Fertility in Europe: Diverse, delayed and below replacement*. *Demographic research* [online]. 2008, č. 19, článek 3, s. 15-46 [cit. 2016-01-07]. Dostupné z WWW: <http://www.demographic-research.org/volumes/vol19/3/19-3.pdf>
- FRÍZLOVÁ, Iveta. *Zaměstnanost a sociální věci*. *Euroskop.cz* [online]. 2016 [cit. 2016-07-12]. Dostupné z WWW: <https://www.euroskop.cz/688/sekce/zamestnanost-a-socialniveci>
- GAUTHIER, Anne H. *Les politiques familiales dans les pays industrialisés: y a-t-il une convergence?* *Population*. 2002, č. 3, s. 457 – 484.
- GOLDMANN, Monika a Maresa FELDMANN. *An analysis of the situation concerning work/life balance in Germany*. In: *Gender Studies*, o.p.s. [online]. *Comparative analysis of the work/life balance situation in the Czech republic, Poland, Germany And Slovakia*. 2011, s. 14-25 [cit. 2017-01-05]. Dostupné z WWW: <http://genderstudies.cz/download/AnalysisEN.pdf>
- HAKIM, Catherine. *Work-lifestyle choices in the 21st Century: preference theory*. New York: Oxford University Press, 2000. ISBN 0199242097.
- HAKIM, Catherine. *Models of the family in modern societies: ideals and realities*. Burlington, VT: Ashgate, c2003. ISBN 0-7546-3728-x.
- HAKIM, Catherine. *Women, careers, and work-life preferences*. *British Journal of Guidance & Counselling*. 2006, roč. 34, č. 3, s. 279–294.
- HAMPLOVÁ, Dana. *Výsledky šetření rodiny a reprodukce (FFS)*. In: RYCHTAŘÍKOVÁ, J., S. PIKÁLKOVÁ a D. HAMPLOVÁ. *Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2001, s. 43-72. ISBN 80-7330-004-4.
- HAMPLOVÁ, D., S. PIKÁLKOVÁ a J. RYCHTAŘÍKOVÁ. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, c2003. ISBN 80-7330-040-0.
- HASSOLD, Terry a Patricia HUNT. *Maternal age and chromosomally abnormal pregnancies: what we know and what we wish we knew*. *Curr Opin Pediatr*. 2009, roč. 21, č. 6, s. 703-708.
- HAŠKOVÁ, Hana. *Fenomén bezdětnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2009. Studie (Sociologické nakladatelství). ISBN 978-80-7419-020-9.

- HÖHNE, Sylva a Věra KUCHAROVÁ. Změny finančních nástrojů rodinné politiky v letech 2006–2015 a jejich potenciál měnit natalitní chování. *Politická ekonomie*. 2016, roč. 64, č. 07, s. 867-890.
- CHEN, Xi-Kuan et al. Paternal age and adverse birth outcomes: teenager or 40+, who is at risk? *Human Reproduction*. 2008, roč. 23, č. 6, s. 1290–1296.
- INGLEHART, Ronald. *The silent revolution: changing values and political styles among Western publics*. Princeton, N.J: Princeton University Press, 1977. ISBN 0-691-10038-1.
- KAA, D. J. van de a Ron J. LESTHAEGHE. Twee Demografische Transitities? In: VAN DE KAA, D. J., LESTHAEGHE, R. J. Bevolking, groei en krimp. Deventer: Van Loghum Slaterus, c1986, s. 9-24. ISBN 9036800188.
- KAA, D. J. van de. Europe's Second Demographic Transition. *Population Bulletin*. 1987, č. 42.
- KAA, D. J. van de. Option and sequence Europe s demographic pattenrns. *Journal of the Australian Population Association*. 1997, roč 14, č. 1, s. 1-30.
- KAA, D. J. van de. 2002. *The Idea of a Second Demographic Transition in Industrialized Countries*. Paper presented at the Sixth Welfare Policy Seminar of the National Institute of Population and Social Security, Tokyo, Japan, 29 January 2002, 34 s. Dostupný také z WWW: http://www.ipss.go.jp/webj-ad/webJournal.files/population/2003_4/Kaa.pdf
- KALIBOVÁ, Květa. *Úvod do demografie*. 2. vyd. Praha: Karolinum, 2001. Učební texty Univerzity Karlovy v Praze. ISBN 80-246-0222-9.
- KIDD, S. A., B. ESKENAZI a A. J. WYROBEK. Effects of male age on semen quality and fertility: a review of the literature. *Fertil Steril*. 2001, roč. 75, č. 2, s. 237-248.
- KOCOURKOVÁ, Jiřina. Propopulační politika - ano či ne: Má populační politika v České republice perspektivu? *Centrum pro ekonomiku a politiku* [online]. 2002, č. 21, s. 13-28 [cit. 2016-06-15]. Dostupné z WWW: cepin.cz/docs/dokumenty/sbornik21.pdf
- KOCOURKOVÁ, Jiřina. Populační klima a rodinná politika. In: *Populační vývoj České republiky 2001-2006*. Praha: Katedra demografie a geodemografie PřF UK, 2007, s. 95-102.
- KOCOURKOVA, Jiřina a Boris BURCIN. Demografická specifika asistované reprodukce v České republice v Evropském kontextu. *Demografie*. 2012, roč. 54, č. 3, s. 250-264.
- KOHLER, H. P., F. C. BILLARI a J. A. ORTEGA. The Emergence of Lowest-Low Fertility in Europe During the 1990s. *Population and Development Review*. 2002, roč. 28, č. 4, s. 641-680. ISSN: 1728-4457.
- KORPI, Walter. Faces of Inequality: Gender, Class and Patterns of Inequalities in Different Types of Welfare States. *Social politics*. 2000, roč. 7, č. 2, s. 127-191.

- KREJČÍ, Jindřich. Mezinárodní sociálně vědní komparativní výzkum a Česká republika: Přehled výzkumů a dostupných dat. *Sociologický časopis*. 2006, roč. 42, č. 1, s. 149-173.
- KREYENFELD, Michaela. Women's education and the transition to the first child- East Germany before and after Unification. *MPIDR Working Paper WP*. 2000, roč. 200, č. 11.
- KUBISA, Julia. *Work/Life Balance in Poland*. In: Gender Studies, o.p.s. [online]. *Comparative analysis of the work/life balance situation in the Czech republic, Poland, Germany And Slovakia*. 2011, s. 11-13 [cit. 2017-01-05]. Dostupné z WWW: <http://genderstudies.cz/download/AnalysisEN.pdf>
- KUCHAŘOVÁ, Věra a Kamila SVOBODOVÁ. *Sít' zařízení denní péče o děti předškolního věku v ČR*. Praha: VÚPSV, 2006. ISBN 80-87007-51-4.
- KUCHAŘOVÁ, Věra. Harmonizace rodiny a zaměstnání z hlediska národních a genderových rozdílů v ČR a SR - strukturální a institucionální podmínky. *Fórum sociální politiky*. 2011, č. 6, s. 2-9.
- LAMPERT, Heinz. *Lehrbuch der Sozialpolitik*. New York: Springer-Verlag, c1985. ISBN 0387158235.
- LEIBFRIED, Stephan. Towards a European welfare state? On integrating poverty regimes into the European Community. In: JONES, Catherine. *New Perspectives on the Welfare State in Europe*. New York: Routledge. 1993, s. 133-156. ISBN 0-415-07041-4.
- LOMBARDO, Emanuela a Petra MEIER. Framing. Gender Equality in the European Union Political Discourse. *Social Politics*. 2008, roč. 15, č. 1, s. 101–129.
- MATĚJKOVÁ, Barbora a Jana PALONCYOVÁ. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích II*. Praha: Výzkumný ústav práce a sociálních věcí [online]. 2004 [cit. 2016-05-15]. Dostupné z WWW: http://praha.vupsv.cz/Fulltext/vz_139.pdf
- MATĚJKOVÁ, Barbora a Jana PALONCYOVÁ. *Rodinná politika ve vybraných evropských zemích s ohledem na situaci v České republice*. Brno: Masarykova univerzita v Brně pro Výzkumný ústav práce a sociálních věcí Praha, 2005. ISBN 80-210-3630-3.
- MCDONALD, Peter. Gender Equity in Theories of Fertility Transition. *Population and Development Review*. 2000, roč. 26, č. 3, s. 427–439.
- MCDONALD, Peter. Sustaining fertility through public polici: The range of options. *Population-E*. 2002, roč. 57, č. 3, s. 417-446.
- MCDONALD, Peter. Možnosti státní politiky k udržení plodnosti. *Demografie*. 2004, roč. 46, č. 1, s. 1–21.
- MILNER, Marie et al. The impact of maternal age on pregnancy and its outcome. *International Federation of Gynecology and Obstetrics*. 1992, č. 38, s. 281–286.

- MLČOCH, Lubomír. *Rodina jako priorita: sociálně soudržná, ekonomicky konkurenceschopná*. Praha: Předsednická konference Rodičovská péče o děti a politika zaměstnanosti: Kolize nebo komplementarita? [online]. 2009 [cit. 2016-06-29]. Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/6608/7_Lubomir_Mlcoch_CZ.pdf
- MORELL, Carolyn M. *Unwomanly conduct: the challenges of intentional childlessness*. New York: Routledge, 1994. ISBN 978-0415906784.
- Návrh zákona, kterým se mění zákon č. 187/2006 Sb., o nemocenském pojištění, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony ze dne 11. 5. 2016 [online]. 2016 [cit. 2016-05-13]. Dostupné z WWW: https://apps.odok.cz/veklep-detail?p_p_id=material_WAR_odokkpl&p_p_lifecycle=0&p_p_state=normal&p_p_mode=view&p_p_col_id=column1&p_p_col_count=3&_material_WAR_odokkpl_pid=KORNA4TF73N9&tab=detail
- EVROPSKÁ KOMISE. Strategie pro rovnost žen a mužů 2010–2015 ze dne 21. 9. 2010 [online]. 2010 [cit. 2016-07-10]. Dostupné z WWW: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/CS/TXT/?uri=celex:52010DC0491>
- NEŠPOROVÁ, Olga. Postoje k rodině, manželství a rodičovství. In: NEŠPOR, Zdeněk a Jiří VEČERNÍK, eds. *Socioekonomické hodnoty, politiky a instituce v období integrace České republiky do Evropské unie*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, 2006, s. 215-228.
- NEŠPOROVÁ, Olga. Mění se rodičovství v kontextu podmínek na trhu práce. *Fórum sociální politiky*. 2007, č. 1, s. 13-17.
- NOVÁK, Tomáš et al. Typy proměnných. *Psychiatrie pro Praxi*. 2010, roč. 11, č. 4, s. 176-177. Dostupné z WWW: <http://www.psychiatriepropraxi.cz/pdfs/psy/2010/04/12.pdf>
- PALONCYOVÁ, Jana. Vztah profesní dráhy a založení rodiny z hlediska generací žen. *Fórum sociální politiky* [online]. 2011, č. 5, s. 2-7 [cit. 2017-02-19]. Dostupné z WWW: http://www.vupsv.cz/sites/File/forum_socialni_politiky/Casopis_FSP_5_2011.pdf
- PAŘÍZEK, Antonín. *Kniha o těhotenství, porodu a dítěti*. 5. vydání. Praha: Galén, 2015. ISBN 978-80-7492-213-8.
- PAVLÍK, Zdeněk. V porodnosti jsme na jednom z posledních míst v Evropě. *Demografie*. 1997, roč. 38, č. 3, s. 203-204.
- PHILIPOV, D., Z. SPÉDER a F. C. BILLARI. Soon, later or ever? The impact of anomie and social capital on fertility intentions in Bulgaria (2002) and Hungary (2001). *Population Studies, A Journal of Demography* [online]. 2006, roč. 60, č. 3 [cit. 2017-01-19]. Dostupný z WWW: <http://www.jstor.org/discover/10.2307/30040493?uid=3737856&uid=2129&uid=2&uid=70&uid=4&sid=21100730354691>
- RABUŠIC, Ladislav. Několik poznámek k české rodinné politice. *Demografie*. 2007, roč. 49, č. 4, s. 262–272.

- REEFHUIS, Jennita a Margaret A. HONEIN. Maternal age and non-chromosomal birth defects, Atlanta--1968-2000: teenager or thirty-something, who is at risk? *Birth Defects Resrarch Part A Clinical and Molecular Teratology*. 2004, roč. 70, č. 9, s. 572-579.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Současné změny charakteru reprodukce v České republice a mezinárodní situace. *Demografie*. 1996, roč. 38, č. 2, str. 77-89.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Is Eastern Europe experoencing a second demographic transition? *Acta Universitatis Carolinae Geographica*. 1999, roč. 34, č. 1, s. 19-44.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Minulá a současná diferenciacie reprodukce v Evropě. In: RYCHTAŘÍKOVÁ, J., S. PIKÁLKOVÁ a D. HAMPLOVÁ. *Diferenciace reprodukčního a rodinného chování v evropských populacích*. Praha: Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2001, s. 10-25. ISBN 80-7330-004-4.
- RYCHTAŘÍKOVÁ, Jitka. Diferenční plodnost v České republice podle rodinného stavu a vzdělání v kohortní perspektivě. In: HAMPLOVÁ, D., S. PIKÁLKOVÁ a J. RYCHTAŘÍKOVÁ. *České ženy: vzdělání, partnerství, reprodukce a rodina*. Praha: Sociologický ústav AV ČR, c2003, s. 41-83. ISBN 80-7330-040-0.
- ŘEHÁKOVÁ, Blanka. *Nebojte se logistické regrese*. *Sociologický časopis* [online]. 2000, roč. 36, č. 4, s. 475–492 [cit. 2016-12-02]. ISSN 2336–128–X. Dostupné z WWW: http://sreview.soc.cas.cz/uploads/5f6961faa17dd98a67cfb71a5205469d297369f5_372_475REHAK.pdf
- ŘEŽÁBEK, Karel. *Asistovaná reprodukce: průvodce ošetřujícího lékaře*. Praha: Maxdorf, c2008. Farmakoterapie pro praxi. ISBN 978-80-7345-154-7.
- SEZEMSKÝ, Jiří. *Tisková zpráva Prorodinný balíček*. Mpsv.cz [online]. 2008 [cit. 2017-02-02]. Dostupné z WWW: <http://www.mpsv.cz/files/clanky/5896/19112008.pdf>
- Směrnice 2010/18/EU ze dne 8. března 2010 [online]. 2010 [cit. 2016-06-10]. Dostupné z WWW: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2010:068:0013:0020:cs:PDF>
- Směrnice Rady č. 96/34/EC ze dne 3. června 1996 [online]. 1996 [cit. 2016-08-12]. Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/1413/sr_1996_034.pdf
- SIVKOVÁ, Olga a Klára HULÍKOVÁ TESÁRKOVÁ. Dekompozice změn průměrného věku matky při narození dítěte v České republice od roku 1950. *Demografie*. 2012, roč. 54, č. 3, s. 264–279.
- SOBOTKA, T., K. ZEMAN a V. KANTOROVÁ. Demographic Shifts in the Czech Republic after 1989: A Second Demographic Transition View. *European Journal of Population*. 2003, roč. 19, č. 3, s. 249–277. ISSN 0168-6577.
- SOBOTKA, Tomáš. Změny v časování mateřství a pokles plodnosti v České republice v 90. letech. *Demografie*. 2003, roč. 45, č. 2, s. 77–87.

SOBOTKA, T. et al. Czech Republic: A rapid transformation of fertility and family behaviour after the collapse of state socialism. *Demographic Research*. 2008, č. 19, s. 403-454.

ŠIMEČKOVÁ, Michaela. Proměny pozdního mateřství v České republice v demografickém pohledu. *Demografie*. 2013, roč. 55, č. 2, s. 117–131.

TOULEMON, L. Le fécondité est-elle encore naturelle? Application au retard des naissances et à son influence sur la descendance finale. *Chaire Quetelet*. 2002, s. 1–28.

TRČA, Stanislav. *Plánované rodičovství: nejlepší cesta k narození zdravého dítěte*. Praha: Grada Publishing, 2009. Pro rodiče. ISBN 978-80-247-2794-3.

VANČUROVÁ, Alena. *Současná a připravovaná Opatření Rodinné Politiky V Zemích Střední Evropy*. Mpsv.cz [online]. 2007. [cit. 2016-07-10]. Dostupné z WWW: http://www.mpsv.cz/files/clanky/4354/studie_vancurova.pdf

Zákon č. 373 ze dne 6. listopadu 2011 o specifických zdravotních službách. In *Sbírka zákonů České Republiky*. 373/2011, částka 131, s. 4802–4838. Dostupné z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/sbirkazakonu/SearchResult.aspx?q=373/2011&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy

Zákon č. 200 ze dne 23. července 2015 o veřejném zdravotním pojištění. In *Sbírka zákonů České Republiky*. 200/2015, částka 82, s. 2362–2378. Dostupné z WWW: http://aplikace.mvcr.cz/sbirka-zakonu/SearchResult.aspx?q=200/2015&typeLaw=zakon&what=Cislo_zakona_smlouvy

Seznam použitých datových zdrojů

- EUROSTAT. 2016a. *Employment and activity by sex and age - annual data*. [online]. [cit. 2016-06-1]. Dostupné z WWW: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsi_emp_a&lang=en
- EUROSTAT. 2016b. *Fertility indicators*. [online]. [cit. 2016-06-1]. Dostupné z WWW: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_find&lang=en
- EUROSTAT. 2016c. *Fertility rates by age*. [online]. [cit. 2016-06-1]. Dostupné z WWW: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_frate&lang=en
- EUROSTAT. 2016d. *Live births by mother's age and birth order*. [online]. [cit. 2016-06-1]. Dostupné z WWW: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=demo_fordagec&lang=en
- EUROSTAT. 2016e. *Population on 1 January by five years age group and sex* [online]. [cit. 2016-07-23]. Dostupné z WWW: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/%20show.do?dataset=demo_pjangroup&lang=en
- INTERNATIONAL SOCIAL SURVEY PROGRAMME. 1994. *Family and Changing Gender Roles II*. [online]. GESIS Data Archive, Netherlands [cit. 2015–05–14]. Dostupné z WWW: <http://zocat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zocat.gesis.org/obj/fStudy/ZA2620>
- INTERNATIONAL SOCIAL SURVEY PROGRAMME. 2002. *Family and Changing Gender Roles III*. [online]. GESIS Data Archive, Netherlands [cit. 2015–05–14]. Dostupné z WWW: <http://zocat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zocat.gesis.org/obj/fStudy/ZA3880%20>
- INTERNATIONAL SOCIAL SURVEY PROGRAMME. 2012. *Family and Changing Gender Roles IV*. [online]. GESIS Data Archive, Netherlands [cit. 2015–05–14]. Dostupné z WWW: <http://zocat.gesis.org/webview/index.jsp?object=http://zocat.gesis.org/obj/fStudy/ZA5900>
- OECD. 2016a. *Key characteristics of parental leave systems*. [online]. [cit. 2016-07-16]. Dostupné z WWW: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>
- OECD. 2016b. *Part-time employment rate (indicator)*. [online]. [cit. 2016-07-16]. Dostupné z WWW: <https://data.oecd.org/emp/part-time-employment-rate.htm>
- OECD. 2016c. *Public spending on family benefits*. [online]. [cit. 2016-07-16]. Dostupné z WWW: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>
- OECD. 2016d. *Use of childbirth-related leave benefits*. [online]. [cit. 2016-07-16]. Dostupné z WWW: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

OECD. 2016e. *Trends in leave entitlements around childbirth*. [online]. [cit. 2016-07-16].
Dostupné z WWW: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

OECD. 2016f. *Family-friendly workplace practices*. [online]. [cit. 2016-08-28]. Dostupné
z WWW: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

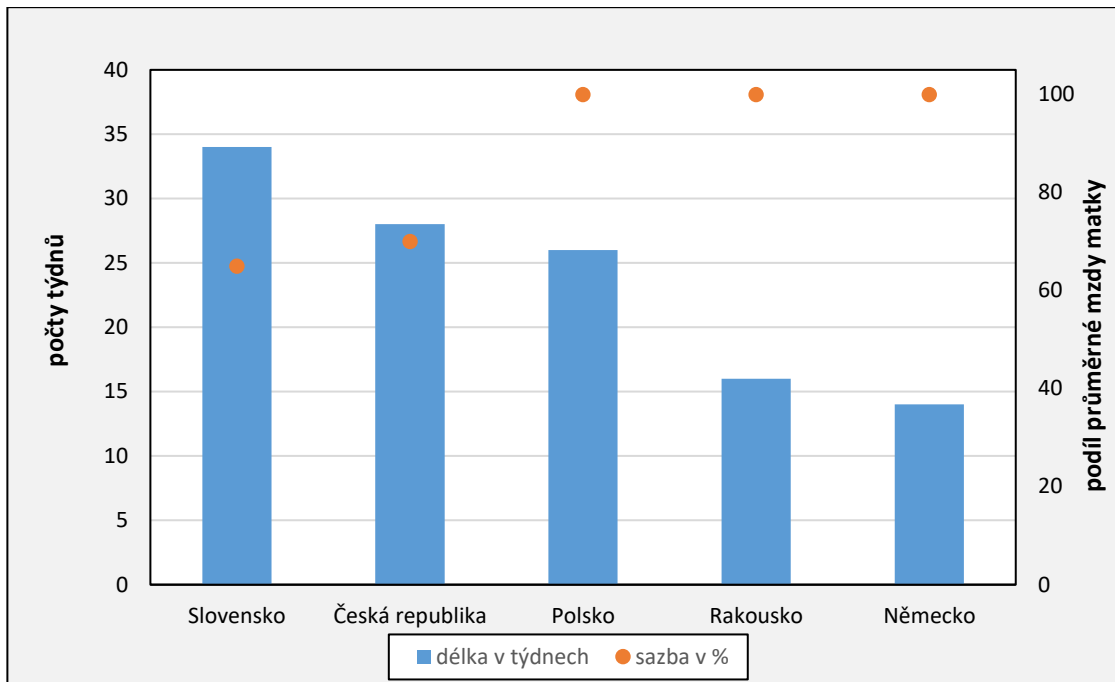
OECD. 2016g. *Public spending on childcare and early education*. [online]. [cit. 2016-08-28].
Dostupné z WWW: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

OECD. 2016g. *Enrolment in childcare and pre-school*. [online]. [cit. 2016-08-28]. Dostupné
z WWW: <http://www.oecd.org/els/family/database.htm>

Přílohy

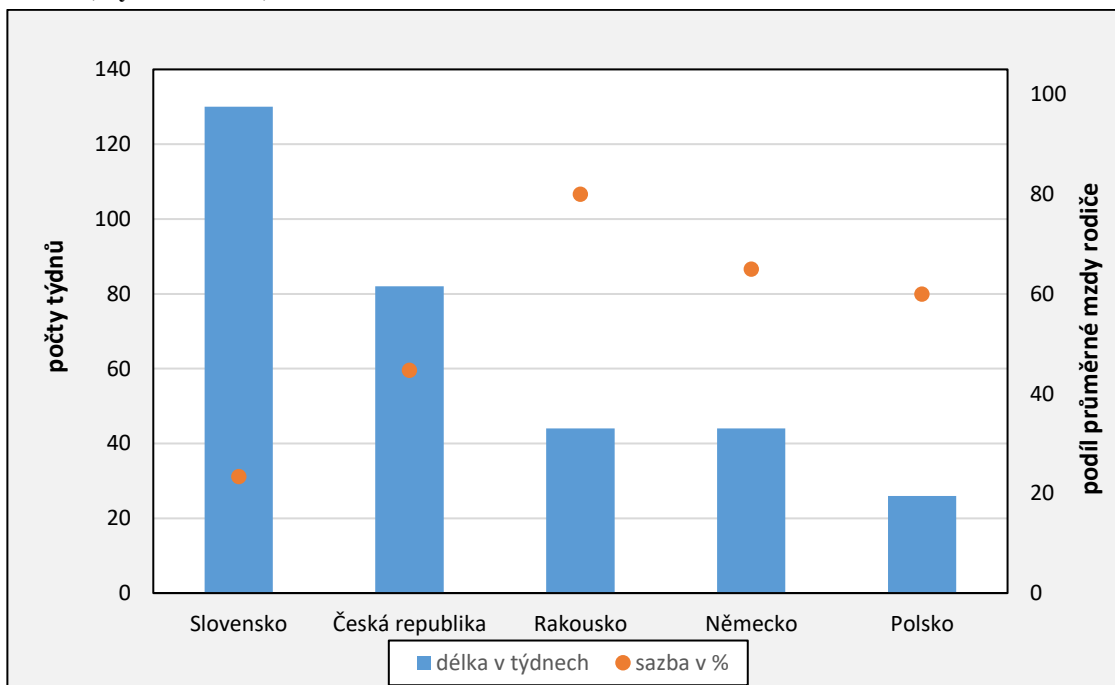
Příloha 1: Počty týdnů placené mateřské dovolené podíl průměrné mzdy získávané od státu, vybrané země, 2015.....	87
Příloha 2: Počty týdnů placené rodičovské dovolené a podíl průměrné mzdy získávané od státu, vybrané země, 2015	87
Příloha 3: Počty týdnů placené dovolené v souvislosti s mateřstvím a porodem dítěte, vybrané země, 1970, 1990, 2015.....	88
Příloha 4: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, ČR.....	88
Příloha 5: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Slovensko	89
Příloha 6: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Polsko	89
Příloha 7: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Rakousko	90
Příloha 8: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Německo.....	90
Příloha 9: Míry plodnosti žen podle věku při narození třetího dítěte ve vybraných zemích, 2000.....	91
Příloha 10: Míry plodnosti žen podle věku při narození třetího dítěte ve vybraných zemích, 2015.....	91
Příloha 11: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, ČR, 2000 a 2015	92
Příloha 12: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, Slovensko, 2000 a 2015.....	92
Příloha 13: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, Polsko, 2000 a 2015	93
Příloha 14: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, Rakousko, 2000 a 2015.....	93
Příloha 15: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 35-39 let, vybrané země, 1990–2015	94
Příloha 16: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 40-44 let, vybrané země, 1990–2015	94
Příloha 17: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 45-49 let, vybrané země, 1990–2015	95

Příloha 1: Počty týdnů placené mateřské dovolené a podíl průměrné mzdy matky získávané od státu, vybrané země, 2015

Zdroj dat: OECD, 2016a

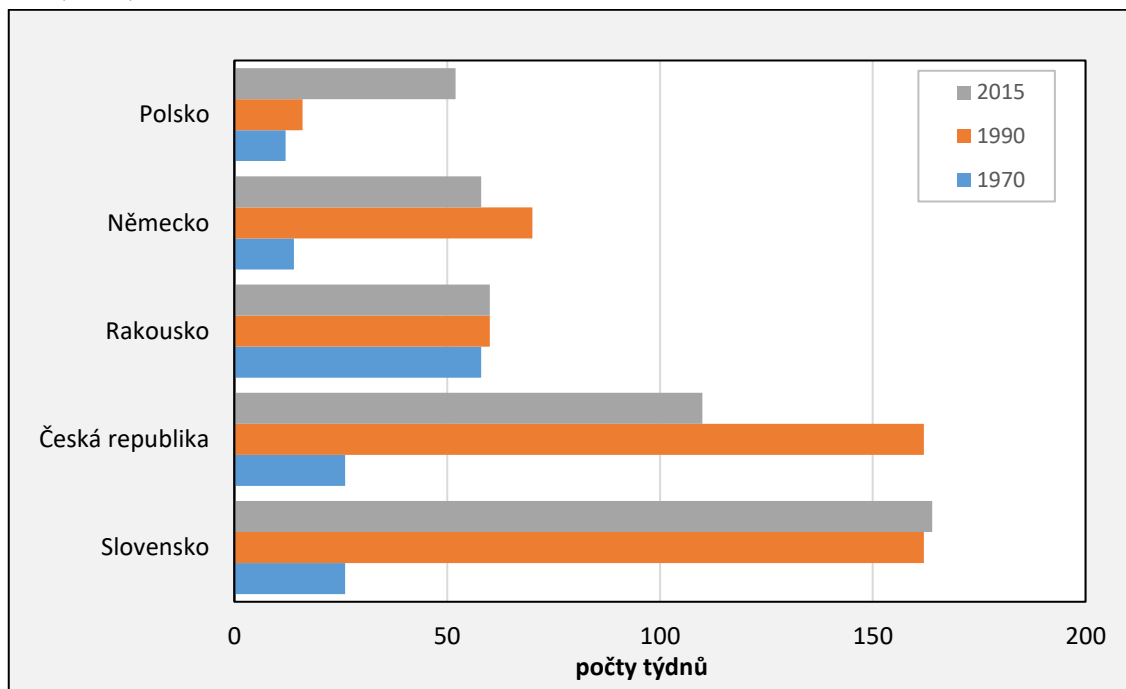
Příloha 2: Počty týdnů placené rodičovské dovolené a podíl průměrné mzdy rodiče získávané od státu, vybrané země, 2015

Zdroj dat: OECD, 2016a

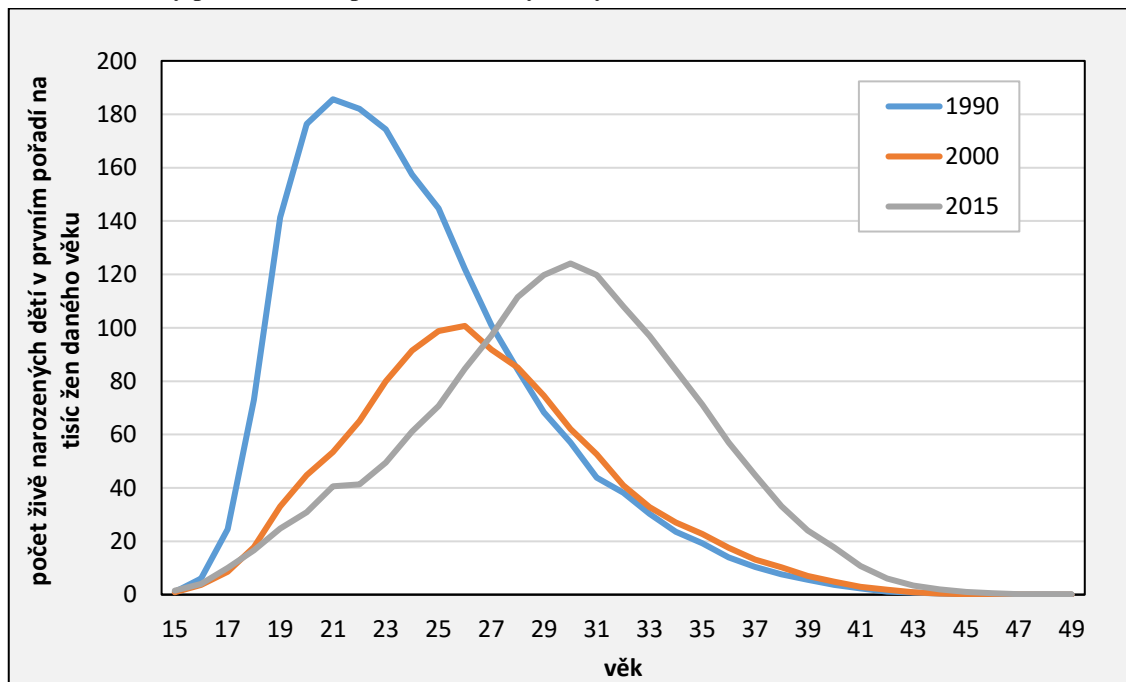
Poznámka: V České republice je zvolena rodičovská dovolená ve dvou leté variantě.

Příloha 3: Počty týdnů placené dovolené v souvislosti s mateřstvím a porodem dítěte, vybrané země, 1970, 1990, 2015

Zdroj dat: OECD, 2016e

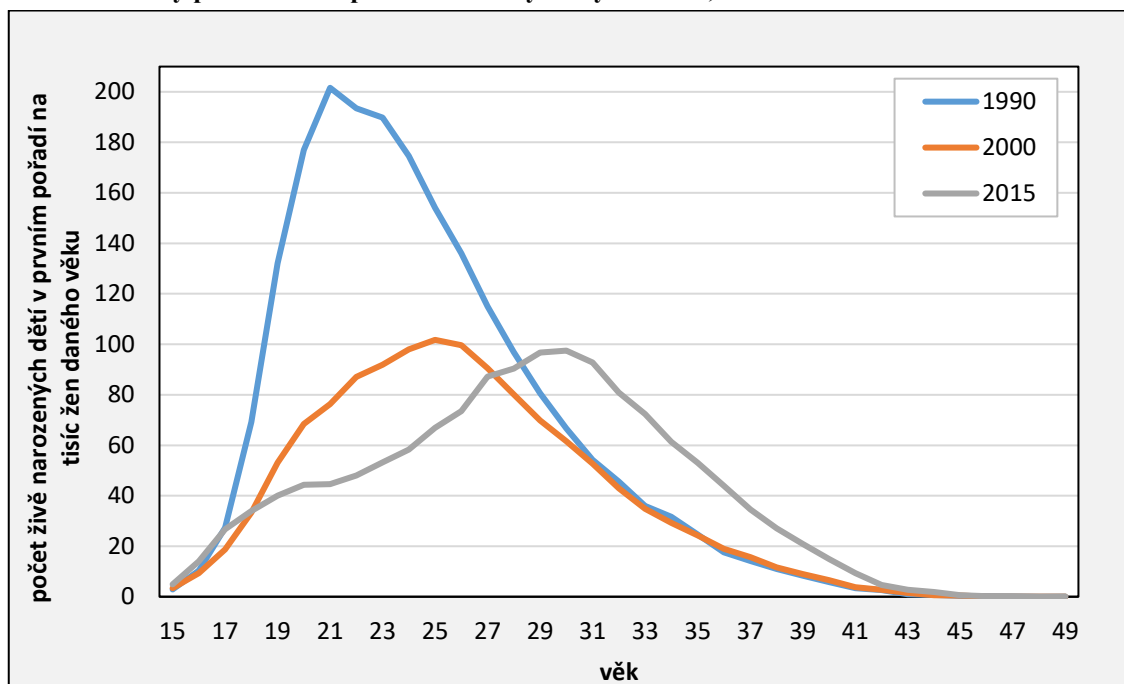
Příloha 4: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, ČR

Zdroj dat: Eurostat, 2016c

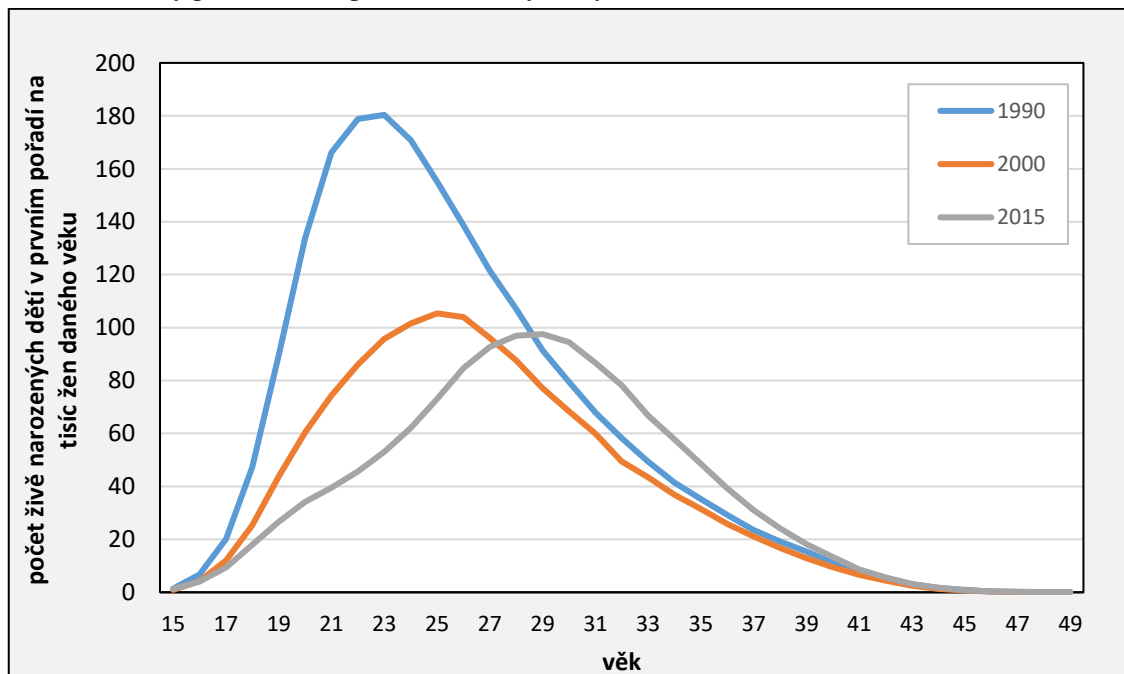

Příloha 5: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Slovensko

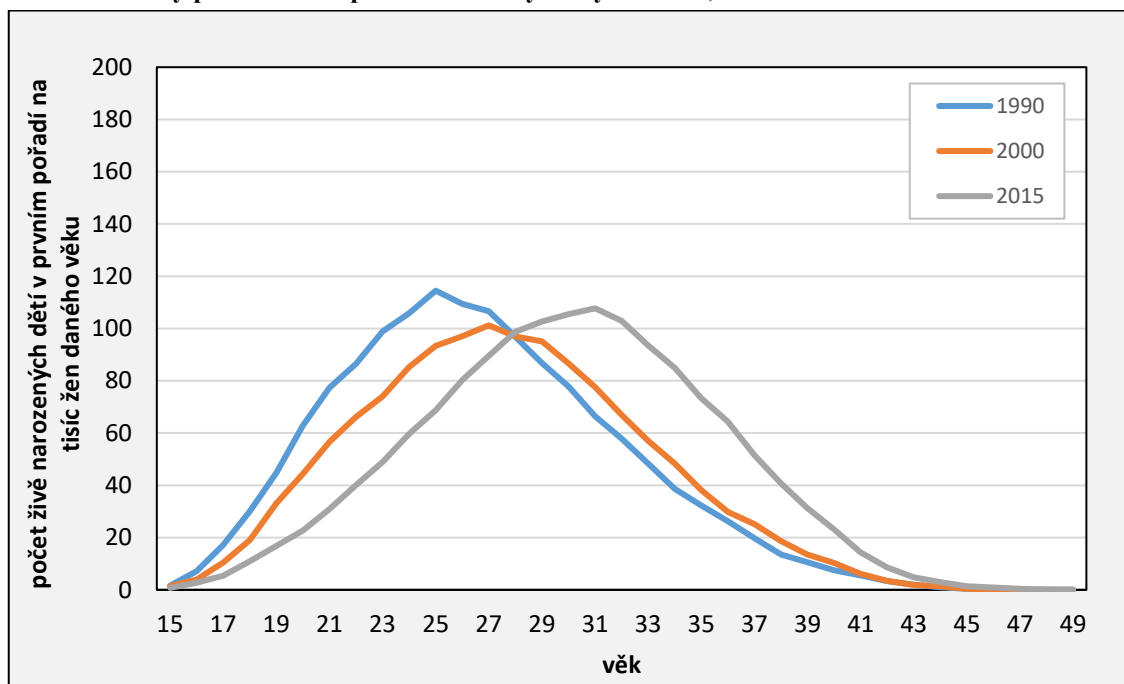
Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Příloha 6: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Polsko

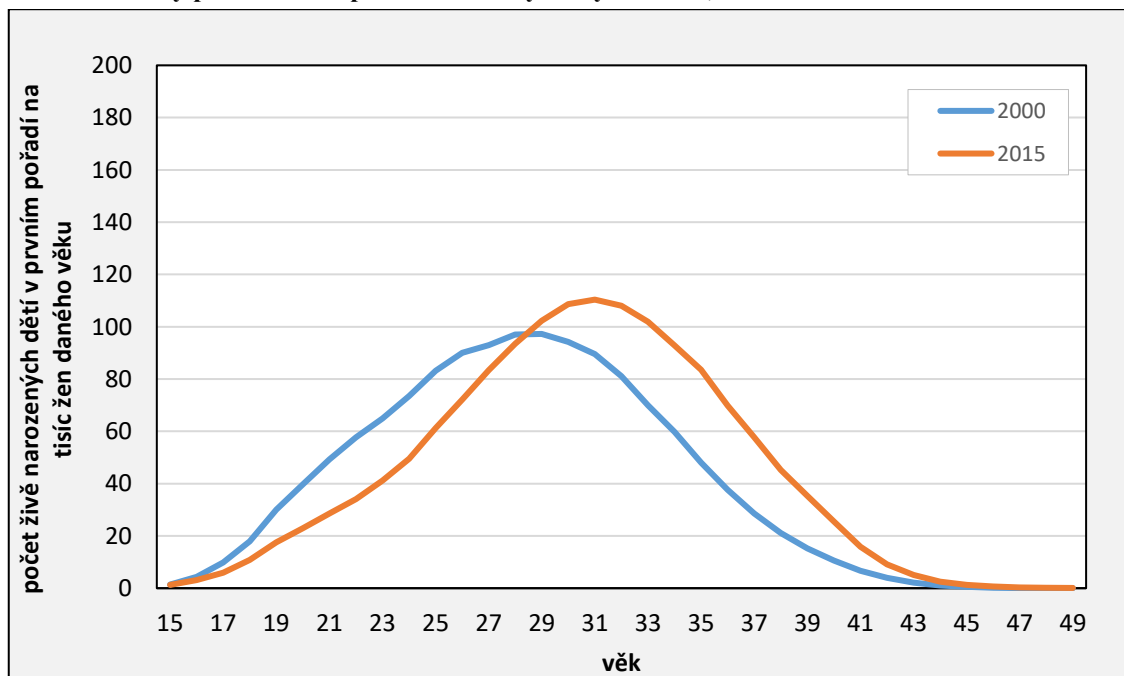
Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Příloha 7: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Rakousko

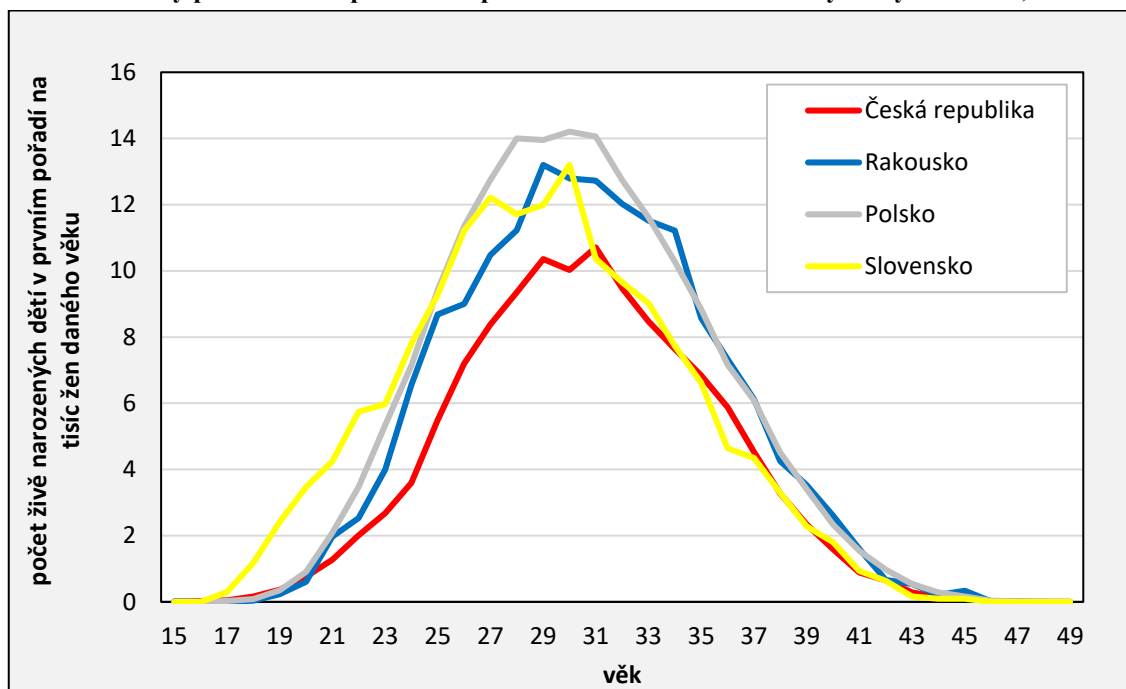
Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Příloha 8: Míry plodnosti žen podle věku ve vybraných letech, Německo

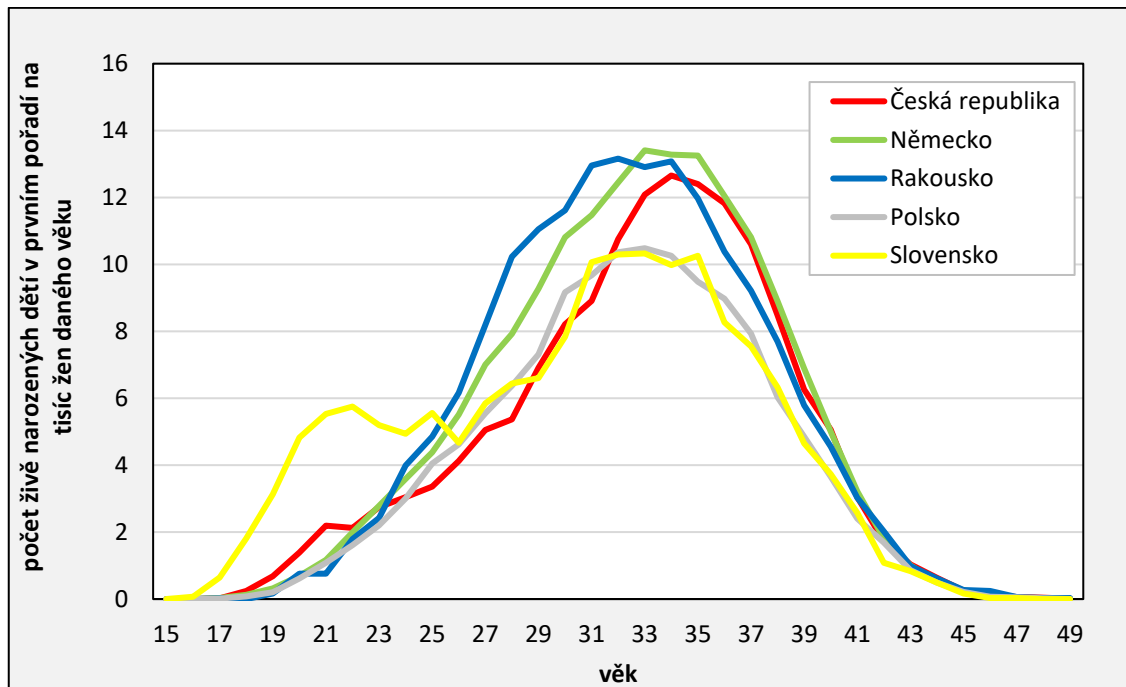
Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Příloha 9: Míry plodnosti žen podle věku při narození třetího dítěte ve vybraných zemích, 2000

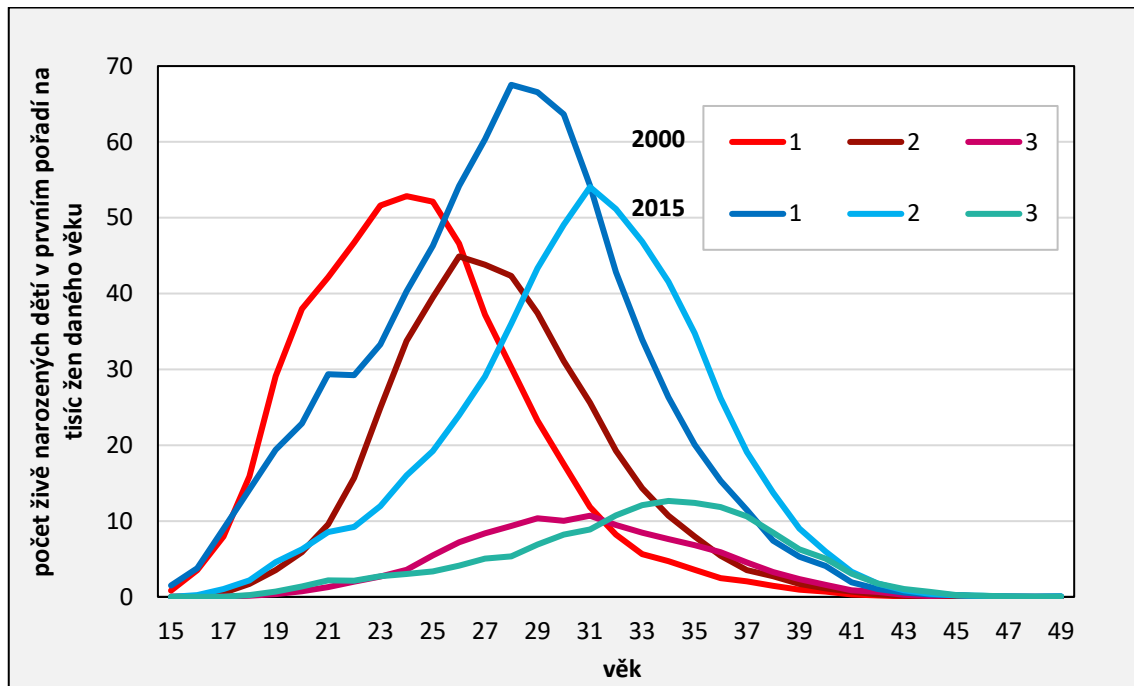
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Příloha 10: Míry plodnosti žen podle věku při narození třetího dítěte ve vybraných zemích, 2015

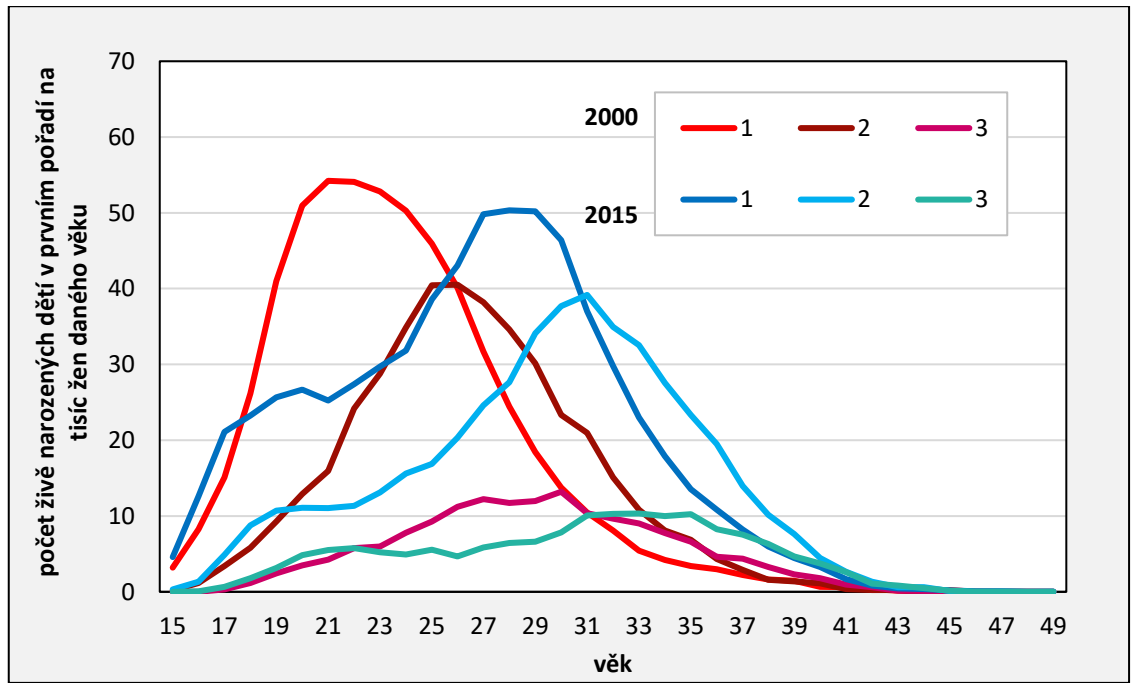
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Příloha 11: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, ČR, 2000 a 2015

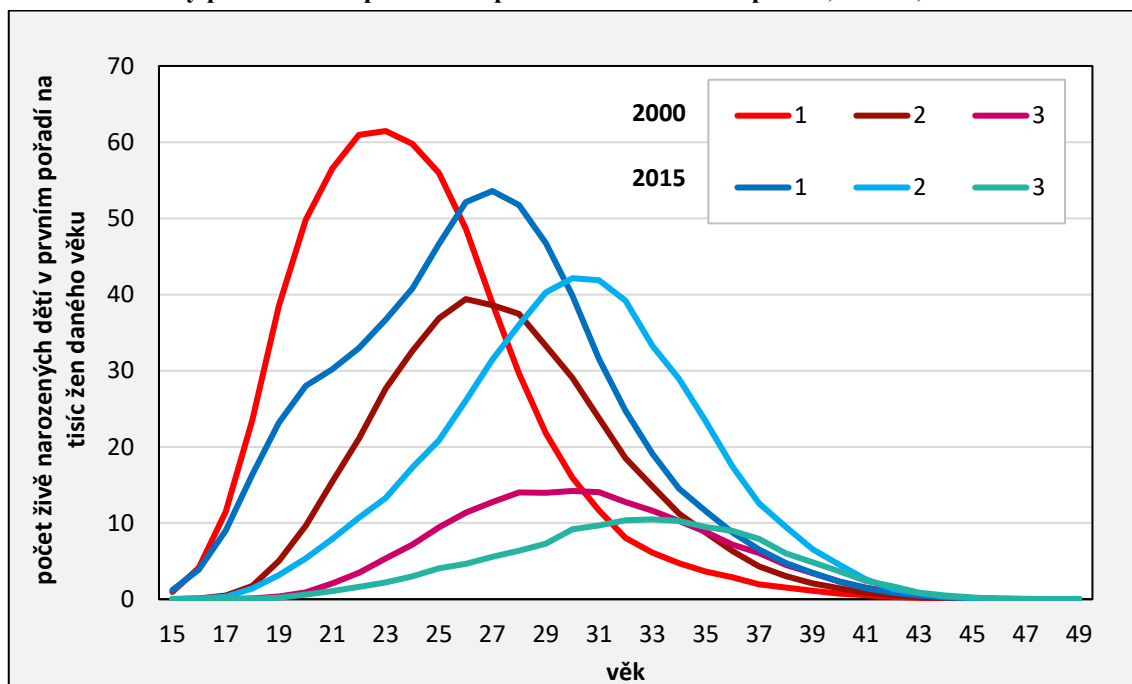
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Příloha 12: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, Slovensko, 2000 a 2015

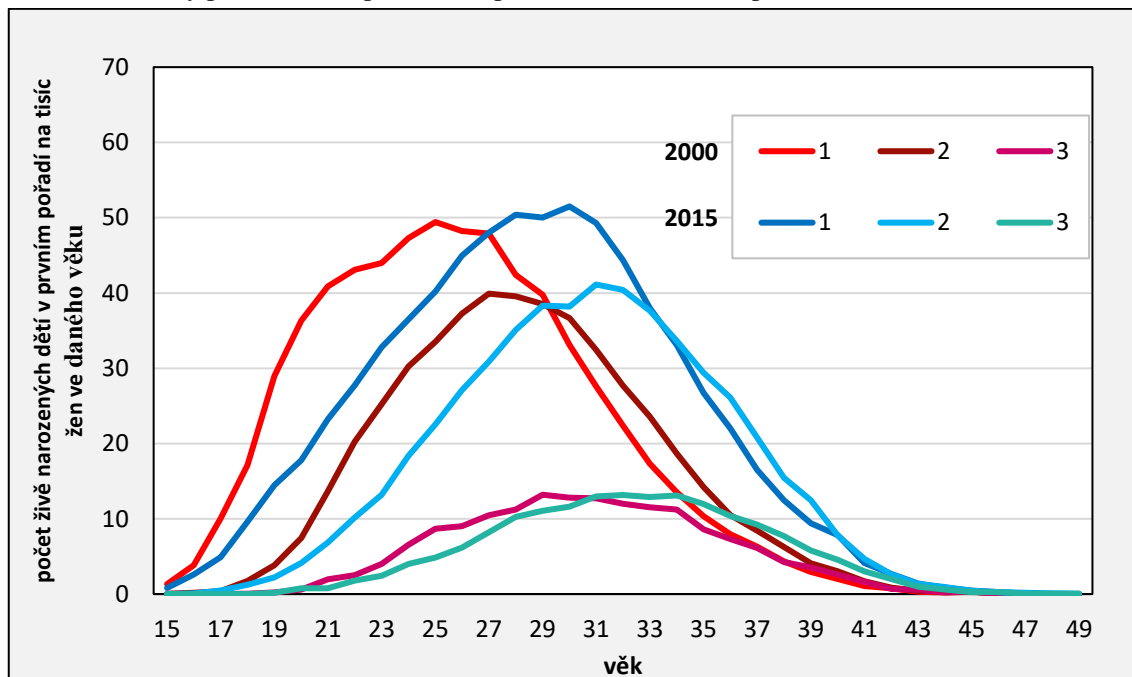
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Příloha 13: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, Polsko, 2000 a 2015

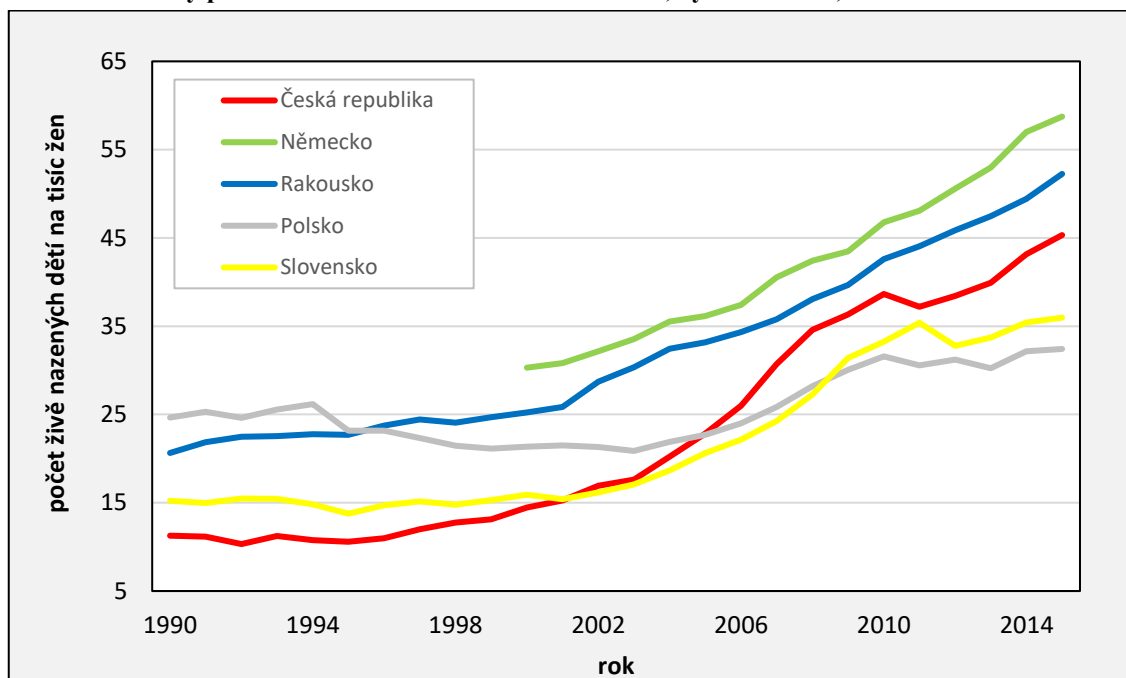
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Příloha 14: Míry plodnosti žen podle věku při narození dítěte dle pořadí, Rakousko, 2000 a 2015

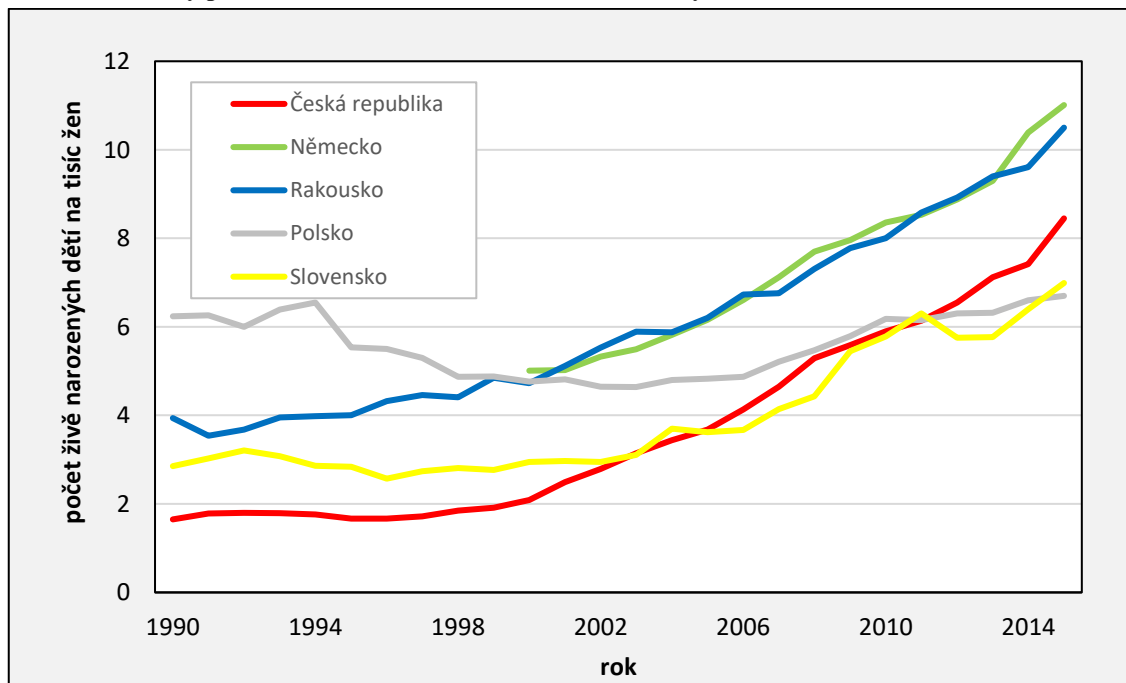
Zdroj dat: Eurostat, 2016d, e, vlastní výpočty

Příloha 15: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 35-39 let, vybrané země, 1990–2015

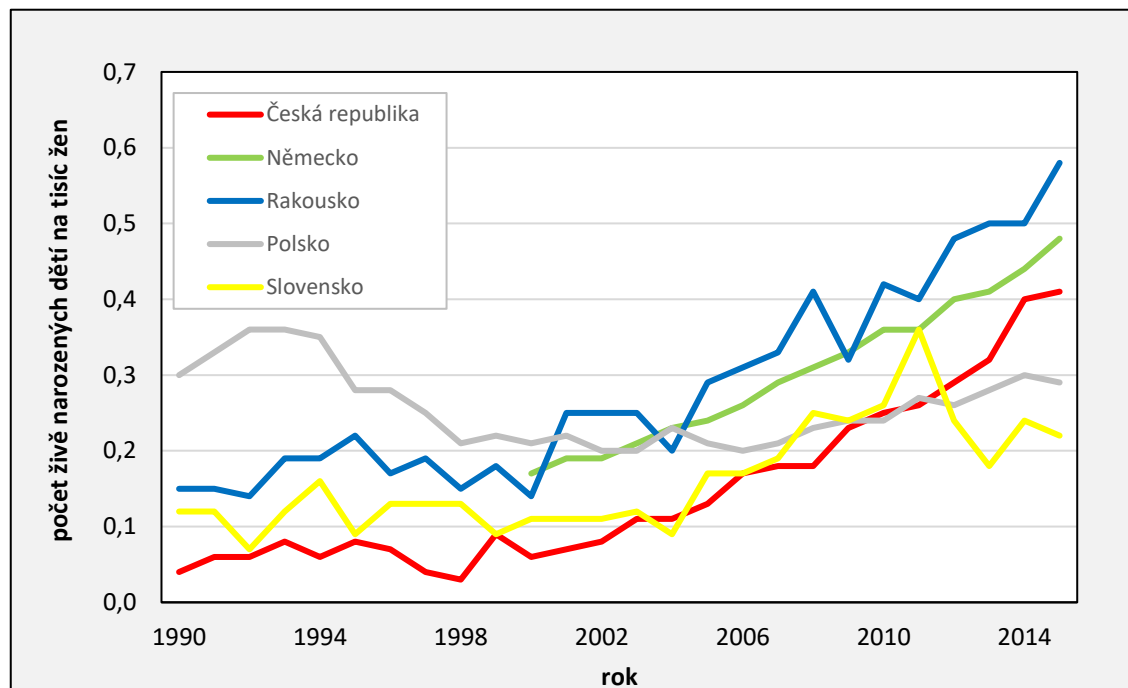
Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Příloha 16: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 40-44 let, vybrané země, 1990–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016c

Příloha 17: Míry plodnosti ve věkovém intervalu 45–49 let, vybrané země, 1990–2015

Zdroj dat: Eurostat, 2016c